

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Δ. ΣΤΑΘΗ
ΙΕΡΕΩΣ

„Από τ' ἄγραφα„

HTOI

Ἡ δύγραφη ἱστορία παλαιά, νεωτέρα καὶ σύγχρονος
τῶν θρυλικῶν Ἀγράφων τῆς Πίνδου,
τῆς Ἀργιθέας καὶ τῶν χωριών της.

ΤΡΙΤΗ ΕΚΔΟΣΙΣ

ΔΗΜΟΣ ΑΡΓΙΘΕΑΣ

2017

ΔΗΜΟΣ ΑΡΓΙΘΕΑΣ

Αριθ. πρωτ. 328
Ημερομηνία 11-9-2014

6 Δεκεμβρίου, 2016

Τίτλος

Τον Δημάρχο Αργίθεας
η. Λαριστρο Τσιβώζα

Κύριε Δημάρχε,

Κατά τη σπίνευσή μου τόνι παρακατέ είπα χωρίο
μην τη Σεπτεμβριάδα το 15 Αυγούστου, ενημερώθηκα
ότι ο Δήμος προγραμματίζει να προχωρήσει σε
επανένδιξη του βιβλίου που έχει γράψει ο πατέρας
μου με τίτλο "Από τ' Αγραφά", ειδικότρια η χάρα μου
που απέριγραψε, αποδεχτόντα αριστερώς την
προτάση μακιγιάζ διδυμή μάγιστρα να bondimew
εε οτι αρειαστεε.

Συνηρίζοντας ούτο Δήμος, θα αραίαβει την
υποχρέωση αυτή τούτο σήμερα, ούτο και η αδερφή μου,
Τούρα Οικονόμου, ευχωρούμε τα πινεκατάκια
διμασίωπα του βιβλίου στο Δήμο Αργίθεας.
για αυτή την επανένδιξη. Το μόνο που
δεξαρεί σήμερα 50 αντίτυπα από το βιβλίο
για μας και τους, γεγγανείς στο εζωτερικό
Πολλές ευχές για τα Χριστούγεννα
και το νέο έτος.

Με αγάπη και ευτίκνηση,

Niva Banpaten

Το βιβλίο «Από τ' ἄγραφα» του παπα-Γιώργη είναι η πρώτη ολοκληρωμένη προσπάθεια να καταγραφεί η συνολική ιστορία των Αγράφων και της Αργιθέας από την αρχαιότητα έως την εποχή που έζησε. Ξεκινώντας με κεντρικό πυρήνα τη Στεφανιάδα, το γενέθλιο τόπο, επεκτείνεται στη γύρω από αυτήν περιοχή της Αργιθέας και ευρύτερα την περιοχή των Αγράφων. Το έργο του, αξεπέραστο ως σήμερα, αποτελεί ακόμη σημείο αναφοράς πολλών ερευνητών στις επιμέρους εργασίες τους, χωρίς ποτέ κανένας να τολμήσει το εγχείρημά του.

Το βιβλίο γράφτηκε στην Αμερική, καθότι μετανάστης ο ίδιος, και εκδόθηκε στην Ελλάδα στα μέσα της δεκαετίας του '50, με τα στοιχεία που είχε συλλέξει από διηγήσεις γερόντων, τις λιγοστές γραπτές πηγές αλλά με την επιτόπια αυτοψία, περιδιαβαίνοντας τα χωριά της Αργιθέας.

Η δεύτερη έκδοση του βιβλίου το 1971 πραγματοποιήθηκε στην Αμερική (DETROIT, MICHIGAN), όπου ζούσε και όπως εξηγεί ο ίδιος, ήθελε να είναι κοντά ώστε να παρακολουθεί την έκδοση και να αποφύγει τα σφάλματα της πρώτης έκδοσης. Στη δεύτερη έκδοση αξιοποιώντας στο έπακρο την ιστορική έρευνα και τις ιστορικές πηγές ανασκεύασε ορισμένα σημεία και προσέθεσε νέα. Σήμερα, αν ήταν παρόν, σίγουρα θα προσέθετε πολλά νέα στοιχεία και θα έβλεπε την επαλήθευση πολλών συμπερασμάτων του μέσα από την αρχαιολογική έρευνα.

Ήδη το βιβλίο έχει εξαντληθεί προ πολλού και είναι δυσεύρετο· υπάρχει μόνο σε ορισμένες βιβλιοθήκες και στο αρχείο κάποιων πατριωτών.

Το Δημοτικό Συμβούλιο Αργιθέας, αναγνωρίζοντας και τιμώντας το έργο του παπα-Γιώργη, ομόφωνα αποφάσισε να το επανεκδώσει, υιοθετώντας τα λόγια του «...ίσως η γνώσις της ιστορίας του τόπου μας και η μελέτη των εξ αυτών συμπερασμάτων, να βοηθήσωσι και συντελέσωσιν εις την πνευματικήν και κοινωνικήν πρόοδον του τε τόπου και των κατοίκων του...».

Το Δημοτικό Συμβούλιο ευχαριστεί τις κόρες του, κυρίες Νίνα Βαρδάτση και Τούλα Οικονόμου, που μας εκχώρησαν τα πνευματικά δικαιώματα, για να πραγματοποιηθεί η έκδοση αυτή.

ΛΑΜΠΡΟΣ ΤΣΙΒΟΛΑΣ
ΔΗΜΑΡΧΟΣ ΑΡΓΙΘΕΑΣ

Ο Συγγραφεὺς

← Ἐν Ἑλλάδι

Ο παπα Γιώργης
στη Στεφανιάδα,
↓ 1939

Ε Ι Σ Α Γ Ω Γ Η

Εις τὴν Δευτέραν Ἐκδοσιν

Παρήλθε δεκαπενταετία δλόκληρος μέσα τὴν ἐποχὴν ποὺ συνέγραψε και ἐδημοσίευσε τὸ ἀνά χειράς βιβλίον «ΑΠΟ Τ' ΑΓΡΑΦΑ», τὸ ὅποιον ἐκδοθὲν εἰς περιωρισμένου ἀριθμὸν ἀγτιτύπων, ἐξηγητλήθη ταχέως.

Ἐκτυπωθὲν ἐν Ἑλλάδι, μικρὰν τῆς παραχολουθήσεώς μου, παρουσιάσεις ἀρκετὰ σφάλματα, τὰ ὅποια ἐμείνωσαν κατὰ πολὺ τὴν ὅλην ἐμφάνισιν τοῦ βιβλίου.

Ἐκτὸς τούτου, πολλαὶ ἴστορικαι πηγαὶ, ἐρευνηθεῖσαι ἐσχάτως και διευκρινίζουσαι πάμπολλα σημεῖα τῆς ὑπὸ ἔξετασιν περιφερείας, ἐλλείπουσιν ἐξ αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ μέχρι σήμερον οὐδεὶς ἐπωφελήθη τῆς εὔκαιρίας νὰ συμπληρώσῃ τὴν ἴστοριαν τῆς περιφερείας μας και τὰ εἰς τὸ βιβλίον μου παρουσιαζόμενα κενά, παρὰ τὴν εἰς τοὺς δυναμένους γὰ πράξουν τοῦτο παράτρυνσιν μου, κατέστη ἐπιτακτικὴ ἀνάγκη γὰ ἀποφασίσω τὴν εἰς δεύτερον ἐκτύπωσιν τοῦ ἔργου μου, μετὰ προσθηκῶν ἥ και ἀνασκευῆς ὠρισμένων σημείων αὐτοῦ.

Αἱ πηγαὶ, ἐπὶ τῶν ὅποιων στηριζόνται ἀγωτέρω προσθήκας, ἀλλοιώσεις ἥ ἀνασκευάς, εἶναι αἱ ἔξι;

1ον.— Ἰστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, Γεωργίου Φίλλευ (GEORGE FINLAY), τόμοι 2, ἔτος ἐκδόσεως ἄγγλιστη 1861. Μετάφρασις εἰς τὴν ἑλληνικήν, 1954.

2ον.— Ηεριγγητικὸν σύγγραμμα τοῦ Ἀγγλου Γουέλλιαμ Λέκη (WILLIAM LEAKE), ἐπιγραφόμενον «Ταξείδια εἰς τὴν Βόρειον Ἑλλάδα», τόμοι 4, ἔτος περιηγήσεως 1805 - 1810 και ἐκδόσεως εἰς τὴν ἡλικήν 1835. Τὸ περιηγητικὸν τοῦτο δέ τοι ἔχει εἰσέτει μεταφράσθη εἰς τὴν ἑλληνικήν. Τὸ περὶ Θεσσαλίας ὅμιλα τριμῆνα αὐτοῦ, εἰς τὸ ὅποιον ἀναφέρονται πολύτιμοι πληροφορίαι περὶ τῶν Ἀγράφων, μετέφρασα και ἐξέδικα εἰς ἰδιαίτερον πόνημα κατὰ τὸ παρελθόν ἔτος.

3ον.— «Μακρυγιάννη, Ἀποινηγριοεύματα», τόμος 1. Ἔτος συγγραφῆς 1830 και ἐκδόσεως 1947.

4ον.— «Στρατιωτικὰ Ἐνθυμήματα», Νικολάου Κοσσιούλη, τόμοι 3, ἔτος συγγραφῆς 1833 και ἐκδόσεως 1939. Τὸ ἔργον τοῦτο εἶναι μνε-

μειώθες καὶ ὑψίστης σπουδαιότητος, καθ' ὅσον χύνει ἀπλετον φῶς διὰ τὴν ἴστορίαν καὶ τὸν ρόλον, τὸν ὅποιον διεδραμάτισεν ἢ περιφέρεια τῶν Ἀγγράφων κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν. Θεωρῶ δὲ τὸν ἑαυτόν μου εὐτυχῆ, διότι κατὰ τὴν δευτέραν ταύτην ἔκδοσιν τοῦ θιβλίου μου «Ἀπὸ τὸν Ἀγγραφα» συμπίπτει καὶ ὁ Πανελλήνιος Πανηγυρισμὸς ἐπὶ τῇ 150ῃ Ἐπετείῳ ἀπὸ τῆς Ἐθνεγερσίας πρὸς ἀποτίναξιν τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ καὶ δράττομαι τῆς εὐκαιρίας διὰ νὰ ἀποδεῖξω, χρησιμοποιῶν τὸ ἀνωτέρῳ περισπούδαστον ἔργον τοῦ Νικολ. Κασσιμούλη, πόσον καὶ οἱ συμπατριῶται μας Ἀγραφιῶται συνέδωλον ἡρωϊκῶς εἰς τὸν γιγαντιαῖον ἀγῶνα τῆς Ἀπελευθερώσεως.

Γεώργιος Δ. Στάθης, Ιερεὺς
DETROIT, MICHIGAN, U.S.A. 1971

Ἐν Ἀμερικῇ

ANTI ΠΡΟΛΟΓΟΥ

„Από τὴν πολὺ μικράν μου ἡλικίαν, ἀπὸ τότε τχεδὸν ὅπου ἤρχιτα
ν ἀντιλαμδάνωμαι τὰ γύρω μου συμβαίνοντα, ἥσθιανόμην ἔνα μεγάλον
σεβασμὸν διὰ τὸ «Μπάρμπα - Γιωργάκη». «Οσον ἐπροχώρουν εἰς τὴν
ἡλικίαν τόσου ὁ σεβασμὸς καὶ ὁ θαυμασμὸς μου ηὔξαναν, διότι ὁ «Μπάρ-
μπα - Γιωργάκης» ἦτο πράγματι μία ἔξαιρετική καὶ πολὺ ἐπιδιητική
φυσιογνωμία. Ο χαρακτηρισμὸς αὐτὸς τοῦ ἔξαιρετικοῦ καὶ ἐπιδιητι-
κοῦ, πρέπει νὰ ἔκτιψηθῇ ἔτι περισσότερον, ἵνα ληφθῇ ὑπὸ ὅψιν ὁ τόπος
καὶ τὸ περιβάλλον — ὅπως ἔκτιθενται εἰς τὴν συγένειαν τῆς ιστορίας
μου αὐτῆς — εἰς τὸ ὄποιον ἐγεννήθη καὶ ἔζησε.

Μὲ τὸ ἀνιπτέρῳ ὅνομα τὸ γνωστός, δχι μόνον εἰς τὸ χωρίον μας
Στεφανιάδα, ἀλλὰ καὶ εἰς ὅλην Ελλάδην τὴν γύρω περιφέρειαν. Τὸ πρα-
γματικόν του ὅνομα τεπίνυμιον τὸ Γεώργιος Δημ. Οἰκονόμου, προσλήθη
ἀπὸ τὸ Ιεράπετραν δρφίκιον τοῦ οἰκουμενικοῦ ιερέως πατρὸς του Δημητρίου
Σίδου, τοῦ «Οἰκονόμου», ἀποθανόντος εἰς ἡλικίαν 90 περίπου ἑτῶν,
κατὰ Σεπτέμβριον του 1911. Ἐκ τῆς συχνῆς χρήσεως τοῦ δρφικοῦ
«Οἰκονόμου», τὸ οἰκογενειακὸν ἐπώνυμον Σίδος ἐλησμονήθη καὶ ἔχαθη
ἐντελῶς, σήμερον δέ, δλος: οἱ ἀπόγονοι τοῦ Ιερέως Δημ. Σίδου, τοῦ Οι-
κονόμου, φέρουται μὲ τὸ ἐπώνυμον «Οἰκονόμου».

Ο «Μπάρμπα - Γιωργάκης» ἐγεννήθη γύρω εἰς τὰ 1850 καὶ ἀπέ-
θυνε τὴν ἄνοιξιν τοῦ 1933. Ήτο ὑψηλός, ξανθός, ἀρκετὰ εὐτραφής,
μὲ ἀδρᾶ καὶ εὐημορφα χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου, μὲ γαλονὰ με-
γάλα μάτια, μὲ φωνὴν βρετεῖαν καὶ μεταλλικήν, τὸ δὲ ἐγ γένει καλο-
φιτικημένον σῷμα του, μάλιστα μὲ τὸ ἀργὸν καὶ σοδικὸν βάδισμα,
προσέδιδε εἰς αὐτὸν μίαν ἀρχοντικήν καὶ ἐπιδιητικήν παράστασιν.
Νοικοκύργας, ἀπὸ τοὺς πρώτους καὶ καλλιτέρους τοῦ χωρίου μας, μέ-
χρι τὰ 60 του χρόνια, ἐπεισεν οἰκονομικῶς πολὺ κατὰ τὰ τέλη του δίου
του, χωρὶς δμωὶς αὐτὸν νὰ τοῦ μειώσῃ τὴν ἔκτιψην τὴν συγαγθρώπιων
του καὶ τὴν ἔληγην του προσωπικότητα.

Ἐδιδάχθη τὰ γράμματα ἀπὸ τὸν ἀρκετὰ μυριμένον ιερέα πατέ-
ρα του. «Ἐγράφεν ἀρκετὰ καλὰ καὶ ἐδιδάχε θαυμάτια. Τὸ ἐκπληγκτι-
κώτερον εἶναι, ὅτι διμιλοῦσε σχεδὸν πάντοτε εἰς γλῶσσαν ἀρχαῖονταν,
μὲ τὴν στοιχιώδη δὲ καὶ διαυγῆ προφοράν του, παρουσίαζε κάτι τὸ
ξεχωριστὸν καὶ μεγαλειώδες, γεγονός τὸ ὄποιον μεγάλως συγέτεινε εἰς
τὸ νὰ ἐπιδάλλεται παγκοῦ καὶ πάντοτε. Τὸ «οὐκ ἄλλως γενέσθαι», λε-
γόμενον μὲ τὴν τέχνην ποὺ μόνον αὐτὸς ἐγνώριζεν, ήτο ίκανὸν νὰ στα-
ματήσῃ ἀπότομα τοὺς κοπετοὺς καὶ θρήγους τῶν συγγεγῶν, εἰς περί-
πτωσιν θαγάτου προσφιλοῦς των.

Τὸ «εἰσθε ἀνάγωγος», ἔκανε τὸν αἰτιχρολόγον ἢ βιλάσφημον νὰ καταπίῃ τὴν γλῶσσαν του. Τὸ δὲ στερεότυπον «πνέει τὰ λοισθῖα», λεγόμενον μὲ κύρος σχεδὸν ἔξουσιαστοῦ τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου, ἔπαιρνε κάθε εἶλπιδα διὰ τὴν ζωὴν τοῦ ἀρρώστου.

Ἄλλος ἔκεινο ποὺ ἔδιδε εἰς τὸν ἀεύμηντον μίαν ξεχωριστὴν χάριν ἡτο ἡ ἀφηγηματικότης του. «Ο, τι καὶ ἂν ἔλεγεν, ἔκαψιν τὸν ἀκροατήγ του γὰρ υρέμεται ἀπὸ τὰ χεῖλη του. Ποτὲ κανεὶς δὲν τὸν ἔβαρύνετο. Ωμιλοῦσεν ὥραια, ἀργά, μὲ στόμαφον, μὲ εἰρημὸν καὶ προτάσεις πάντοτε τελείας, μὲ λεπτόλογίαν μέν, ἀλλὰ χωρὶς ἐγκαράς ἐπαγαλήψεις καὶ μὲ διαιώνειαν πνεύματος, τὴν ὅποιαν διετήρησε μέχρι τοῦ θανάτου του. Ἐγνώριζε τὸ θέμα περὶ τοῦ ὄποιου ὥμιλεις καὶ εἶχε τὴν θαυμαστὴν ἵκανότητα νὰ μένῃ ἐντὸς αὐτοῦ.

Κυρίως ἡτο αὐθεντία εἰς ιστορικὰ ζητήματα καὶ θέματα τῆς περιφερείας μας. Ωμίλει περὶ αὐτῶν ἀπὸ μηνήμης καὶ μὲ ἄκρων φιλαλήθειαν. Ωμίλει πάντοτε δι᾽ ὅ, τι ἡτο δέδαιος, διὰ πράγματα ὅμιλος διὰ τὰ ὄποια δὲν εἶχε μορφώσει ίδιαν πεποίθησιν, ἢ καὶ δὲν ἔγγωριζε, δὲν ἔδυσκολεύετο γὰρ δηλώση εἰλικρινῶς ἀγνοιαν. Μὲ μεγάλην προθυμίαν καὶ εὐχαρίστησιν ἔδιδε πληροφορίας εἰς τὸν θέλοντα νὰ μάθη κάτι. Εὔχαριστείτο πάντοτε μὲ σοβαροὺς συζητητὰς καὶ μὲ ἀνθρώπους ὃπου θὰ ἡταν εἰς θέσιν γὰρ τὸν ἐγνοήσουν. Δὲν τὸν ἐπειράζεν ὅν εἰς ὥρισμένα σημεῖα διεφώνουν μαζί του. Προσεπάθη —ὅταν εἶχε δίκαιον καὶ ἡτο δέδαιος— νὰ τοὺς πείσῃ μὲ λογικὰ ἐπιχειρήματα καὶ μὲ ἡρεμίαν φιλοσοφικήν. Διὰ ζητήματα ὅμως διὰ τὰ ὄποια δὲν εἶχε καὶ αὐτὸς δεδαιότητα, ἡτο ἔτοιμος νὰ συζητήσῃ εὐθέως καὶ εἰλικριγῶς, ἔως ὅτου ἔξαχθῇ τὸ λογικὸν συμπέρασμα.

Ἔτο καὶ ἀρκετὰ καλὸς φάλτης. Μὲ τὸ χάρισμα γὰρ δίδη καταλλήλους γρωματισμοὺς μελεψίας εἰς τὰς καταλλήλους θέσεις, ἔκαψιν τοὺς ἐκκληγιαζομένους νὰ χαίρωνται ἀκούοντές τουν. Ἐπὶ πλέον, ἔγνωριζεν ἀπὸ μηνήμης καὶ εἰς τὴν ἐντέλειαν ὀδόκληρον τὸ Τυπικὸν τῆς Ἐκκλησίας, γεγονός, ὅχι τόσον εὐχάριστον διὰ τοὺς ἀπλούσκους λερεῖς τῶν χωρίων, ὅταν ἐτύγχανε νὰ τὸν ἔχουν ὡς φάλτην. Καὶ δὲν ἔχαριζετο εἰς κανένα. Τὰ ἥθελεν ὅλα μὲ ἀκρίβειαν καὶ μὲ τάξιν ἀπαρασκλευτου, παγοῦν καὶ πάντοτε.

Ἀπὸ ὅλους, καὶ ίδιαιτέρως ἀπὸ ἐμέ, ἀνεγνωρίζετο ὁ «Μπάριμπα-Γιωργάκης» ως ἡ ζωντανὴ ιστορία τοῦ χωρίου μας καὶ τῆς ὅλης γύρω περιφερείας. Μαζὶ εἴχαμε τὰς μεγαλυτέρας συζητήσεις καὶ πάντοτε κατ’ αὐτὰς ἐπανελάμβανε συχνά, ὅτι εἴγας καθῆκον μου νὰ μεταδώσω αὐτὰ ὅπου ἀκούω καὶ «εἰς τὰς ἐπερχομένας γενεάς». Τοῦ ὑπερσχέθηγ, ὅτι ἡ ἐκτελέσι τὸ καθήκον αὐτό.

Πολλά ξενικά πολλά γεγονότα συνέβησαν εἰς τὴν ζωήν μου, τὸ σπουδαιότερον τῶν ὅποιων εἶναι ἡ μεταγάστευσίς μου εἰς χώραν μακρυνήγ. Ἀλλὰ ποτὲ δὲν ἐλημόνησα τὸ καθῆκον τὸ ὅποιον μου ὑπέδειξεν ὁ σοφὸς «Μπάρμπα - Γιωργάκης» καὶ τὴν ὑπόσχεσιν τὴν ὅποιαν ἔδιωσε εἰς αὐτόν. Καὶ τώρα ποὺ εὑρίσκομαι μακράν, κατὰ τόσα γράμματα ἀπὸ τὴν ἀληφιμόνητον ἔκεινην ἐποχήν, καὶ κατὰ τόσας χιλιάδας μύλων ἀπὸ τὸ ἀγαπητόν μου χωρίον, διέπω ὅτι, τὰ δσα ἀκούσα, δὲν δύναμαι πλέον νὰ τὰ μεταδώσω διὰ «ζώσῃς» εἰς τοὺς κειτέρους, καὶ οὕτω πολὺ γρήγορα θὰ χαθῇ ἔνας μεγάλος ἱστορικὸς θησαυρός. Εἶναι δύμως μεγάλον εὐτύχημα, ὅτι ὁ πόνος τῆς ξενιτειᾶς, ἡ μεγάλη ἀγάπη μου διὰ τὴν γενετείραν καὶ ἡ βαθεία ἀνάιγγρης πρὸς τὸν ἀείμνηστον, δὲν μὲ ἄφησαν νὰ ληφθούντων σχεδὸν τίποτε ἀπὸ δσα ἤκουσα ἀπὸ αὐτῶν. Δι' αὐτὸν καὶ ἀποφασίζω νὰ περιτύσω αὐτά, εἰς τὰς σελίδας τοῦ διδόμενου αὐτοῦ.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, καὶ τὴν παλαιάν μου ὑπόσχεσιν ἐκπληρώπησε τὸν ἀείμνηστον καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς γενετείρας μου κατὰ τινὰ τρόπον ἔξυπηρετώ.

Ἄπὸ δσα ἀνιστέρων ἔξεθεσα, ἔπειτε τὸ περιεχόμενον τοῦ παρόντος διδόμενου νὰ περικοινωθῇ εἰς τὴν ἔξιστόρησιν τῶν σχετιζόμενων μὲ τὸ χωρίον μου Στεφανιάδα, καὶ μάλιστα μὲ τὴν πρόσφατον ἱστορίαν του.

Ἄλλος ἡ Στεφανιάδας ὑπῆρξεν ἀνέκαθεν καὶ εἶναι μέχρι καὶ τῆς στήμερον, ἐν τημῆμα τῆς ὅλης περιφερείας τῆς Ἀργιθέας καὶ τῶν Ἀγράφων, ἡ δὲ ἱστορία της, ἐν πολλοῖς, εἶναι ἀρρώτως συνδεδεμένη μὲ τὴν ἱστορίαν, τὰ γεγονότα καὶ τοὺς ἀνθρώπους, τῆς γύρω περιφερείας.

Κατ' ἀνάγκην, λοιπόν, καὶ πρὸς πληρεστέραν κατανόησιν, πρέπει νὰ ἀνατρέξωμεν διὰ πηγὰς ἱστορικὰς μέχριες ἐκεῖ ὅπου θὰ δυνηθῶμεν τῆς ὅλης περιφερείας, τόσον εἰς τὸ ἔγγυός, δεσμὸν καὶ εἰς τὸ ἀπότερον παρελθόν. Ἐν πάσῃ δύμως περιπτώσει, δύναμις νὰ δεσμιώσω τοὺς ἀναγνώστας μου, ὅτι ἐκεῖνο τὸ ὅποιον θὰ γραψῇ διὰ τὴν Στεφανιάδα, θὰ ἴσχυῃ διὰ πολλὰ ἔγχηματα καὶ δι' ὅλα τὰ χωρία τῆς περιφερείας, ἐφ' δεσμῷ ἡ τύχη τῆς Στεφανιάδος; ήτο κοινὴ μὲ τὴν ὅλην περιφέρειαν, διὰ μέσου τῶν αἰώνων.

Οφείλω νὰ δηλώσω ἐκ τῶν προτέρων, ὅτι μὲ τὸ διδόμενον αὐτό, καὶ τὴν ὅλην εἰς αὐτὸν παρεχομένην ἐργασίαν μου, δὲν ἐπιτήγητῷ δάφνας συργραφέως, σύτε φιλοδοξῶ δόξαν ἱστορικοῦ ἐρευνητοῦ. Ἀπεναντίας, ἀναγνωρίζω πολλὰς ἀτελείας. Πιστεύω δύμως, ὅτι δι' αὐτοῦ διδόω ἀφοριήν εἰς ὅλους, περισσότερον ἵκανούς, νὰ δράξουν τὴν εὐκαιρίαν καὶ νὰ συμπληρώσουν, ἐπιστημονικάτερα καὶ ἐρευνητικάτερα, ὅτι ἐγὼ δὲν ἔδυγθην νὰ ἐπιτύχω, μὲ τὴν δεσμιότητα δια, σύτως θὰ προσφέρουν μεγά-

ληγιν ὑπηρεσίαν εἰς τὸν τόπον τους, ἀλλὰ καὶ τὴν ἔγινον Ἑλληνικὴν Ἰστορίαν.

Τὸ περιεχόμενον τοῦ ὅλου βιβλίου διηγέρεται εἰς τρία Κεφάλαια.

Εἰς τὸ Κεφάλαιον Α' διαπραγματεύμεθα γενικῶς περὶ τῆς Ἀργυρίθεας.

Τὸ Β' Κεφάλαιον «Ἀγραφα», διαπραγματεύεται περὶ τοῦ θρυλικοῦ τούτου τιμήματος τῆς Ἑλληνικῆς πατρίδος.

Εἰς δὲ τὸ Γ' Κεφάλαιον, τιτλοφορούμενον «Σ τε φαντάξ», ἀμιλοῦμεν διεξοδικῶς καὶ λεπτομερεῖακῶς περὶ τοῦ ἴδιαιτέρου τόπου τῆς καταγωγῆς μας. Ἐπίσης εἰς τὸ τέλος του καταχωροῦμεν καὶ ὀλόκληρον κεφάλαιον αὐτοτελές, ὃντες εἰδος παραρτήματος, περιοδείας ὀλοκλήρου τῆς Ἀργυρίθεας καὶ τῶν χωρίων της.

Πρὸς πληρεστέραν καταγόγησιν τοῦ περιεχομένου του, παρεθέταμεν καὶ τρεῖς χάρτας, ὡς καὶ ἀρκετάς φωτογραφίκς, ὅπας γῆρυνθήθημεν γὰς συλλέξωμεν ἐδῶ εἰς τὴν ἔγγην, ἔνθα ἐγράφη.

Ζῶν τώρα εἰς μίαν μεγάλην Χώραν, φιλέξενον, ἀλλὰ πάντως ἔξηνην, καὶ ἀπολαμβάνων ὅλων τῶν ἀγαθῶν, ὅπινα ἀφθόγως παρέχει εἰς ὅσους ἔχουν τὴν τύχην γὰ τὴν κατοικοῦν, καὶ μὲ τὸ έδρος τῶν ἐτῶν ποὺ φέρω, καὶ τὴν πείραν τῆς ζωῆς διαρκῶς σκέπτομαι τὸ ἀγαπημένον μου χωρίον καὶ ὀλόκληρον τὴν περιφέρειαν Ἀγράφων.

Ἡ σκέψις μου δὲν φεύγει σύτε στιγμήν, ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους οἵτινες κατοικοῦν ἐκεῖ, ἀγωνιζόμενοι ἀκόμη, ὅπως εἰς τὰ παλαιὰ χρόνια, καὶ μέχρι σήμερον, χωρὶς καμιλάν μεταβολὴν καὶ καμιίκην πρόσδον, τὸν σκληρὸν ἀγῶνα τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἐπιβιώσεως των.

Εἰς αὐτοὺς τοὺς τιμίους ἀγωνιστὰς τῆς ζωῆς, τοὺς πατριώτας, φίλους καὶ συγγενεῖς, ἀφιερώνω τὸ βιβλίον μου αὐτό.

Ἡ ἀφέρωσις αὐτῇ, εἶναι μία ἐλαχίστη γέθική προσφορά ἐκ μέρους μου, πρὸς τὰς θυσίας των. Ἀλλὰ καὶ μία ρητὴ διαβεβαίωσις, ὅτι ἐγώ, τὸν ὄποιον ἢ μοῖρα ἔρριξε τόσον μακράν, ἀπὸ τὰ χώματα τῆς γεννήσεως του, δὲν ἔπαυσα γὰ τοὺς ἐνθυμοῦμαι, καὶ δὲν θὰ παύσω ποτὲ γὰρ ὅραματίζωμαι δι' αὐτοὺς μίαν θελτίνωσιν τῆς δειγῆς των θέσεως.

Ως συγγραφεὺς καὶ ἀφιερωτὴς τοῦ βιβλίου τούτου, ἀλλὰ καὶ ὡς λειτουργὸς τοῦ Ὅψιστου, εὔχομαι ὅπως ὁ Κύριος σκέπη καὶ προστατεύῃ τὴν περιφέρειαν Ἀγράφων καὶ χαρίζῃ εἰς τοὺς κατοίκους τῆς κάθε εὐλογίαν, προσκοπὴν καὶ πρόσδον εἰς ἀγαθόν.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Δ. ΣΤΑΘΗΣ

Τερεὺς

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

ΑΡΓΙΘΕΑ

Μὲ τὸ ὄνομα αὐτό, τὸ ὅποιον ἐπεκράτησε πλέον ἀπόλυτα, εἰναι γνωστὸν τὸ τμῆμα τοῦ τέως ὁμωνύμου Δήμου, μὲ τὰ 24 χωρία καὶ συνοικισμούς καὶ τὰς 12 χιλιάδας περίπου κατοίκους. Ἀπὸ τῆς προσαρτήσεώς της εἰς τὴν Ἑλλάδα (1881) ἡ Ἀργιθέα ὑπάγεται διοικητικῶς εἰς τὴν Θεσσαλίαν.

Τότε εἰς τὸν νεοσύστατον Δῆμον ἔδοθη καὶ ἡγούσθη διὰ πρώτην φορὰν τὸ ὄνομα τοῦτο, μὲ τὸ ὅποιον καὶ θά διαφέρεται εἰς τὸ παρὸν θιελίον ἡ δλη ἀυτὴ περιφέρεια⁽¹⁾.

Σήμερον, μὲ τὴν διχοτόμησιν τοῦ Νομοῦ Τρικκάλων εἰς δύο Νομοὺς — Τρικκάλων καὶ Καρδίτσης — ἡ περιφέρεια τοῦ πρώην Δήμου Ἀργιθέας ὑπάγεται διοικητικῶς εἰς τὸν Νομὸν Καρδίτσης.

Α'. ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗ ΘΕΣΙΣ ΚΑΙ ΣΥΣΤΑΣΙΣ ΕΔΑΦΟΥΣ

Ἄν κανείς, εὑρισκόμενος εἰς τὸ μέσον τῆς Θεσσαλικῆς πεδιάδος, στρέψῃ τὸ βλέμμα του πρὸς δυσμάς, θά ίδῃ πανύψηλα, γυμνὰ ἔρη νὰ φράζουν τὸν δρίζοντα. Εἶναι ἡ ἀγρία καὶ μεγάλη δροσειρὰ τῆς Πίνδου, μὲ τὰς προεξεχούσας κόρυφάς της, Γκαβέλου, Καράθα, Τύμπανος, πού δλαι συγκλίνουν κατ' εύθειαν ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον⁽²⁾...

Ἄπὸ τὴν δροσειρὰν αὐτὴν καὶ πρὸς τὴν Δύσιν, ἔκτείνονται τρεῖς βαθεῖαι χαραδρώσεις, αἱ ὅποιαι στραγγίζουν τὰ νερὰ τῆς περιφερείας εἰς τὸν Ἀχελῶν ποταμόν, δστις εἶναι καὶ τὸ διοικητικὸν ὅριον Θεσσαλίας - Ἡπείρου⁽³⁾. Αἱ τρεῖς αὗται χαραδρώσεις ἀποτελοῦν ποταμούς, ἡ κοινῶς ποταμιές, οἱ ὅποιοι πηγάζουν μέν,

(¹) Σπανίως παρουσιάζεται τὸ ὄνομα «Ἀργιθέα». Βλ. Ἐγκυλοπαιδικὸν Λεξικὸν Ἐλευθερουδάκη, τόμος Β', σελ. 395.

(²) Βλέπε χάρτην τοπογραφίας Ἀργιθέας.

(³) Βλέπε διάγραμμα συγκρίσεως Ἀργιθέας, πρὸς τὴν Ἑλλάδα.

ώς ἐλέχθη, ἀπὸ τὴν ὁροσειράν τῆς Πίνδου, ἀλλ' εἰς ἀρκετήν ἀπ' ἀλλήλων ἀπόστασιν, καὶ ἔχουν τὰς δυναμασίας των ἀπὸ τὰ πλησίον τῶν πηγῶν των χωρία.

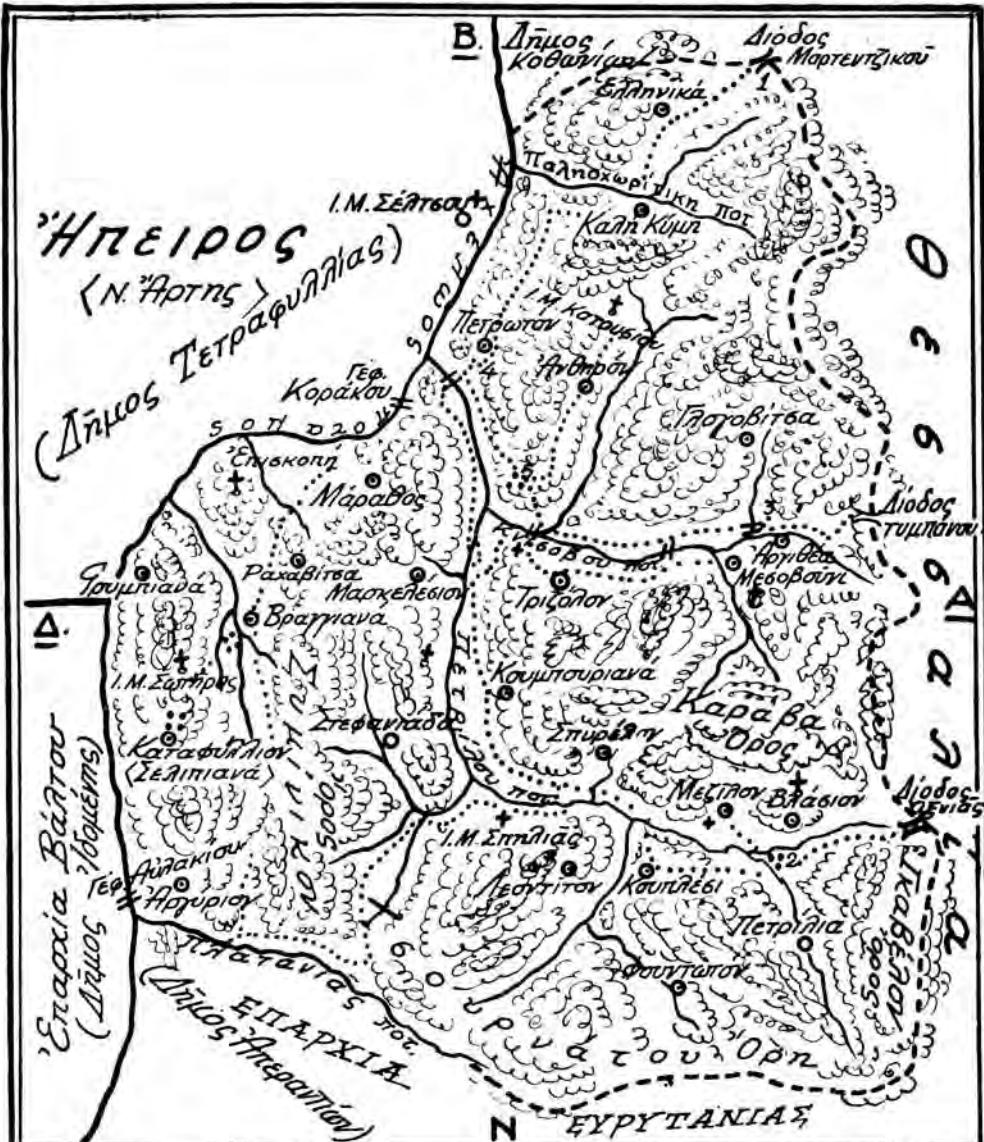
Οἱ ποταμοὶ αὐτοὶ εἶναι ἡ Πετρίλου - Ποταμιά, ἡ Κνισόθου - Ποταμιά καὶ ἡ Παληοχωρίτικη - Ποταμιά. Καὶ οἱ μὲν δύο πρῶτοι, Πετρίλου καὶ Κνισόθου, ἀφοῦ διατρέξουν τὴν μεγαλυτέραν των ροήν χωρισμένοι, συγκλίνουν καὶ ἔνοῦνται δλίγον νοτιώτερον τοῦ Λιασκόθου, καὶ ἡνωμένοι πλέον εἰς ἓνα ποταμόν, χύνουν τὰ νερά των εἰς τὸν Ἀχελῶν, δυτικά τοῦ Λιασκόθου, παρὰ τὴν θέσιν «Ν τρασκός». Ὁ δὲ τρίτος ποταμός, ὁ Παληοχωρίτικος, υραχύτερος τῶν ἄλλων, διατρέχει τὸ θορειότερον τμῆμα τῆς περιφερείας καὶ χύνεται αὐτοτελῆς εἰς τὸν Ἀχελῶν διὰ μέσου ἀβάτου χαράδρας, σχεδόν ἀπέναντι καὶ δλίγον τι θορείως, τῆς θρυλικῆς Μονῆς τοῦ Σέλτσου.

Τὸ λεκανοπέδιον αὐτὸν ἀποτελεῖ τὰ τρία τέταρτα τῆς διῆς Ἀργιθέας.

Τὸ ὑπόλοιπον τμῆμα — τὸ καὶ δμαλώτερον καὶ Δυτικώτερον — χωρίζεται ἀπὸ τὴν λοιπὴν Ἀργιθέαν διὰ τῆς ὁροσειρᾶς Στεφανιάδος, ἐσφηνωμένον μεταξὺ Ἀχελώου πρὸς δυσμάς («Ηπειρος») καὶ Πλαστανᾶ ποταμοῦ πρὸς νότον (Εύρυτανία), καὶ ἀποτελεῖ τρόπον τινά, μὲ τὴν πέραν τοῦ Ἀχελώου περιφέρειαν, ἐκτεταμένην κοιλάδα, διαρρεομένην ἀπὸ τὸν μεγάλον αὐτὸν ποταμόν, γνωστὴν τὴν παλαιάν ἐποχήν, μὲ τὸ ὄνομα Ραζδοθίζιον⁽¹⁾.

Ἀπὸ τὸ ὄρος τῆς Στεφανιάδος «Συμίνικον» εἶναι θεατὴ δλόκληρος ἡ περιφέρεια τῆς Ἀργιθέας. Ἄν ἀπὸ τὴν θέσιν αὐτῆς κυττάξῃ κανεὶς πρὸς ἀνατολάς, πρὸς τὴν Ἐπάνω Ἀργιθέαν, καὶ ἵδη τὴν τρομεράν διάθρωσιν τοῦ ἐδάφους, θά φαντασθῇ πώς κάποιον φανταστικὸν μεγαθήριον ἔμπηδε, ἀπὸ τὴν ἴδιαν θέσιν, τὰ τρομερά του νύχια εἰς τὴν γηῖνην σάρκα, τὴν ἔξεσχισεν ἔως τὰ κατάβαθτά της, τὰ δὲ ἔξεχίδια ἔρριψε ὅπισθέν του, καὶ μὲ αὐτὰ ἔσχηματισθῇ τὸ κάπως δμαλόν «Ραδοθίζι». Ἀπέμειναν δέ, οἱ ραχοκοκκαλίες γυμνές, μὲ τὰς θαθείας χαράδρας, πού ἀποτελοῦν σήμερον τὴν Ἐπάνω Ἀργιθέαν. Τοιαύτη τρομερὰ διάθρωσις ἐδάφους, ἀμφιθάλλω ἃν ύπάρχει ἀλλοῦ. Μέσα εἰς τὰς θαθείας χαράδρας καὶ εἰς τὰ πλάγια τῶν ἀποτόμων θουνῶν, καὶ δπου ύπάρχει δλίγος τόπος διὰ νά δύναται νά σταθῇ ἀκίνδυνα ἀνθρωπος, εἶναι κτισμένα,

(1) Βλέπε χάρτην Ἀργιθέας.

Τοπογραφία Αργιθέας, υπό Αιδ. Γ. Δ. Στάθη

—- Όρια	..... Ηρχαῖοι δρόμοι
— Ποταμοί	— Όρειναι διαβάσεις
:: Έρείπια ήσχων πόλεων	πρός θεσσαλίαν
:: " " σχυρῶν	
= Γέφυραι	□ 'Ορεινοί οὔκοι

ή μᾶλλον «κουρνιασμένα» τὰ χωρία τῆς Ἀργιθέας.

Ούτω ἀκριβῶς θά τὴν ἔθλεπε τὸ μάτι ποιητοῦ ή λογογράφου.

Ἐκεῖνος δικαίως διεπιστήμων, ποὺ θά κήθελε νὰ ἔξετασῃ ὅτι τὰ αἴτια τοῦ φαινομένου, καὶ θά κατεῖχε ἔστω καὶ τὰς στοιχειώδεις γεωλογικάς γνώσεις, εὔκολα θ' ἀνεκάλυπτε καὶ θά ώμολόγει δτὶ ἐδῶ, πρὸ ἐκατομμυρίων ἵσως ἐτῶν, συνετέλεσθη μία γεωλογικὴ ἀναταραχὴ καὶ διαμόρφωσις, ἀπὸ τὰς σπανίας ὅπου ἔχει νὰ παρουσιάσῃ ὁ Πλανήτης μας.

Μετὰ τὴν ψῦξιν τοῦ φλοιοῦ τῆς γῆς, τρομεραὶ ὑποχθόνιαι δυνάμεις ἀνύψωσαν ἀποτόμως τὸ τμῆμα αὐτό, μέχρι τῶν κορυφῶν, τῶν δρέων του.

Τὸ ἀνυψωθὲν κατά τὸν τρόπον αὐτὸν τμῆμα, ἔχωρίσθη διὰ τεραστίων ρωγμῶν, αἱ διοῖαι ἀποτελοῦν σήμερον τὰς χαράδρας του.

Ἄπὸ τὰς πλευράς τῶν μεγάλων αὐτῶν ρωγμῶν, ἥρχισαν νὰ κατολισθάνουν πρὸς τὰς χαινούσας ἀβύσσους δγκώδεις μᾶζαι ἐδάφους, τὰ δὲ νερά τῶν κατακλυσματίων βροχῶν, αἴτινες ἐπηκολούθησαν εἰς τὴν γεωλογικὴν αὐτὴν ἀναστάτωσιν, ἐδημιούργησαν μὲ τὴν ροήν των τούς χειμάρρους, καὶ τὰς κοίτας τῶν ποταμῶν. Αἱ κατολισθήσεις αὐταί, μεγάλαι ή μικραί, ἐδημιούργησαν βαθυτόν καὶ ἐνεξαιρέτως εἰς τὸ ἐπάνω μέρος των, ἀναλόγους ἐπιπεδότητας. Ἐπ' αὐτῶν, μετὰ πάροδον τίς οἶδε πόσων χιλιάδων ἐτῶν, οἱ κατοικήσαντες τὰ μέρη αὐτά, ἔκτισαν τὰ χωρία των, διεμόρφωσαν, ἔχωρισαν καὶ ἐκαλλιέργησαν τὰ χωράφιά των. Ἐάν δὲν ουνετελεῖτο αὐτῇ ή φυσικὴ διαμόρφωσις τοῦ ἐδάφους, δὲν θὰ ὑπῆρχε τόπος νὰ δύναται νὰ σταθῇ ἀνθρωπος ἐκτὸς τῶν κορυφογραφμῶν τῶν δρέων. Εἰς διποιονδήποτε ὑψηλὸν μέρος καὶ ἀν εὐρεθῆ κανεὶς καὶ εἰς οἰανδήποτε κατεύθυνσιν καὶ ἀν στρέψῃ τὸ βλέμμα του, θά διαικρίνῃ καθαρώτατα τὰ βυθίσματα αὐτὰ τοῦ ἐδάφους. Χωρὶς καμμίαν ἀμφιθεολίαν θὰ παραδεχθῇ δτὶ, οἱ «Γούρνες» Πετρίου, τὰ «Λειθάδια» Κουπλεσίου, τὰ «Σουλιωτέικα» Λεοντίτου, τὰ «Πατήματα» Μεσοβουνίου, τὸ «Πλαύναρι - Τσιόγγα - Ισιώματα» Στεφανιάδος, δ «Γκριτσιάρης» Μπουκοβίτης, αἱ τοποθεσίαι ἐπὶ τῶν διοίων εἰναι ἔκτισμένα ὅλα σχεδὸν τὰ χωρία τῆς Ἀργιθέας, ἀλλὰ καὶ κάθε, τέλος, σπιθαμὴ ἐπιπέδου περιφερείας τῆς Ἀργιθέας, προῆλθεν ἐκ καθιζήσεως τοῦ ἐδάφους.

Ἄλλα τὸ συνονθύλευμα αὐτὸ τῆς μὴ συμπαγοῦς ἐδαφικῆς μάζης, τῆς συγκεντρωθείσης εἰς τὰ ἐπίπεδα μέρη ἐκ καθιζήσεων —

ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς κορυφογραμμάς, δῆπου παρέμεινεν ἡ συμπαγὴς σύστασις τοῦ ἔδαφους — σήμερον καθίσταται ἐπικίνδυνος, διότι ὑπόκειται εἰς τὴν καθημερινὴν φθοράν· καὶ εἰς τὴν καταστρεπτικὴν διάσρωσιν τοῦ ἔδαφους, τῆς ὅλης σχεδὸν περιφερείας τῆς Ἀργιθέας. Δι' αὐτὴν εὐθύνονται καὶ ἄλλοι παράγοντες, ὡς εἶναι ἡ συστηματικὴ ἀποφίλωσις τῶν δασῶν, ἀλλὰ περὶ τῆς ὅποιας θὰ δημιλήσωμεν εἰς τὸν οἰκεῖον τόπον τοῦ παρόντος θιθλίου.

Β'. ΟΝΟΜΑΣΙΑ ΑΡΓΙΘΕΑ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ (ΤΕΩΣ ΔΗΜΟΣ)

Οἱ «λογιώτατοι» οἱ δόποιοι ἔδωσαν τὸ ὄνομα «Ἀριθέα» εἰς τὴν περιφέρειαν αὐτὴν θὰ ἀνεσκάλισαν θέσαια τὴν ἴστορίαν καὶ ἀπ' ἔκει θὰ ἡρύσθησαν τὴν πηγὴν τοῦ δύναματος. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ἐγώ, καίτοι προσεπάθησα, δὲν κατώρθωσα οὐδαμοῦ νὰ εὕρω τίποτε τὸ διαφωτιστικόν. Ἡκουσα μόνον, ὅτι εἰς τὸ χωρίον Σελιπιανά (Καταφύλλιον), κτισμένον ἐπὶ τῶν ἐρειπίων ἀρχαίας, ἀγνώστου πόλεως, εὑρέθη ἐνεπίγραφον τεμάχιον πλακός μὲ τὰς λέξεις: «ΑΡΓΙΘΕΩΣΑΙΡΕΙΝ».

“Αν δὲ ληθεύῃ ἡ εὑρεσίς τῆς ἐπιγραφῆς αὐτῆς, τότε πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἡ δημασία τοῦ Δήμου, τῆς περιφερείας Ἀργιθέας, δὲν διφέλεται εἰς ὄνομα ἀρχαίας πόλεως, ὅπως γενικῶς νομίζεται, ἢλλ' εἰς ὄνομα ἐπισήμου τινὸς ἀνδρὸς τῆς ἀρχαιότητος, Ἀργιθέου καλούμένου, ὡς ὀποδεικνύει ἡ πρὸς αὐτὸν σταλεῖσα χαιρετιστήριος αὐτὴ «κάρτα», διασωθεῖσα εἰς τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας πόλεως.

Πάντως, θὰ προσφέρῃ μεγίστην ὑπηρεσίαν εἰς τὴν ἴστορίαν, δι' εἰδικόδεικον ὁ δόποιος θὰ ἀσχοληθῇ καὶ θὰ διαφωτίσῃ τὸ σπουδαῖον αὐτὸ διὰ τὴν περιφέρειάν μας ζήτημα.

“Οπως καὶ ἀν ἔχῃ τὸ πρᾶγμα, εἴτε ἐκ τῶν ἐρειπίων τῆς ἀρχαίας πόλεως, εἴτε ἐκ τοῦ Ἀργιθέου τῆς ἐπιγραφῆς, καλῶς ἡ κακῶς, ἔδόθη τὸ ὄνομα Ἀργιθέα εἰς τὸν νεοσύστατον (1881) Δῆμον, τὸ γεγονός εἶναι ὅτι ἡ δημασία αὐτὴ ἐρρίζωσεν εἰς τὴν περιφέρειαν ἀπό τὰ πρῶτα χρόνια. Καὶ ὅταν κατά τὸ 1914, μὲ τὸν περὶ αὐτοδιοικήσεως νόμον, κατηργήθησαν οἱ Δῆμοι καὶ συνεστήθησαν αἱ Κοινότητες, τὸ ὄνομα Ἀργιθέα παρέμεινε δι' ὅλην τὴν περιφέρειαν τοῦ τέως Δήμου, καὶ μὲ αὐτὸ εἶναι πλέον γνωστὴ μέχρι καὶ τῆς σήμερον.

Κατὰ τὴν γνώμην μου, ἡ διοθεῖσα δημασία διὰ τὴν περιφέ-

ρειάν μας ήτο πολύ έπιτυχής. Και ίδού διατί:

"Αν τύχη νὰ εύρεθῇ τις εἰς τὴν δροσειράν τῆς Πίνδου πρὶν φέξῃ ἡ ἡμέρα καὶ σταθῇ ἀπ' ἐκεῖ νὰ παρακολουθήσῃ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἥλιου, θὰ ίδῃ φαινόμενον πρωτοφανές. Καθώς τὸ λαμπρὸν ἀστρον τῆς ἡμέρας, ὁ ἥλιος, ἀνατέλλει μεγαλοπρεπῶς πέραν μακράν εἰς τὰ ὅρη τοῦ Πηλίου, ἡ τῆς "Οσσῆς καὶ μὲ τὰς ἀσθενικὰς καὶ ἀδυνάτους ἀκόμη ἀκτίνας του χρυσίζει τὰς κορυφάς τῆς Πίνδου, ἀπλώνει σιγά - σιγά τὸ φῶς εἰς τὴν Θεσσαλικὴν πεδιάδα, διαλύοντας τὸ σικότος.

"Αν τὴν ίδιαν στιγμήν, ὁ θεατὴς αὐτός, στρέψῃ τὸ βλέμμα του πρὸς δυσμάς, πρὸς τὴν Ἀργιθέαν, θὰ ίδῃ νὰ τὴν σκεπάζῃ, εἰς δλην τῆς τὴν ἔκτασιν, σικότος ἀδιαπέραστον. Πρέπει ὁ ἥλιος νὰ ὑψωθῇ ἀρκετά εἰς τὸν ὅριζοντα, νὰ φωτισθοῦν ἀπὸ τὰς ἀκτίνας του τὰ Ἡπειρωτικὰ βουνά καὶ ἀπ' ἐκεῖ, μὲ τὴν ἀντανάκλασίν του, νὰ ἀρχίσῃ νὰ διαλύῃ καὶ εἰς τὴν Ἀργιθέαν τὸ σικότος, καὶ μάλιστα εἰς τὰ ὑψηλὰ μέρη της, ἐνῷ εἰς τὰ χαμηλὰ καὶ τὰς βαθείας χαράδρας της, πρέπει νὰ περάσῃ μία ἀκόμη ὥρα νὰ διαλυθῇ ἐντελῶς.

«Ἀργεῖ ἡ θέα πρὸς τὰ ἔδω!» θ' ἀνέκραζεν ὁ παρατηρητής ἐκεῖνος.

Αὐτή ἡ κραυγὴ, ἡ τὸ ἐπιφώνημα, τὸ πλῆρες θαυμασμοῦ καὶ ἐκπλήξεως, συνθετόμενον, μᾶς δίδει τὴν λέξιν «Ἀργιθέα!» Οπερ ἔδει δεῖξαι! Είναι καὶ αὐτὴ μία γνώμη. Οἱ ἐπαίοντες ὅς τὴν ἔξετάσουν καλλίτερα.

ΑΡΓΙΘΕΑ, ΧΩΡΙΟΝ

Πρὸ μερικῶν ἔτῶν, καὶ ἀκριβῶς τὸ ἔτος 1928, δύναματα πόλεων καὶ χωρίων τῆς Ἑλλάδος ἔθεωρήθησαν, ἡ καὶ ἡσαν πράγματι, ξενικά (Τουρκικά, Σλαβικά ἢ Ἀλβανικά). Τὸ κράτος τότε προσέθη εἰς τὴν ἀλλαγὴν τῶν μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης δύνομασιῶν. Οὕτω, εἰς τὸ χωρίον Κνίσοβον, τὸ ὅποιον εύρισκεται εἰς τὴν δλως ἀντίθετον πλευράν τῆς μὲ τὰ σοθαρά ἀρχαία ἐρείπια νομιζομένης ἀρχαίας πόλεως Ἀργιθέας, καὶ εἰς τὸ ὅποιον χωρίον σώζεται ἐν μικρὸν δχύρωμα (περὶ τοῦ ὅποιού θὰ κάμωμεν λόγον καὶ κατωτέρω), ἔδόθη τὸ δνομα 'Αργιθέα, ἀδικαιολογήτως καὶ μάλιστα ἀντιθέτως μὲ τὰ μέχρι τότε γνωστά(').

(') 'Ο λογογράφος Δημ. Μουστάκας ὑποστηρίζει, ὅτι ἡ 'Αργιθέα, πρώην Κνίσοβον, είναι ἡ ἀρχαία 'Αργιθέα, πρωτεύουσα τῆς ἐν Ἡπείρῳ χώρας τῶν

Τὰ ἀποτελέσματα τοῦ ἀμελετήτου αὐτοῦ ἀναθαπτισμοῦ ὑπῆρχαν διά τούς κατοίκους τοῦ χωρίου αὐτοῦ, καὶ ἔξακολουθοῦν νὰ εἶναι καὶ μέχρι τῆς σήμερον, πολὺ περιπλεγμένα καὶ ὀχληρά, καὶ αὐτοὶ οἱ κάτοικοι πληρώνουν τὰς συνεπείας τῆς ἀλλαγῆς τοῦ δινοματος τοῦ χωρίου των.

Διότι, ὅταν, ἐρωτώμενοι διά τὸν τόπον τῆς καταγωγῆς, ἢ διαμοής των, ἀναφέρουν ώς τοιοῦτον τὴν Ἀργιθέαν (τὸ νέον ὄνομα τοῦ χωρίου των), νομίζονται ώς κάτοικοι τῆς περιφερείας Ἀργιθέας (τέως Δήμου), καλούμενοι νὰ δηλώσουν τὸ ὄνομα τοῦ χωρίου των. Καὶ αὐτοὶ, πάλιν, εὑρίσκονται εἰς τὴν ἀνάγκην, πρὸς διευκρίνισιν, νὰ κάμουν χρῆσιν τοῦ παλαιοῦ δινόματος τοῦ χωρίου των, τοῦ πρώην Κνισόβου. Καὶ οὕτω δημιουργεῖται φαῦλος κύκλος.

Τὸ συμπέρασμά μου εἶναι ὅτι, ἐνῷ διά τὴν ὅλην περιφέρειαν ἡ δινομασία «Α ρ γ ι θ έ α» ὑπῆρξεν ἐπιτυχής, ἵσως δὲ καὶ ιστορικῶς ἀκριβής, διά τὸ δινωτέρω ὄμως χωρίου ἡ αὐτὴ δινομασία ὑπῆρξεν, ὅχι μόνον ἐπιπολαία καὶ ἀστοχος, ἀλλὰ καὶ ἀνιστόρητος.

Γ'. ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗ ΕΞΑΡΤΗΣΙΣ

Η περιφέρεια τῆς Ἀργιθέας, γεωγραφικῶς, δὲν ἔχει καμμίαν ἀπολύτως ἔξαρτησιν ἀπό τὴν Θεσσαλίαν. Τὰ πανύψηλα καὶ ἀπροσέλαστα ὅρη τῆς Πίνδου, ἀποκλείουν μετ' αὐτῆς κάθε ἐπικοινωνίαν, ίδιως κατά τὸν χειμῶνα, ἐνῷ κατά τοὺς θερινοὺς μῆνας κάπως διατηρεῖται ὑποφερτὴ ἐπικοινωνία. «Ολῶς ἀντιθέτως ὄμως μὲ τὴν Ἡπειρον, μάλιστα μὲ τὴν πόλιν τῆς Ἀρτῆς, ἡ ἐπικοινωνία εἶναι εὐχερής καθ' ὅλας τὰς ἐποχάς τοῦ ἔτους. Ἐκτὸς τοῦ Ἀχελώου πυταμοῦ, κανένες ἄλλο φυσικὸν ἐμπόδιον δὲν ὑπάρχει μεταξύ Ἀργιθέας καὶ Ἡπείρου.

Ἄλλας καὶ διά τὸν μεσαίωνα ἥδη εἶναι γεφυρωμένος, ἐκτὸς τοῦ ὅπειρος εἶναι καὶ διαβατός ἀπό ὁρισμένα περάσματα, «πόρους», καὶ κατὰ τὰς πλέον βροχεράς ἐποχάς. Καὶ σήμερον ἀκόμη οἱ χωρικοὶ διά ν^τ ἀποφύγουν λοξοδραμήσεις καὶ μεγάλους κύκλους, διερχόμενοι τὰς γεφύρας τοῦ Ἀχελώου, προτιμοῦν συνηθέστατα νὰ τὸν διαβαίνουν ἀπό τὰ περάσματα αὐτά.

¹ Λιθανάνων (sic) τῆς ὁποίας τὰ δρεπά... σώζονται πληρίον τοῦ δμωνύμου σημερινοῦ χωρίου. (Μέγ. Ἑλλ. Ἔγκυλ., τόμος Ε', σελ. 364 καὶ Ἔγκυλ. Λεξικὸν Ἐλευθερούδακη, τόμος Β', σελ. 395).

"Η δέ ἀπόστασις μεταξὺ κάτω Ἀργιθέας καὶ Ἀρτης εἶναι πολὺ μικροτέρα, παρά πρὸς τὸ πλησιέστερον κέντρον τῆς Θεσσαλίας, τὸ Μουζάκι.

Τὰ χωρία τῆς κάτω Ἀργιθέας ἔξακολουθοῦν καὶ τώρα ἀκόμη νὰ ἔχουν τὴν Ἀρταν ὡς ἐμπορικόν των κέντρον, ίδιως κατὰ τὸν χειμῶνα, ὅπου αἱ χιόνες τὰ ἀποκλείουν ἐντελῶς μὲ τὴν Θεσσαλίαν.

"Αν εἰς τὴν Ἀρταν ὑπῆρχον δξεδερεκεῖς πολιτευταί, καὶ ἐφρόντιζον νὰ γίνῃ ἀμαξιτὴ ὁδὸς μέχρι Μηλιανῶν, ἐφ' ὅσον τὸ ἔδαφος δὲν παρουσιάζει κανὲν φυσικὸν ἐμπόδιον, ἀσφαλῶς τὸ τμῆμα τοῦτο τῆς Ἀργιθέας θὰ ὑπήγετο εἰς τὸν Νομὸν Ἀρτης, ἀπὸ πολλὰ χρόνια, διοικητικῶς.

Καὶ ἔχω μὲν πληροφορίας τώρα, ὅτι κατεσκευάσθη ὁ δρόμος αὐτός, ἀλλ' εἶναι πλέον ὅχι μόνον ἀργά, ἀλλὰ καὶ ἀδύνατος ἡ ἀλλαγὴ τῆς διοικητικῆς ἔξαρτήσεως, καθ' ὅσον οἱ κάτοικοι, ὑπαγόμενοι διοικητικῶς καὶ ἐκκλησιαστικῶς εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ἀπὸ τῆς προσαρτήσεώς της εἰς τὴν Ἑλλάδα, τοῖς εἶναι πολὺ δύσκολον ν' ἀποχωρεῖσθοῦν αὐτῆς.

"Ἐπὶ πλέον δέ, ὁ πολιτικός καὶ ἐμπορικός κόσμος τῆς Θεσσαλίας, πρὸς ἀποσόθησιν κινδύνου τῶν συμφερόντων των, ἐκινήθησαν δραστηρίως καὶ ἐπέτυχον νὰ κατασκευασθοῦν ἀμαξιτοὶ δδοὶ — οἱ ὅποιοι καὶ πάλιν, μόνον κατὰ τοὺς θερινοὺς μῆνας εἶναι διαβατοὶ — μέχρι Πετρίου καὶ μέχρι Τυμπάνου, μὲ προοπτικὴν συνδέσεώς των μὲ τὴν Ἡπειρον.

Η ΑΡΧΑΙΑ ΑΡΓΙΘΕΑ, ΤΜΗΜΑ ΚΑΙ ΑΣΦΑΛΕΙΑ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ:

"Ἔχομεν πολλοὺς καὶ σοθαρούς λόγους νὰ πιστεύωμεν, ὅτι ἡ Ἀργιθέα, κατὰ τοὺς πολὺ ἀρχαίους χρόνους, ἀπετέλει τμῆμα τῆς Ἡπείρου, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ προκεχωρημένον σταθμὸν ἀσφαλείας της ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τῆς Θεσσαλίας.

"Ο σπουδαιότερος ὅλων τῶν λόγων, ποὺ μᾶς κάμνει νὰ πιστεύωμεν εἰς τὴν ἀρχαίαν ἔξαρτησιν τῆς Ἀργιθέας ἐκ τῆς Ἡπείρου, εἶναι ὁ γεωγραφικός, περὶ τοῦ ὅποιου ὡμιλήσαμεν ἀνωτέρω. Φυσικὴ δῆμως συνέπεια τοῦ γεωγραφικοῦ λόγου εἶναι καὶ ὁ ἐμπορικός, καθ' ὃσον τὰ ἔδαφικά ἐμπόδια, ἀτινα μεσολαβοῦν μεταξὺ Ἀργιθέας καὶ Θεσσαλίας, θὰ ἡμπόδιζαν ἀσφαλῶς καὶ τὴν ἐμπορικὴν ἐπικοινωνίαν, καὶ θὰ ἡνάγκαζον τοὺς ἔξ Ἀργιθέας ἐμπόρους ἀνταλλαγῆς, νὰ

προτιμούν τοὺς εὐκολωτέρους πρὸς Ἡπειρον δρόμους, διὰ τὰ ἐμπορικά των συμφέροντα.

Πράγματι, πρὸς τὸ μέρος τῆς Ἡπείρου καὶ εἰς ἀπόστασιν πέντε μόνον ωρῶν ἀπὸ τῆς κάτω Ἀργιθέας, ὑπῆρχεν εἰς τὴν ἀρχαιότητα ἡ μεγάλη πόλις Ἡράκλεια, ἐνῷ πρὸς τὴν Θεσσαλίαν, ἡ πλησιεστέρα πρὸς τὴν Ἀργιθέαν ἀρχαία πόλις Γόμφοι (σημερινὸν Μουζάκιον), ἀπεῖχε διπλασίαν ἀπόστασιν ἀπὸ τὴν Ἡράκλειαν, χωρὶς νὰ ληφθοῦν ὅπ' ὅψιν καὶ τὰ ἐδαφικά ἐμπόδια, τὰ δόποια θὰ καθίστων τὴν πρὸς Θεσσαλίαν μετάβασιν ἀκόμη ἐπιπονωτέραν καὶ ἐπικινδυνωδεστέραν.

‘Ως ἐκ τούτου, πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι, ἐμπορικὸν κέντρον τῆς ἀρχαίας Ἀργιθέας θὰ ἦτο ἡ Ἡράκλεια.

‘Αλλὰ καὶ πρὸς τὰ Ν.Δ. τῆς Ἀργιθέας, καὶ εἰς ἀπόστασιν ἐπτώρων ἀπ' αὐτῆς εὑρίσκετο ἡ μεγάλη καὶ δυχυρὰ πόλις Ἱδομένη, ἐπὶ τοῦ σημερινοῦ χωρίου Ἐμπεσός - Βάλτου, ἡ δόποια καὶ αὐτὴ θὰ ἦτο, ἐξ ἵσου μὲ τὴν Ἡράκλειαν, ἐμπορικὸν κέντρον τῆς περιφερείας.

‘Αλλὰ καὶ αὐτὰ τέλος, τὰ εἰς ἐπίκαιρα σημεῖα τῶν πρὸς Θεσσαλίαν διαβάσεων σωζόμενα ἀρχαῖα ἐρείπια, ἀποτελοῦν σοθαρόν τεκμήριον τῆς παλαιᾶς ἐκ τῆς Ἡπείρου ἔξαρτήσεως τῆς περιφερείας Ἀργιθέας.

Διότι τὰ ἀρχαῖα αὐτὰ οἰκοδομήματα τὰ δόποια κεῖνται σήμερον εἰς ἐρείπια, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἔξυπηρετούσαν οὐδένας ὅλλον σκοπόν, πλὴν τοῦ ὅτι θὰ ἤσαν, ἀσφαλώς, σταθμοὶ δυχυρώσεων, μὲ διάταξιν ἀμυντικήν, δι' ἀπόκρουσιν εἰσθολῆς ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τῆς Θεσσαλίας.

‘Ἐπειδὴ αὐτὴ ἡ θέσις τῶν ἐρειπίων μᾶς ἐνισχύει τὴν πεποίθησιν ὅτι τὰ φυσικὰ δρια τῆς περιφερείας Ἀργιθέας, ὡς καὶ τὰ πολιτικὰ τοιαῦτα, ἐξ ἀνατολῶν, ἤσαν ἡ ὁροσειρά τῆς Πίνδου, ἀς ἔλθωμεν νὰ ἔξετάσωμεν λεπτομερέστερον τὰ ἐρείπια ταῦτα.

‘Η ἔξετασις αὕτη θὰ χύσῃ, σὺν τοῖς ἄλλοις, δλίγον φῶς εἰς τὴν ιστορίαν τῆς περιφερείας.

Δ'. ΑΡΧΑΙΑ ΕΡΕΙΠΙΑ

Τὰ ἐπὶ τῆς Ἀργιθέας παρατηρούμενα ἐρείπια δυνάμεθα εὐκόλως νὰ διαχωρίσωμεν εἰς Ἑράκλεια πόλια πόλεων καὶ εἰς Ἐρείπια ὁρώσεων.

ΕΡΕΙΠΙΑ ΠΟΛΕΩΝ

Ἐπὶ τῆς Ἀργιθέας σώζονται ἔρειπια δύο μόνον πόλεων, καὶ αὐτὰ ἐπὶ τῆς κάτω Ἀργιθέας, εἰς τὸ παρά τὸν Ἀχελῶον διμαλὸν τμῆμα αὐτῆς, καὶ εἰς ἀπόστασιν δύο ώρῶν ἀπ' ἀλλήλων.

1) Τῆς μᾶς πόλεως κείνται ἐκεῖ δημοσίου τὸ σημερινὸν χωρίον Καταφύλλιον (Σελιπιανά). Τὰ ἔρειπια αὐτὰ εἰναι ἀρκετὰ ἀξιόλογα καὶ μᾶς ἀφίνουν νὰ πιστεύσωμεν ὅτι ἡκμαζεν ἐκεῖ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα πόλις μεγάλη. Τὰ διατηρούμενα ἔρειπια εὑρίσκονται διασκορπισμένα ἐπὶ ἐπικλινοῦς περιοχῆς, πλαισιούμενα εἰς τὸ ἐπάνω μέρος μὲ θραχώδη διχυρὸν λάφον, δημοσίου θάλασσας, ἵσιος, ἡ ἀκρόπολις. Περι δὲ τὸ κάτω μέρος διακρίνονται τείχη τῆς ἐλληνικῆς περιόδου. Είναι πολὺ εὔκολον νὰ ἀντιληφθῇ κανείς, παρατηρῶν τὴν περιοχὴν αὐτήν, ὅτι ἔγενετο ἐκ τῶν ἄνω καθίζσις τοῦ ἑδάφους, καλύψασα τὴν πόλιν εἰς ἀρκετὸν θάλασσα. Η τοποθεσία τῆς παρασμένει καὶ σήμερον ἀκόμη, μαγευτική, μὲ ἐκτεταμένον πρὸς τὴν δύσιν ὄριζοντα, μὲ κλῖμα ὅγιεινότατον καὶ μὲ ἄφθονα πηγαῖα νερά⁽¹⁾.

Ἐκ τῶν ἔρειπίων αὐτῶν ἔξηχθησαν ἀπὸ τοὺς χωρικούς κατὰ καιρούς, πολλὰ ἔργα τέχνης καὶ μάλιστα εύρεθη καὶ ἄγαλμα μεγάλης ἀρχαιολογικῆς ἀξίας, κοσμοῦν τὴν συλλογὴν Καρατάνου. Γενικῶς, δὲν δυνάμεθα θέσαια νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι οἱ κάτοικοι ἐδημιούργησαν ἐδῶ τοιοῦτον πολιτισμόν, ὁ δοποῖος νὰ μᾶς ἀφήσῃ καὶ λαμπρὰ δείγματά του. Τὸ μᾶλλον ἀληθιοφανὲς εἰναι ὅτι, δ.τι δήποτε εύρεθη ἥδη καὶ δ.τι κρύπτεται ἀκόμη ὑπὸ τὴν γῆν, προέρχονται ἀλλαχόθεν, ἡ ἀπὸ λεηλασίας ἡ ἀπὸ δωρεάς ἄλλων πόλεων πρὸς τοὺς Ισχυροὺς τοπάρχας. Η ἀρχαιολογία θὰ ἡδύνατο καὶ ἐπὶ τοῦ σημείου τούτο νὰ διαφωτίσῃ πλήρως τὴν ιστορίαν τῆς περιφερέας.

Αὐτὰ τὰ ἔρειπια — τὰ ἀξιολογώτερα τῆς Ἀργιθέας — εἶχαν οἱ «σοφοί» τοῦ κράτους διπολικούς τοὺς δόψιν των, ὅταν ἐθάπτιζαν τὸν νέον Δῆμον, εἰς Δῆμον Ἀργιθέας, διὰ νὰ ἔλθουν μὲ τὴν σειράν των ἄλλοι «σοφώτεροι», νὰ μετατοπίσουν τὴν δύνομασίαν δέκα ωραῖα μακράν, εἰς ἔν ασημον δύχυρωμα, χωρὶς νὰ λάθουν καν τὴν φροντίδα νὰ ἀ-

(¹) Ἀρχετάς καὶ πολυτίμους πληροφορίας, περὶ τῶν ἔρειπίων τῆς πόλεως αὐτῆς, μοὶ παρέσχε ὁ Μάρκος Δημητρίδης καὶ συνλείτουργός μου, ἐνταῦθα, Αἰδ. Γρηγόριος Οἰκονόμου, ἐκ Βραγγιανῶν καταγόμενος, διότι δὲν ἔχω ίδειαν ἀντίληψιν αὐτῆς, ως μὴ ἐπισκεφθείει τὴν περιφέρειαν ἐκ τοῦ πλησίου.

φήσουν ἐν δνομα εἰς τὴν ἀρχαίαν αὐτὴν πόλιν, καὶ οὕτω νὰ δικαιολογήσουν κάπως τὴν ἐνέργειαν καὶ ἀπόφασίν των αὐτῆν.

2) Τῆς ἄλλης ἀρχαίας πόλεως τὰ ἔρεπτα εὑρίσκονται ἐπὶ τῆς κοιλάδος Βραγγιανῶν καὶ εἰς ἀπόστασιν 15' τῆς ὡρας ἀπέναντι τοῦ δμωνύμου χωρίου, ἐπὶ τῆς τοποθεσίας Κατούνιστα.

Ἡ πόλις ἥτο ἐκτισμένη ἐπὶ ἀρκετὰ δμαλοῦ καὶ ἐπιπέδου μέρους, τὸ δόποιν πολὺ ἡρεμα ἀπλώνεται πρὸς τὸν ὑπερκείμενον λόφον, δηποὺ ἡ μικρὰ ἐκκλησία τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ. Ἐξ αὐτοῦ καὶ πρὸς τὰ ὅπιστα, δὲ λόφος κατέρχεται ἐντελῶς ἀπότομα πρὸς τὸν, εἰς τὸ θάθος τῆς χαράδρας, χείμαρρον, διαμορφωθεὶς οὕτω εἰς δχυρώτατον σημεῖον καὶ ἀσφαλῶς, ἥτο ἡ ἀκρόπολις τῆς ἀρχαίας πόλεως.

Τὸ μέρος τῆς παλαιᾶς πόλεως ἔχει σήμερον ἐντατικὰ καλλιεργηθεῖ, μὲ ἀγροὺς ἀποδοτικούς εἰς καρπούς, παρὰ τὸ ἄνυδρον τῆς περιφερείας, εἰς δὲ τοὺς τοίχους τῶν ἀγρῶν, διακρίνονται τεμάχια λαξευμένων δγκολίθων, ἀπὸ τὰ φρούρια καὶ κτίρια τῆς πόλεως. Πρὸς τὰ νότια τῆς πόλεως καὶ πρὸς τὸν αὐχένα (διάσελον), σώζονται εἰσέτι ὑπολείμματα τειχῶν, ἀπὸ μεγάλας τετραγώνους πέτρας. Ἀρκεταὶ ἀπὸ αὐτὰς φαίνονται ἐπίσης καὶ εἰς τὸ κάτωθεν λαγκάδι καὶ δύναται κανεὶς νὰ θαυμάσῃ τὴν τέχνην τοῦ λαξεύματος, δηποὺ τοὺς ἔκανε τὴν ἐφαρμογὴν τελείαν.

‘Ολόκληρος ἡ περιφέρεια εἶναι ἐστρωμένη μὲ τεμάχια κεραμουργικῆς, ἀγγείων καὶ κεραμιδιῶν. Ἀρχαιολογικὸν κυρίως θησαυρὸν ἀποτελοῦν οἱ τάφοι τῆς πόλεως. Μετὰ τὸ διάσελο καὶ πρὸς τὸν δρόμον, ποὺ δῆγει πρὸς τὰ Ρώγγια, ὑπάρχει ἀρχαῖον νεκροταφεῖον. Οἱ τάφοι του εἶναι θαύματα τέχνης. Κάθε τάφος εἶναι κατασκευασμένος μὲ ἔξι ισοπαχεῖς, ἀσπρας πελεκητὰς πέτρας, διαφέρουν δμως οἱ τάφοι κατὰ τὸ μέγεθος, ἵσως διότι κατεσκευάζοντο κατὰ παραγγελίαν, καὶ εἰς τὰς διαστάσεις τοῦ σώματος τοῦ πρὸς ταφὴν νεκροῦ. Καὶ ἔγω μέν, δους τάφους εἶδα (καὶ εἶδα ἀρκετούς, δταν ἔκανα τὰς παρατηρήσεις), δὲν διέκρινα πουθενά ἀναγλύφους παραστάσεις ἢ ἐπιγραφάς, ήκουσα δμως ἀργότερον, δτι εὑρέθησαν καὶ τάφοι μὲ ἀναγλύφους παραστάσεις.

Τὸ γεγονός εἶναι δτι, εἰς τοὺς τάφους αὐτοὺς εὑρέθησαν ἀπὸ ἄλλους, καὶ μάλιστα ἀπὸ χωρικούς, οἱ δοποῖοι κατὰ καιρούς ἀνέσκαπτον καὶ ἥνοιγον κρυφίως τάφους καὶ εἴτα ἐσύλουν αὐτούς, νομίσματα ὅλων τῶν μετάλλων, ἀπὸ τοῦ πλέον εὐγενεῖς, μέχρι καὶ τοῦ ἀσήμου μολύβδου, κτερίσματα δάφνης, ὡς δακτυλίδια, ἐνώτια καὶ ἄλλα εἰδη στολισμοῦ, ἐκτὸς τῶν θαυμασίων μικρῶν πη-

λίνων δοχείων, τὰ δποῖα ἀφέθησαν θραυσμένα ἐντὸς τῶν τάφων⁽¹⁾)

ΕΡΕΙΠΙΑ ΟΧΥΡΩΣΕΩΝ

Ἄπό τὰ προηγουμένως λεχθέντα, γνωρίζομεν πλέον ὅτι τρεῖς διαβάσεις ὀδηγοῦν διὰ τῆς Ἀργιθέας ἐξ Ἡπείρου πρὸς Θεσσαλίαν καὶ ἀντιθέτως, δηλ. διὰ τῶν χαραδρώσεων τῶν ποταμῶν.

Ἐπὶ τῶν διαβάσεων αὐτῶν καὶ εἰς ἐπύκαιρα καὶ δχυρὰ σημεῖα, διακρίνονται ἐμφανῶς καὶ σήμερον ἔρείπια, τὰ δποῖα δὲν ἡδύναντο νὰ ἥσαν τίποτε ἄλλο, παρὰ δχυρωματικά ἔργα. “Ολα αὐτὰ τὰ ἔρείπια εύρισκονται εἰς τὴν Ἀργιθέαν, καὶ εἰς ἀρκετὸν βάθος ἐντὸς αὐτῆς. Τὸ γεγονός τοῦτο, ὡς καὶ ἡ δχυρωματική των διάταξις καὶ κατασκευή, μᾶς δίδουν νὰ ἔννοήσωμεν ὅτι ἐκτίσθησαν διὰ νὰ ἀποκρύψουν ἔχθρικὴν εἰσβολὴν ἀπὸ τὸ μέρος τῆς Θεσσαλίας πρὸς τὴν Ἡπειρὸν.

Τὰς δχυρώσεις ταύτας ἔρχόμεθα τώρα νὰ ἔξετάσωμεν, κατὰ μίαν ἑκάστην χωριστά, καὶ ἀπὸ τὴν ἔξέτασιν αὐτὴν θὰ ἔξαχθοῦν νομίζομεν, μόνα των τὰ συμπεράσματα διὰ τὸν σκοπὸν τῆς κατασκευῆς καὶ τῆς χρησιμότητός των.

1) Εἰς τὸ βορειότερον τμῆμα τῆς Ἀργιθέας, ἀνατολικῶς καὶ εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τὸ χωρίον Μαρτενζικόν, (‘Ελληνικά) εύρισκονται ἔρείπια τείχων ἐλληνιστικῆς περιόδου. Ή θέσις τῶν ἔρειπίων αὐτῶν, τὰ δποῖα διὰ τῆς Παληοχωρίτικης Ποταμᾶς ἀπέχουν δύο ὡρῶν ἀπόστασιν ἀπὸ τὴν σημερινήν γέφυραν Κοράκου, μᾶς ἀποδεικνύει καθαρὰ ὅτι τὰ τείχη εἶχον σκοπὸν μοναδικὸν νὰ ἀποκρύψουν εἰσβολὴν ἀπὸ τὸ μέρος τοῦτο. Είναι ἐκτισμένα εἰς ἐπίπεδον καὶ δεσπόζουσαν θέσιν καὶ δλίγον κάτωθεν τοῦ αύχενος (διασέλου), τὸ δποῖον ἐκ τῆς ἀντιθέτου πλευρᾶς, διὰ τοῦ Πορταϊκού Ποταμοῦ, δηλγεῖ εἰς τὰ στενὰ τῆς Πόρτας, (Πύλης - Τρικάλων).

(1) "Οταν ὁ γράφων ἐπηρέεται ὡς διδάσκαλος εἰς Βραγγιανά, εἴδε πολλὰ νομίσματα καὶ κτερίσματα εἰς χεῖρας τῶν χωρικῶν, ἄτινα ἀσφαλῶς περιῆλθον ἀργότερα εἰς τοὺς ἀρχαιοκαπήλους. Ἐπίσης ἔξήτασε λεπτομερῶς τὰ ἔρείπια τῆς πόλεως αὐτῆς, ἀλλὰ τὰ συμπεράσματα τῆς ἔξετάσεως αὐτῆς, δὲν ἔσπερνοῦν τὰ δρια μᾶς ἀπλῆς περιγραφῆς. Φρονοῦμεν ὅτι, ἀν ἐγίνετο μία ἐπισταμένη ἀνασκαπτικὴ ἐργασία εἰς τὰ ἔρείπια καὶ τῶν δύο αὐτῶν πόλεων, ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν εἰδικοῦ, πολλὰ θὰ εἴχωμεν νὰ μάθωμεν ἀπὸ τὸ πλούσιον ὄλικόν, τὸ δποῖον ξηλοτύπως κρύπτει εἰς τὰ σπάγγατα της ἡ μητέρα γῆ. Ηρέπει κάτι νὰ γίνη! Λπὸ ποῖον καὶ πάτε;

Η τοποθεσία αύτή καλείται «Ελληνικά», καὶ μὲ τὸ ὄνομα αύτὸ μετωνομάσθη καὶ τὸ πλησίον χωρίον Μαρτεντζικόν. Τέλος, ὁ περιωρισμένος χῶρος τῆς ἐκτάσεως, καὶ τῶν ἐπ' αὐτῆς ἔρειπίων ἀποκλείουν κάθε πιθανότητα ὑπάρξεως ἐκεῖ ποτὲ πόλεως, μόνον δὲ ὡς φρουριακὸν ὁχύρωμα δέον νὰ λογισθῇ.

2) Εἰς τὸ ἀντίθετον τμῆμα τῆς Ἀργιθέας, τὸ νότιον, σώζον-

Ἡ ὁχυρὰ τοποθεσία «Τυρολόγος». Κάτωθεν ἡ γέφυρα Μεζίλου καὶ εἰς τὸ βάθος τεῦ ἐρίζοντες, τὸ χωρίον Βλάσιον.

ται ἄλλα ἔρείπια ὁχυρῶν. Ἀνερχόμενοι πρὸς τὰς πηγὰς τῆς Πετρίλου - Ποταμιᾶς, φθάνομεν εἰς δεσπόζουσαν καὶ φύσει ὁχυρὰν θέσιν, γνωστὴν σήμερον ὑπὸ τὸ ὄνομα «Τυρολόγος», εύρισκομένην εἰς τὸ σημεῖον τῆς ἐνώσεως τῶν δύο ποταμῶν, Πετριλιώτικου καὶ Βλασιώτικου. Ἐκεῖ εἰς τὸ μέσον τῆς ἐνώσεως, ὧν δύο πο-

ταμῶν ἐπὶ θραχώδους καὶ πολὺ δχυροῦ λόφου, ὑπάρχουν λείψανα ἀρχαίων κτισμάτων. Καίτοι αὐτὰ δὲν ἔχουν τὰ γνωρίσματα τῶν ἀρχαίων δχυρώσεων, μὲ τὰς μεγάλας πέτρας τῶν τειχῶν (αἱ δποῖαι κατὰ τὴν καταστροφὴν τῶν κτισμάτων, ἵσως νὰ ἐκύλισαν εἰς τοὺς ποταμούς καὶ ἔξηφανίσθησαν, ἐν τούτοις, δὲν ὑπάρχει οὐδεμία ἀμφιθολία διτὶ ἐκεῖ εὑρίσκεται ἐν πολὺ σπουδαίον δχύρωμα. "Αλλωστε καὶ ἡ θέσις τῶν παλαιῶν κτισμάτων καὶ τῶν σημερινῶν ἐρειπίων τῶν, ἀποκλείει ἐντελῶς κάθε ἄλλην χρησιμότητα τούτων.

"Εχω ἀκούσει ἀπὸ γεροντοτέρους ὅτι εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν ἐπεχείρησεν ὁ Καραϊεσκάκης, κατὰ τὸ 1823, νὰ ἀναχαιτίσῃ τὴν εἰσθόλην τοῦ Σκόδρα - Πασᾶ, αὐτοῦ ποὺ κυριολεκτικῶς ἔρήμαξε τὰ "Αγραφα. "Η εἰσθόλη ἔγινε ἀπὸ τὴν Θεσσαλίαν, ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ δχύρωμα αὐτό, κατεστραμμένον πλέον, δὲν ἦτο ἐνδεδειγμένον δι' ἄμυναν, ὁ Καραϊσκάκης κατέλαβε τὸ ἀπέναντι μέρος, τὸ λεγόμενον «Κ α ρ ο ὖ τε ε σ» καὶ ἐκεῖ παρέταξε τὰς δυνάμεις του. Καὶ ἐκεῖ δῆμος δὲν κατώρθωσε νὰ κρατήσῃ τὸν μεγάλον δγκον τοῦ ἔχθροῦ.

3) Ἡ πλέον φυσικὴ δίοδος διὰ νὰ διέλθῃ κανεὶς ἐξ Ἡπείρου πρὸς Θεσσαλίαν διὰ τῆς Ἀργιθέας, εὑρίσκεται εἰς τὸ μέσον ἀκριδῶν αὐτῆς, καὶ εἶναι ἡ διὰ Κοράκου - Κνισόθου - Τυμπάνου δίοδος. "Ας τὴν ἀκολουθήσωμεν.

"Ἐκ Κοράκου, διὰ τοῦ δεσπόζοντος αὐχένος «Π ἐ ν τ ε Ἀδ ἐ λ φ i α» φθάνομεν εἰς τὴν Λιασκοβίτικην γέφυραν, ἐπὶ τῶν ἥνωμένων ποταμῶν τῆς Κνισόθου καὶ Πετρίλου Ποταμιᾶς. Διερχόμενοι αὐτὴν ἀκολουθοῦμεν (πάντοτε ἐπὶ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς καὶ ἀντιθέτως τοῦ ροῦ) τὴν μεγάλην χαράδρωσιν τῆς Κνισόθου Ποταμιᾶς, τὴν ὅποιαν μᾶς κλείνει εἰς τὸ τέρμα τῆς δμαλά, καὶ εἰς ἀπόστασιν πέντε περίπου δρῶν πορείας, τὸ δρος Τύμπανος. Φθάνομεν ἐκεῖ, καὶ νὰ ἐμπρός μας, κάτω ἀπὸ τὰ πόδια μας, ἐκτείνεται ὀλόκληρος ἡ Θεσσαλικὴ πεδιάς, χωρίς κανένα ἀπολύτως πλέον, φυσικὸν ἐμπόδιον.

"Ἡ σπουδαιότης τῆς διαθάσεως αὐτῆς φαίνεται ἀπὸ τὰς τρεῖς σιθαράς δχυρώσεις, τὰς ὅποιας συνηντήσαμεν κατὰ μῆκος τῆς δι' Ἀργιθέας διαδρομῆς.

"Ἡ μία δχύρωσις εἶναι εἰς τὸ τέρμα τῆς στενωποῦ, δλίγον κάτωθεν τοῦ χωρίου «Κ ν i σ ο θ ο ν», εἰς τὸ πλέον στενὸν μέρος τῆς χαράδρας καὶ ἀκριθῶς εἰς τὸ σημεῖον τῆς ἐνώσεως τῶν ρευμάτων Κνισόθου καὶ Γλογοβίτης. "Εκεῖ, εἰς μίαν πολὺ ἐπικλινῆ πουρνα-

ροσκεπασμένην πλαγιάν, φαίνονται άρικετά καλά διατηρούμενα τείχη μὲ μεγάλας τετραγώνους ἀσπρας πέτρας. Ἡ κατασκευή των καὶ ἡ θέσις των δίδουν πρώτην ἐντύπωσιν ὅτι πρόκειται περὶ τεχνικῶν ἔργων διὰ τὴν συγκράτησιν τῶν χωμάτων, ἀπὸ τοῦ νὰ καταπέσουν καὶ περιφράξουν τὸν κάτωθι ἀκριθῶς διερχόμενον δρόμον. Ἐξέτασις δημοσίου διάγονον πλέον προσεκτική, καὶ μᾶλιστα ἀπὸ τὸ διάγονον κάτω τῶν τειχῶν ἔξωκριλήσιον τοῦ ἄγ. Μηνᾶ, θὰ δείξῃ ὅτι πρόκειται περὶ ἀρχαίου δχυροῦ, μικρᾶς ἀμυντικῆς ἀξίας καὶ δχυρότηος. Καίτοι εἶναι ἔμφανές ὅτι μεγάλοι ὅγκοι χωμάτων ἔπεσαν ἀπὸ τὸ ὑπερκείμενον βραχῶδες ὑψωμα, ἔξαφανίσαντες τὴν ἐπιπεδότητά του καὶ προσδόσαντες τὴν στημερινήν του ἐπικλινήν μορφήν, ἐν τούτοις, καὶ αὐτὸν νὰ μὴ συνέθαινε, ἥδυναντο οἱ ἐπιτιθέμενοι νὰ ἔξουδετερώσουν ἐντελῶς τὴν ἀμυνάν του διὰ λιθοθολισμοῦ, ἐκ τοῦ ἐπικεκραμένου, αὐτοῦ, βράχου.

Τὸ κτίσμα αὐτὸν εἶναι γνωστὸν μὲ τὸ ὄνομα «Ἐ λ λ η ν ι κ ἄ», δνομασία ἡ ὅποια δίδεται ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς περιφερείας εἰς τὰ Ἑλληνιστικῆς περιόδου ταῦτα ἔρειπια. Ἐπειδὴ τὰ ἔρειπια ταῦτα ἔθεωρήθησαν, κακῶς καὶ ἀμελετήτως, ὡς ἀποτελοῦντα τὰ ἔρειπια τῆς ἀρχαίας πόλεως Ἀργιθέας (ἐνῶ, οὔτε πόλις, οὔτε θέσις διὰ πόλιν, οὔτε ἄλλα ἔρειπια ὑπάρχουν ἐκεῖ γύρω), τὸ γειτονικὸν χωρίον Κνίσοθον ἔλαβε παρὰ τῶν «λ ο γ i ω τ ἄ τ ω ν» τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους, διὰ τοῦ ἀπὸ 4ης Ν) βρίσου 1927 διατάγματος, τὸ πομπῶδες ὄνομα «Ἀ ρ γ i θ ἄ α», ὅπως ἄλλωστε καὶ προείπαμεν (Σελίς 19).

4) Ἡ ἄλλη δχύρωσις εὑρίσκεται εἰς τὴν εἰσόδον τῆς στενωποῦ, ἐπὶ τοῦ δρόμου δηστις δῦνηγει πρὸς τὴν Παληοχωρίτικη Ποταμιά, καὶ πρὶν φθάσωμεν εἰς τὸ χωρίον Πετρωτὸν (Λιάσκοβον), γνωστὴ σήμερον μὲ τὸ ὄνομα «Π α λ η ὄ κ α σ τ ρ ο», καὶ μὲ ἔμφανή τὰ ἔχνη τῶν τειχῶν της.

Ἡ θέσις τῆς δχυρωτάτη, φύσει καὶ θέσει, δεσπόζουσα τῆς πρὸς Ἡπειρον στενωποῦ καὶ ἔλεγχουσα καὶ τὰς τρεῖς πρὸς Θεσσαλίαν, προσαναφερθείσας, διαθάσεις. Ἐκτὸς τοῦ κυρίως δχυροῦ, ἐπὶ τοῦ ὑπερθεν τῆς γεφύρας βραχῶδους λόφου, ὑπάρχουν καὶ σοσφαρὰ ἔρειπια κτισμάτων ἀρχαιοτάτης ἐποχῆς, ἐπὶ τῆς πλησίον κειμένης τοποθεσίας «Κ α τ α φ ύ γ i α» καὶ αὐτά, κατὰ τὴν γνώμην μου, θὰ ἤσαν οἰκήματα τῆς φρουρᾶς τοῦ δχυροῦ.

Καὶ μία ἀπλὴ ἐπισκόπησις τοῦ δχυροῦ αὐτοῦ μᾶς πείθει ἀκρανάντως, ὅτι ἥτο πολὺ δχυρόν, καὶ ισχυρὸν ἔρεισμα ὅλων τῶν ἄλλων,

λόγῳ τῆς προνομιούχου θέσεως εἰς τὴν ὅποιαν εὑρίσκεται⁽¹⁾.

5) Τέλος ἡ τελευταία ὁχύρωσις κεῖται περὶ τὴν ἡμισείαν ὥραν, πρὸς ἀνατολὰς τῆς προηγουμένης, εἰς τὴν θέσιν «Κ ἀ σ τ ρ ο» παρὰ τὸ «Κοντοσῆλι» καὶ ἐπὶ τοῦ δρόμου πού ὁδηγεῖ πρὸς τὸν Τύμπανον.

Ἡ θέσις ἀκριβῶς ἐπὶ τῆς ὅποιας εὑρίσκεται τὸ ὁχυρὸν αὐτό, τὸ καθιστᾶ ἀπόρθητον. Καὶ εἶναι πράγματι τὸ σοθαρώτερον ἐξ ὄλων τῶν προηγουμένων τὰ ὅποια περιεγράψαμεν. Υπῆρχε σταθμὸς ἐνισχύσεως ἑκείνων καὶ ἰσχυρὸν στήριγμα αὐτῶν. Τὰ τείχη του, διατηρούμενα εἰς ἀρκετά καλὴν κατάστασιν, πλαισιώνοντα κωνοειδῆ θραχώδη λόφον, περικλείουν μεγάλην ἔκτασιν. “Ολαι δέ, αἱ διὰ τῆς Ἀργιθέας διαβάσεις συγκλίνουν καὶ περνοῦν ὅπισσα του, εἰς ἀπόστασιν ἡμισείας ὥρας, ἐκτὸς τῆς διὰ Τυμπάνου, ἢτις διέρχεται κάτωθεν τῶν τειχῶν του.

Ἄναμφιεύλως, τὸ ὁχυρὸν αὐτὸν ἦτο ίκανόν, λόγῳ τῆς θέσεώς του, νὰ ἐνισχύσῃ τάχιστα τὰς φρουράς τῶν ἄλλων ὁχυρωμάτων ἐναντίον ἔχθρικῶν κρούσεων. Καὶ ἀν τὰ ὁχυρά δὲν ἦδυναντο νὰ ἀνθέξουν εἰς τὴν πίεσιν τοῦ ἔχθροῦ, αἱ φρουραὶ των θὰ ὑποχωροῦσαν ἀναγκαστικῶς εἰς τὸ τελευταῖον αὐτὸν ὁχυρόν, ὅπου καὶ θὰ διεξῆγετο ἡ ἐσχάτη ἅμυνα.

“Αν κρίνωμεν δὲ ἀπὸ τὴν ὁχυρότητα τοῦ φρουρίου αὐτοῦ, τόσον τὴν φυσικήν, δύσον καὶ τὴν τεχνικήν, ὅπου καὶ σήμερον ἀκόμη εἶναι καταφανής, δὲν δυσκολευόμεθα νὰ πιστεύσωμεν ὅτι, ἡ διὰ τῆς διόδου ταύτης διαπεραίωσις τοῦ εἰσθολέως εἰς Ἡπειρον θὰ ἦτο ἀκατόρθωτος, πρὸ τῆς πλήρους ἔξουδετερώσεως τῆς φρουρᾶς τοῦ «Κ ἀ σ τ ρ ο υ», πρᾶγμα ἀσφαλῶς δυσκολώτατον.

Πρὶν κλείσω τὸ κεφάλαιον αὐτό, περὶ τῶν ἐν Ἀργιθέᾳ παρατηρουμένων ἀρχαίων ὁχυρώσεων, διφεύλω νὰ δηλώσω εἰς τοὺς ἀναγνώστας μου ὅτι, ἔχω ἀκούσει τὴν ὑπαρξιν καὶ ἐτέρου ὁχυροῦ, εἰς τὴν θέσιν «Κ α τ ο ὖ σ ι» τῆς Μπουκοβίτσης. Ἐπειδὴ ὅμως δὲν ἔχω ἐλέγει τὴν πληροφορίαν αὐτήν, αὔτε καὶ ἔχω ιδίαν ἀντίληψιν περὶ ὑπάρξεως ἑκεῖ ὁχυροῦ, ὡς καὶ τῆς θέσεως καὶ ἐκτάσεως αὐτοῦ, δὲν καταγράφω τοῦτο εἰς τὸ παρόν θιβλίον. Ἄλλα καὶ ἀν ὑπάρχη ἑκεῖ ὁχυρόν, ἀσφαλῶς αὐτὸν ἔξυπηρέτη τοὺς ιδιους μὲ τὰ ὄλλα σκοπούς, καὶ θὰ ἡσφάλιζε τὴν διὰ τοῦ μέρους αὐτοῦ

(1) Ἀρκεταὶ πληροφορίαι πενθὶ τοῦ ὁχυροῦ αὐτοῦ μοὶ παρεσχέθησαν εὐγενῶς, παρὰ τοῦ ἐν Ἀποστρατείᾳ Ἀντισυνταγματάρχου κ. Θωμᾶ Μπίχα, ἐκ Πετρωτοῦ καταγομένου.

διέλευσιν ἔχθρικῶν δυνάμεων. Διότι, ὑπάρχει μεγάλη δυνατότης εἰσ-
θολῆς διὰ τῆς Π α λ η ο κ α ρ υ ἄ σ — διασέλου Χ ἡ ρ α σ, καὶ
διὰ τῆς κοιλάδος Μπουκοβίτης, εἰς τὸν δρόμον τῆς Κνισόθου Πο-
ταμιᾶς.

Αὐταὶ εἶναι ἐν περιγραφῇ αἱ ὀχυρώσεις τῆς Ἀργιθέας.

Βεθαίως, σήμερον μὲ τὴν ἀποφήλωσιν τῶν δασῶν, δύνανται ὁ
καθεὶς νὰ διασχίσῃ τὴν Ἀργιθέαν, ἀπὸ οἰονδήποτε σημεῖον, ἀρκεῖ
νὰ ἔχῃ δλίγην ἀπινιστικὴν ίκανότητα καὶ δυνατούς πνεύμονας διὰ
νὰ ἀντέχῃ εἰς τὰς ἀναβάσεις τῶν ἀποτόμων δρέων. Ἀλλὰ κατὰ
τὴν ἀρχαιότητα, ὅπου πυκνὰ καὶ ἀπροσπέλαστα δάση ἐκάλυπτον
ὅλοκληρον τὴν περιοχήν, μόνον αἱ περιγραφεῖσαι διαβάσεις, φρου-
ρούμεναι ἀπὸ τὰ ὀχυρά, ἀπετέλουν τὰς φυσικὰς ὁδοὺς τῆς Ἀρ-
γιθέας.

‘Αλλ’ ἔρωτάται: ἀπὸ ποίους ἔχθροὺς θὰ ἐπροστάτευαν τοὺς
κατοίκους τῆς ἀρχαίας Ἀργιθέας τὰ ὀχυρά ἔκεινα; Ἀπὸ ἔχθροὺς
ἔξ Ἀνατολῶν ἢ ἐκ Δυσμῶν; Ποίων συμφέροντα θὰ ὑπερήσπιζον
τὰ φρούρια αὐτά, τῶν αὐτοχθόνων Ἀργιθεατῶν ἢ ἄλλων; Καὶ ἥσαν
εἰς θέσιν οἱ Ἀργιθεάται τῆς ἐποχῆς ἔκεινης νὰ ἰδρύσουν τοιαῦτα
ὀχυρά καὶ νὰ τὰ χρησιμοποιήσουν καταλλήλως; Εἰς τὰ σπουδαιό-
τατα αὐτὰ ἔρωτήματα, ἃς ἐλθωμεν νὰ δώσωμεν τὴν ἀπάντησιν.

Ε'. ΣΚΟΠΟΣ ΤΩΝ ΟΧΥΡΩΣΕΩΝ

‘Η ἀνωτέρω περιγραφὴ τῶν ἀρχαίων ἔρειπίων μᾶς κατέδειξεν
ὅτι αἱ παλαιαὶ ὀχυρώσεις εὑρίσκονται βαθεὶά ἐντὸς τῆς Ἀργιθέας.
‘Εξ αὐτοῦ ἀδιστάκτως ἀγόμεθα εἰς τὰ συμπέρασμα καὶ εἰς τὴν πε-
ποιήσην, ὅτι αἱ ὀχυρώσεις ἔκειναι ἐκτίσθησαν διὰ νὰ ἀποκρούσουν
εἰσβολὴν ἀπὸ τοῦ μέρους τῆς Θεσσαλίας.

ΕΞ ΑΝΑΤΟΛΩΝ Ο ΕΧΘΡΟΣ

Θὰ ἀποδείξωμεν τὴν λογικότητα τῆς πεποιθήσεώς μας αὐτῆς,
διὰ τῆς εἰς ἄτοπον ἀπαγωγῆς. Δημολή, θὰ ὑποθέσωμεν ὅτι αἱ ὀχυ-
ρώσεις αὐταὶ ἐκτίσθησαν ὅχι νὰ ἀποκρούσουν κίνδυνον εἰσβολῆς
ἔξ Ἀνατολῶν, ἐκ τῆς Θεσσαλίας, ἀλλ’ ἐκ Δυσμῶν, ἔξ Ἡ-
πείρου.

Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτήν, ὅλα τὰ ἀνωτέρω περιγραφέντα
φυλάκια εἶναι ἐπανδρωμένα καὶ εἰς τάξιν ἀναμονῆς ἔχθροῦ ἔξ Ἡ-
πείρου.

’Αλλ’ ἔνσκυπτει δὲ θαρύς χειμών, τὰ φυλάκια καλύπτει πυκνὴ χιών, δὲ δύγκος τῆς ἐπίσης χιονοσκεποῦς καὶ ἀπροσπελάστου, ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας Πίνδου, ἐγείρεται οφραγμὸς ἀδιαπέραστος καὶ ἐμπόδιον ἀνυπέρθλητον πρὸς πᾶσαν ἀπόπειραν ἐπικοινωνίας μὲν

Ἡ Ἀργιθέα χιονοσκεπὴς καὶ ἐν ἀποκλεισμῷ.

τὸ κέντρον, διὰ τὴν ἐνίσχυσιν ἢ καὶ σύμπτυξιν τῶν φρουρῶν εἰς περίπτωσιν ικινδύνου. Αὐτὴν τὴν δεινὴν θέσιν τῶν ἀποκλείστων φρουρῶν δὲν θὰ ἔξεμεταλλεύετο καὶ δὲν θὰ ἐπωφελεῖτο αὐτῆς, δὲ ἔξ Ἡπείρου ὑποτιθέμενος ἔχθρός, νὰ προσῇ εἰς τὴν εύχερη καταστροφὴν αὐτῶν καὶ τῶν δχυρώσεών των; Ποιῶν τὸ ὅφελος, λοιπόν, τῶν

Θεσσαλῶν ἀπὸ τὴν ἄσκοπον αὐτὴν θυσίαν, τὴν ὅποιαν μετὰ πάροδον, ἵσως, μηνῶν θάξ ἐμάνθανον;

*Ἀλλὰ μήπως δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι αἱ φρουραὶ αὐταὶ ἔχρησιμοι οὖντο ἀπλῶς ὡς θερινὰ φυλάκια τῶν Θεσσαλικῶν κρατερῶν πέραν τῆς Πίνδου; *Ἀλλ᾽ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, διατί νὰ μὴν ἔχουν παρατηρητήρια ἐπὶ τῆς δροσειρᾶς τῆς Πίνδου, πρὸς ἀνίχνευσιν ἔχθρικῶν κινήσεων, ἀντὶ τῶν τόσης δαπανηρᾶς κατασκευῆς καὶ συντηρήσεως δχυρωμάτων, τῶν ὅποιών ἡ ἀμυντικὴ ἴκανότης, ἐν χειμῶνι, ἀπεδείχθη τόσον δλίγον δφέλιμος καὶ σκόπιμος; Αὐτὴ εἰναι, καθ' ἡμᾶς, μία λογικὴ ἐκδοχὴ καὶ λογικὴ ἀπάντησις εἰς τὸ ἀνωτέρω ἔρωτημα.

ΞΕΝΑ ΣΥΜΦΕΡΟΝΤΑ — ΞΕΝΟΙ ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣΤΑΙ

*Ἐκτὸς ὅμως αὐτοῦ γνωρίζομεν ὅτι ἡ πτωχεία τῆς Ἡπείρου — καὶ τῆς περιφερείας μας — ἥτο πάντοτε δ φύλαξ, ἀγγελός της. Ἡ τιτωχὴ Ἡπειρος τίποτε δὲν εἶχε νὰ φοթηθῇ ἀπὸ τὴν πλουσίαν χώραν τῆς Θεσσαλίας.

Καὶ ἡ Θεσσαλία τίποτε δὲν εἶχε νὰ ζηλεύσῃ ἐκ τῆς πέραν τῆς Πίνδου πτωχῆς περιοχῆς, ὅστε νὰ ἀποδυθῇ εἰς κατακτητικούς ἀγῶνας, ἀπό τοὺς ὅποιους δὲν προσεδόκει ὑλικὰ κέρδη.

Τότε, ἀφοῦ τίποτε δὲν εἶχον νὰ φοթηθοῦν οἱ Ἡπειρῶται ἐκ μέρους τῆς Θεσσαλίας, ποῖος δ λόγος νὰ δχυρώσουν τὰς διαβάσεις αὐτὰς τῆς Ἀργιθέας, πρὸς τὴν Θεσσαλίαν; Ἡ ἀπάντησις εἰς τὸ ἔρωτημα αὐτὸ θὰ δοθῇ εἰς τὴν ἐπαμένην παράγραφον, ὅπου ἡ Ἰστορία θὰ μᾶς ἀποκαλύψῃ τὴν νέαν τροπήν τῶν πραγμάτων τῆς Ἡπείρου καὶ τὴν ἀκμὴν καὶ πλούτον αὐτῆς καὶ τοὺς ἐντεῦθεν κινδύνους της, ἐκ Θεσσαλίας, καὶ θὰ μᾶς ἔξηγήσῃ σαφῶς τοὺς σκοπούς τῶν δχυρώσεων.

*Ἐδῶ ὅμως πρέπει νὰ ἀποσαφηνίσωμεν ἔνα ἀλλο ζήτημα. Πρέπει νὰ ἀποκλείσωμεν καθ' δλοκληρίαν τὴν περίπτωσιν ὅτι τὰ δχυρώματα αὐτὰ ἐκτίσθησαν ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς Ἀργιθέας. Ἡ δχύρωσις τῆς περιφερείας τῶν προϋπέθετε δργανωμένην ἀντίστασιν ἐναντίον ἔχθροῦ, δθενδήποτε προερχομένου, ἔχθροῦ δ ὅποῖος διὰ νὰ ἀνελάμβανε μίαν τοιαύτην σοθαράν πολεμικὴν ἐπιχειρησιν, διὰ μέσου τόσων δυσκολιῶν, θὰ ἐστηρίζετο εἰς ισχυράν ἐκστρατευτικὴν δύναμιν. Καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν οἱ Ἀργιθεᾶται, τὸ μόνον τὸ ὅποιον θὰ ἡμποροῦσαν νὰ κάμουν θὰ ἥτο, ὅχι νὰ ἀντισταθοῦν, δχυρωμένοι ἢ μή, ἀλλὰ νὰ σκορπίσουν καὶ νὰ κρυφτοῦν

εἰς τὰ πυκνά δάση τῆς περιοχῆς των καὶ εἰς τὰ σπήλαια. Πτωχοί αὐτοὶ καὶ δλίγοι, ἥτο ποτὲ δυνατὸν νά προσθοῦν εἰς κατασκευάς δχυρωμάτων δαπανηρῶν, πρὸς ἀσκοπον καὶ ἀτελεσφόρητον ἄμυναν;

"Αλλοι λοιπὸν ἡσαν οἱ κατασκευασταὶ τῶν δχυρώσεων καὶ ἄλλοι οἱ λόγοι οἱ ὑπαγορεύσαντες τὴν κατασκευὴν αὐτῶν. Εὔτυχῶς ἔχομεν πολλάς πηγὰς ἀπὸ τὴν ἱστορίαν, αἱ δποῖαι μᾶς ἐνισχύουν τὴν πεποίθησίν μας αὐτήν. Καὶ εἰς αὐτήν τὴν ἱστορικὴν ἐπισκόπησιν ἐρχόμεθα τώρα.

ΣΤ') ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΙΣ. ΤΟ ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

"Αν καὶ ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους "Ελληνας ή "Ηπειρος ἐθεωρεῖτο ώς ή κοιτὶς τοῦ 'Ελληνικοῦ δνόματος, αὐτὸς δέ ὁ 'Αριστοτέλης ὑναφέρει δτι ή ἀρχαιοτάτη 'Ελλάς ἔκειτο «περὶ τὴν Δωδώνην η ν»⁽¹⁾, ἐν τούτοις δ 'Ελληνικὸς πολιτισμός, μὲ κέντρον τὰς 'Αθήνας, δπου ἔφθασεν εἰς τὸ μεσουράνημά του μετὰ τοὺς Περοικοὺς πολέμους καὶ ἐσικόρπισε τὰ φῶτα του εἰς κάθε γωνίαν 'Ελληνικῆς γῆς, καὶ πέραν αὐτῆς, παραδόξως ἀφῆσεν ἀδιάφορον ἔνα μεγάλο τμῆμά της, τὴν "Ηπειρον". Οἱ κάτοικοι τοῦ ἐκτεταμένου αὐτοῦ τμήματος, ἐσκορπισμένοι εἰς μικρούς οἰκισμούς τοῦ ἐσωτερικοῦ του, ἀπόμεμονωμένοι ἐντελῶς ἀπὸ τὸν ἔξω κόσμον καὶ μὲ περιωρισμένην ἀνάπτυξιν, ἀπέξων ἀπὸ τὴν κτηνοτροφίαν, τὸ μόνον βιοποριστικὸν των ἐπάγγελμα.

Εἰς δύο τρία μέρη τῶν παραλίων τῆς Ηπείρου εἶχον ίδρυθη ἐμπορικοὶ σταθμοὶ, πρὸς ἀνταλλαγὴν προϊόντων μὲ τὸν ἔξω κόσμον. Καὶ αὐτοὶ οἱ κατὰ καιρούς ήγεμόνες της δὲν προσεπάθησαν ποτὲ νὰ ἀλλάξουν τὴν κατάστασιν τῆς Πατρίδος των καὶ τῶν ὑπόκρων των. Ούδετε ἐφιλοδόξησαν νὰ ἀναμιχθοῦν εἰς τὴν πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν κονίστραν τῆς τότε ἐποχῆς πρὸς δημιουργίαν κράτους μὲ ὀντότητα καὶ μὲ κατακτητικάς ἐπιδιώξεις. 'Άλλ' ὅμως, ἔχοντες δῶς σύμμαχον καὶ σύντροφον τὴν πτωχείαν τῆς περιφερείας, ἡσαν ἡσφαλισμένοι ἀπὸ κατακτητικάς ἔξωθεν ἐπεμβάσεις.

'Η κατάστασις αὐτὴ τῆς ἀφανείας καὶ μοιρολατρείας, ἔξαιρουμένης τῆς περιόδου τῆς θασιλείας 'Αλεξάνδρου τοῦ Α' τοῦ Ηπειρώτου, καθ' ἣν ἐπεχειρήθη τὸ πρῶτον ὑπὸ 'Ελλήνων ἐκστρα-

(1) Βλ. Μεγ. 'Ελλ. 'Εγκυλ., Τόμος ΙΒ', σελίς 329 α'.

τεία εἰς Ἰταλίαν (332 π.Χ.), διήρκησε, χωρὶς διακοπήν, μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ Ζου π.Χ. αἰώνος.

ΠΥΡΡΟΣ Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

Τότε ἔμφανίζεται εἰς τὸν Ἡπειρωτικὸν δρίζοντα ἀνὴρ μεγαλεπήθολος, δ. Πύρρος, δ γνωστὸς ἐνδοξος θασιλεὺς τῆς Ἡπείρου. Αὐτὸς ἔξυψωσε καὶ ἐδόξασε τὸ ὄνομα τῆς ἔως τότε ἀσήμου πατρίδος του, ἀλλὰ καὶ ὀλοκλήρου τῆς Ἑλλάδος. Δικαίως ἀναγνωρίζεται ἀπὸ τὴν ἴστορίαν ὡς δ λαμπρὸς ἀστὴρ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, μὲ τοῦ δποίου τὸ σεβύσιμον, ἔσθυσε καὶ ἡ Ἑλλάς, ὑποταγεῖσα εἰς τοὺς Ρωμαίους.

Ὑπῆρξεν ὁ ἐνδοξότερος τῶν Ἡπειρωτῶν ἡγεμόνων καὶ δ μεγιστος, μετὰ τὸν Μέγαν Ἀλέξανδρον, στρατηγὸς τῆς Ἑλλάδος, μεγάθυμος καὶ φίλος τῶν περιπετειῶν. Ἡ ἐποχὴ αὐτοῦ φθάνει τὸ δικρόν ἀντον τῆς Ἡπειρωτικῆς δυνάμεως καὶ ἀκμῆς. Οὐδέποτε ἄλλοτε ἡ Ἡπειρος διεδραμάτισε τόσον σπουδαῖον ρόλον δσον κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην. Μόνον δὲ πολὺ ἀργότερον, κατὰ τὴν Βυζαντινὴν περίσσον, ἡ ἐποχὴ τῶν Ἀγγέλων, δεσποτῶν τῆς Ἡπείρου, θά ἡδύνατο κάπως νὰ συγκριθῇ ἀπὸ ἀπόψεως σπουδαιότητος πρὸς τὴν ἐποχὴν τοῦ Πύρρου.

Μόλις δωδεκαετής δ Πύρρος, κατέλασε τὸν θρόνον τῆς Ἡπείρου, βοηθθεὶς ὑπὸ τοῦ γαμέρου του καὶ θασιλέως τῆς Μακεδονίας Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ. Ἀφοῦ ἀπηλλάγη τοῦ ἄλλου μηνιστῆρος τοῦ Ἡπειροτικοῦ θρόνου, Νεοπόλεις μετανομάσθηκε τοῦ Ἀλεξανδροῦ τοῦ Α' τοῦ Ἡπειρώτου, καὶ ἐσταθεροποιήθη ἐπὶ τοῦ θρόνου του (296 π.Χ.¹), ἐπεδόθη μὲ προτωφανῆ ζῆλον καὶ ἐνεργητικότητα εἰς τὸν ἐκπολιτισμὸν τοῦ θασιλείου του.

Ἐκ τῶν πρώτων μελημάτων του ὑπῆρξεν ἡ μεταφορὰ τῆς πρωτευούσης τοῦ θασιλείου του εἰς Ἀμφίροα (Ἀρταν). Τὴν ὀχύρωσεν Ισχυρῶς, τὴν ἐλάμπρυνε μὲ θαυμάσια οἰκοδομήματα καὶ τὴν μετέθαλε γενικῶς, εἰς μίαν ἀπὸ τὰς λαμπροτέρας πόλεις τῆς τότε ἐποχῆς.

Περιεμάζευσεν, ἀπὸ τῆς μιᾶς ἀκρας τῆς Ἡπείρου ἔως τῆς ἄλ-

(¹) Βλ. Μεγ. Ἑλλ. Ἐγκυλ., Τόμ. ΙΒ', σελ. 330 6', Ἐπίσης, Πλούταρχον Παράλληλοι Βίοι. — Πνεον.

λης, τούς μέχρι τότε πλάνητας καὶ νομάδας κατοίκους της, ἐγκαταστήσας αὐτοὺς εἰς πόλεις, εἰσαγάγων καὶ καλλιεργήσας τὸν ἀγνωστὸν δι' αὐτοὺς Ἑλληνικὸν πολιτισμόν. Ἐπεξέτεινε τὰ ὅρια τοῦ βασιλείου του πρὸς νότον μέχρι τοῦ Ἀχελώου ποταμοῦ, ἐνσωματώσας εἰς τὸ κράτος του τὴν Ἀικαρνανίαν καὶ τὸν σημερινὸν Βάλτον. Ἀπὸ τῆς πλευρᾶς δὲ αὐτῆς διησφάλισε τὰ ὅρια τῆς κυριαρχίας του διὰ συμμαχίας του μετὰ τῶν Αἰτωλῶν. Ἡ συμμαχία αὐτὴ διήρκησε μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Πύρρου ἀδιατάρακτος, καὶ πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ἡ διαρκεστέρα συμμαχία τοῦ παλαιοῦ κόσμου. Τὰ πρὸς ἀνατολὰς ὅρια ἐπεξέτεινε μέχρι τῆς ὁροσειρᾶς τῆς Πίνδου, ἡ ὅποια διὰ τοῦ ἀπροσπελάστου ὅγκου τῆς παρεῖχε φυσικὴν ἀσφάλειαν.

Τὰ πρὸς βορρᾶν μόνον σύνορά του ἦσαν κάπως ἐπισφαλῆ καὶ ἀσταθῆ, λόγω τῶν συνεχῶν συγκρούσεων πρὸς τοὺς γείτονάς του Ἰλλυριούς καὶ Παίονας.

Ἄλλὰ διὰ τῆς δεξιοτεχνίας καὶ τῆς δυναμικότητος ποὺ τὸν διέκριναν, κατώρθωσε ταχέως νὰ ἐπιβληθῇ καὶ ἐπ' αὐτῶν, καὶ νὰ ἔξασφαλίσῃ οὕτω τὰ πρὸς βορρᾶν ὅρια τῆς ἐπικρατείας ἀπὸ πάσης ἐκεῖθεν ἐπιβουλῆς. Ἀπερίσπαστος πλέον δὲ Πύρρος, ἐρρίφθη εἰς τὴν πραγματοποίησιν τῶν μεγαλεπηθόλων σχεδίων του.

ΠΟΛΕΜΟΙ ΤΟΥ ΠΥΡΡΟΥ ΚΑΤΑ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΤΟΥ ΠΟΛΙΟΡΚΗΤΟΥ

‘Ως συγγενῆς στενὸς τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, δὲ Πύρρος, ἦιεξεδίκει κληρονομικά δικαιώματα καὶ ἐπὶ τοῦ Μακεδονικοῦ θρόνου. Τοῦτον κατείχε κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ὁ γαμβρὸς του, Δημήτριος δὲ Πολιορκητής. Τὸ δτὶ δόμως, δὲ Δημήτριος οὗτος, ἐθοήθησε τὸν Πύρρον ἄλλοτε, εἰς τὸ νὰ καταλάθῃ καὶ ἐδραιωθῇ ἐπὶ τοῦ Ἡπειρωτικοῦ θρόνου, δὲν ἡμπόδισε τὸν Πύρρον εἰς τὸ νὰ τάξῃ ὡς ἔνα τῶν σκοπῶν τῆς ζωῆς του καὶ τὴν ἐπὶ τῆς Μακεδονίας κυριαρχίαν του. Πρὸς ἐπιτυχῆ ἕκθασιν τοῦ σκοποῦ τούτου καὶ τὴν ἐν γένει ἐκστρατείαν, ἔχρειάζοντο μεγάλαι προετοιμασίαι. Καὶ ἐφ' ὅσον ἦτο δέσμαιον διὰ τὸν Δημήτριος εἶχε πλέον ἀντιληφθῆ τοὺς σκοπούς καὶ τὰ σχέδια τοῦ Πύρρου, ἐπιτεθλημένη προετοιμασία διὰ τὸν Πύρρον ἦτο ἡ μετὰ σπουδῆς καὶ δραστηριότητος δχύρωσις ὅλων τῶν ἐπισφαλῶν ἐκείνων σημείων τῶν συνόρων του, ἐκ τῶν ὅποιων ἦτο δυνατόν τὸ Κράτος του νὰ δεχθῇ ἐπίθεσιν ἢ εἰσθολήν, ἐκ μέρους τοῦ στρατοῦ τοῦ Δημητρίου.

Αφοῦ ἔληξαν ὅλαι αἱ προετοιμασίαι, ὁ Πύρρος εἰσθάλλει καὶ τὰ τὸ ἔτος 290 π.Χ. εἰς Θεσσαλίαν, διὰ τῆς Ἀθαμανίας (Θεσδόριανα-Μυρόφυλλον), μετὰ μικρᾶς στρατιωτικῆς δυνάμεως. Κατόπιν ὅμως ἀσημάντων συμπλοκῶν ἐκατέρωθεν, ὁ Πύρρος ἐπιστρέφει εἰς Ἡπειρον. Ἡ ἐνέργεια αὕτη τοῦ Πύρρου δέον νά θεωρηθῇ, ὅφ' ἐνὸς μὲν ὡς ἐπίσημος κήρυξις πολέμου μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Δημητρίου, πολέμου δὲ διοῖς ἐκράτησεν ἀρικετά ἔτη καὶ ἔφθειρε τὰς Ἑλληνικάς δυνάμεις εἰς αἷμα καὶ χρῆμα, ὅφ' ἑτέρου δὲ ὡς δοκιμαστικὴ κρούσις καὶ πρὸς ἐκγύμνασιν, ἐντὸς τοῦ πεδίου τῆς μάχης, τῶν μέχρι τότε ἀπειροπολέμων στρατιωτῶν του, καὶ πρὸς ἔξακριθωσιν τῶν δυνάμεων του Δημητρίου πρὸς ἀντίστασιν ἢ ἀντεπίθεσιν. . .

Φαίνεται ὅμως ὅτι ὁ Δημήτριος εἶχε καὶ μεγάλας καὶ ἐμπειροπολέμους στρατιωτικάς δυνάμεις. Δι' αὐτό, δὲν περιμένει πλέον νέαν ἐπίθεσιν τοῦ Πύρρου, ἀλλὰ σπεύδει ἐνωρίς τὸ ἐπόμενον ἔτος (Θέρος 289π.Χ.) διὰ νὰ ἀνταποδώσῃ τὴν πρώτην.... ἐπίσκεψιν τοῦ Πύρρου. Εἰσθάλλει εἰς Ἡπειρον, ὅχι διὰ τῆς Ἀθαμανίας, οὔτε διὰ τῆς Ἀργιθέας, ἀλλὰ διὰ τῆς νοτίου Θεσσαλίας καὶ τοῦ Δήμου Ἀγραίων, φθάνει εἰς τὸν Ἀχελώον ποταμὸν (ἐκεῖ κάπου εἰς Ἀγιον Βλάσιον -Κρεμαστά), καὶ ἐκεῖ ἔρχεται εἰς σύγκρουσιν μὲ τοὺς συμμάχους τοῦ Πύρρου Αίτωλούς. Ἀφίνει ἐκεῖ τὸν γενναῖον στρατηγόν του Πάνταυχον μὲ 10 χιλιάδας στρατοῦ νὰ ἀπασχολοῦν τοὺς Αίτωλούς, ὅστε νὰ μὴ δώσουν αὐτοὶ βοήθειαν εἰς τὸν Πύρρον, καὶ αὐτὸς σπεύδει δρομαίως, μὲ τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ στρατοῦ του, πρὸς τὴν πρωτεύουσαν τῆς Ἡπείρου Ἀμφρακίαν ("Αρταν"), ἔλπιζων νὰ προλάβῃ τὸν Πύρρον αἰφνιδίως καὶ ἀνέτομον.

Ο δρόμος που ἥκολούθησεν ὁ Δημήτριος ἦτο ὁ διὰ τῆς κοιλάδος Ἀχελώου, ἥτοι Τατάρνα - Ἀπεραντίους - Ἀργιθέα - Τετραφυλλία - Ἡράκλεια⁽¹⁾.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Πύρρος μανθάνει τὴν εἰσθολήν τοῦ Δημητρίου καὶ σπεύδει μετ' ίσχυρῶν δυνάμεων πρὸς ἀπόκρουσίν του, ἀλλὰ καὶ πρὸς βοήθειαν τῶν συμμάχων του Αίτωλῶν. Φθάνων εἰς Ἀμφιλοχιακὸν Ἀργός (Ἀμφιλοχίαν), πληροφορεῖται ὅτι ίσχυροί ἔχθρικαὶ δυνάμεις κινοῦνται ἥδη πρὸς τὰ ἀνατολικά του.

Ἄλλαζει ἀμέσως παρείσαν καὶ στρέφεται πρὸς τὰ ἐκεῖ. Φθά-

(1) Βλ. χαρτογραφίαν τοῦ παρόντος βιβλίου.

νει εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Ἐμπεσοῦ ('Ιδομένην), ὅπου πληροφορθεῖς ὅτι δὲ ἔχθρος δὲν διῆλθεν ἐκεῖθεν, ἡσυχάζει ἀρκετά. Τότε στρέφεται πάλιν πρὸς νότον, ὅπότε τυχαίως δλως, συναντᾷ τὴν στρατιὰν τοῦ Πανταύχου καὶ ἔρχεται ἀντιμέτωπος πρὸς αὐτὴν εἰς τὴν περιοχὴν τῶν Ὀφιονῶν (Μπαμπαλιό - Πρεθέντζα). Εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν συνάπτεται κρατερὰ καὶ φονικωτάτη μάχη μεταξὺ Πύρρου καὶ Πανταύχου. Καὶ αὐτὸς μὲν τραυματίζεται ίδιοχείρως ὑπὸ τοῦ Πύρρου, ἡ δὲ στρατιὰ του κυριολεκτικῶς κατεκερματίσθη ὑπὸ τῶν Ἡπειρωτῶν. Εἰς τὴν μάχην αὐτὴν κυρίως ἔλαμψεν ἡ γενναιότης καὶ ἡ στρατηγικὴ ίδιοφυΐα τοῦ Πύρρου, ἡ ὁποία κατέπληξε καὶ αὐτούς τοὺς συμπολεμιστάς του τόσον, ὥστε νὰ ἀποδώσουν εἰς αὐτὸν τὸ ὄνομα «Ἄ ε τ ὁ ζ».

Οὕτε δὲ Πύρρος δόμως, οὕτε δὲ στρατός του ἐπρόφθασαν νὰ ἀναπαιθοῦν ἀπὸ τὸν κάματον τῆς Ικερδιθείσης μάχης, οὔδε νὰ ἀπολαύσουν τὴν χαράν του μεγάλου κατορθώματος καὶ τῆς νίκης. Ἀπὸ αἱχμαλώτους μεταδίδεται ἡ πληροφορία καὶ ἡ τρομερὰ διὰ τὸν Γίύρρον εἰδῆσις, ὅτι δὲ ἔχθρος του Δημήτριος μετὰ πολλοῦ στρατοῦ δնδεύει ἀπὸ ἡμερῶν, πρὸς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ Βασιλείου του. Τόσον κατετάραξε τὸν Πύρρον ἡ εἰδῆσις αὐτῇ, ὥστε ἀμέσως συνέκεντρωσεν δλας του τὰς δυνάμεις καὶ σπεύδει νὰ προλάβῃ τὴν καταστροφὴν τῆς ἀφρουρήτου, στρατιωτικῶς, πρωτευούσης του. Εὔτυχῶς διὰ τὸν Πύρρον, ὁ Δημήτριος δὲν κατώρθωσε νὰ πλησιάσῃ τὴν Ἀμφρακίαν, διότι καθ' ὅδὸν συνήντησε «τ ρ ο μ ε-ρ ἀ ἐ μ π ὁ δ ι α». Μαθών δὲ ἐν τῷ μεταξὺ καὶ τὸν ὅλεθρον, τοῦ Πανταύχου καὶ φοβηθεὶς ἀποκλεισμὸν ἐντὸς τῆς Ἡπείρου, ἐπροτίμησε νὰ διπισθοχωρήσῃ καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Μακεδονίαν. Κατὰ τὴν φυγὴν του δόμως αὐτὴν πρὸς τὴν Μακεδονίαν, ἐπρόλαβε νὰ λεηλατήσῃ καὶ καταστρέψῃ δλοσχερῶς τὸ «Ἀν α τ ο λ ι κ ὁ ν» τμῆμα τῆς Ἡπείρου.

Βαρέως φέρων ὁ Πύρρος τὴν εἰσθολήν τοῦ Δημητρίου, καὶ τὴν ὑπὸ αὐτοῦ λεηλασίαν καὶ καταστροφὴν τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος τῆς ἐπικρατείας του, τρία ἔτη ἀργότερον (ἄνοιξιν τοῦ 286 π.Χ.) εἰσθάλλει πανστρατιχ εἰς Θεσσαλίαν, τὴν ὅποιαν ἀφαιρεῖ ἀπὸ τὸ σκῆπτρον τοῦ Δημητρίου καὶ ὑποτάσσει εἰς τὴν ίδικήν του κυριαρχίαν. Ἄλλα μετά ἔν ἔτος ἀναγκάζεται νὰ ἐκκενώσῃ αὐτὴν καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ. Καὶ δὲν είναι μὲν ιστορικῶς γνωστὸν διὰ ποίας δόδοι προήλασεν ὁ Πύρρος εἰς Θεσσαλίαν, ἀλλὰ πρέπει νὰ εἰκάσωμεν ὅτι ἡκολούθησε τὴν δι' Ἀργιθέας ὁδὸν, καθ' ὃσον αὕτη παρεῖχε

πολλάς εύκολιας κινήσεως και άσφαλείας εἰς μίαν τόσον μεγάλην ἔκστρατευτικὴν δύναμιν.

Ἐπηκαλούθησαν καὶ πολλαὶ ἄλλαι ἔκστρατεῖαι τοῦ Πύρρου κατὰ τῆς Μακεδονίας, αἱ ὅποιαι ὅμως ὅλαι ἐγένοντο μέσω τοῦ 3ο-ρείου τμήματος τῆς Ἡπείρου, καθ' ὃσον πάντοτε τὸ πεδίον τῶν συρράξεων ἔκειτο περὶ τὴν πρωτεύουσαν τῆς Μακεδονίας Πέλλαν.

Ο Πύρρος, τέλος, ἡγήθη καὶ τῆς ιστορικῆς ἔκστρατείας κατὰ τῆς Ἰταλίας, φθάσας μέχρι τῶν πυλῶν τῆς Ρώμης. Ἡ ἔκστρατεία αὕτη, ἄλλοτε νικηφόρος καὶ ἄλλοτε ἀποτυγχάνουσα, ἀναλόγως τῆς πίστεως ἢ τῆς παρασπονδίας τῶν συμμάχων τοῦ Πύρρου, διήρκεσεν ἐπὶ μίαν ἔξαετίαν, ἀπὸ τοῦ 280 ἔως, τοῦ 274 π.Χ. Ο Πύρρος, τὸ ἐνδοξότερον τέκνον τῆς Ἡπείρου, ἐφονεύθη ἀπὸ μίαν κεραμίδα εἰς τὸ "Ἀργος τῷ 272 π.Χ., κατόπιν ἀποτυχούσης ἀποπείρας του νὰ καταλάσῃ τὴν πόλιν τῆς Σπάρτης. Ἀλλὰ τὰ μεγαλουργήματά του, ίδιως ὡς πρὸς τὸν ἔκπολιτισμὸν τῆς Ἡπείρου, ἔπεζησαν εἰς τοὺς αἰῶνας (').

Καὶ μίαν ἄλλην φοράν διῆλθε διὰ τῆς Ἀργιθέας μεγάλη στρατιωτικὴ δύναμις, κατὰ τοὺς χρόνους τῶν ἐμφυλίων πολέμων τῶν Ρωμαίων. Ο στρατός τοῦ Πομπηίου, ὅστις συνεπλάκη μετὰ τοῦ στρατοῦ τοῦ Καίσαρος κατὰ τὴν ιστορικὴν μάχην τῶν Γόμφων (Μουζούκιου) τῷ 48 π.Χ., διῆλθε διὰ τῆς Ἀργιθέας.

ΜΕΤΑΓΕΝΕΣΤΕΡΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

Κατὰ τὴν μεταχριστιανικὴν περίοδον καὶ μέχρι τῆς Τουρκοκρατίας δὲν ἔχομεν ιστορικὰ δεδομένα περὶ τῆς ἐν γένει καταστάσεως τῆς Ἀργιθέας.

Μόνον μερικά ἔργα ὅδοποιίας καὶ γεφυρῶν δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἔργα τῶν δεσποτῶν τῆς Ἡπείρου Ἀγγέλων - Κοιμηνῶν. Ο δρόμος ἀπὸ "Ἀρτης μέχρι Θεσσαλονίκης διήρχετο διὰ τῆς Ἀργιθέας, μέσω Κοράκου - Τυμπάνου - Βατσινιᾶς - Στενῶν οἰόρτας. Ἐκεῖ, παρὰ τὰ τρομερὰ στενά τῆς Πόρτας εἶναι ἐκτισμένη καὶ διατηρεῖται ἀκόμη ἀνέπαφη ἡ ἐκικλησία τῆς Θεοτόκου τῆς Πορταΐτισσας. Πρόκειται περὶ ἀρχιτεκτονικοῦ ἀριστουργήματος καὶ ἔχει πολλὰς δύοισι τηταῖς μὲ τὸν ναὸν τῆς Παρηγορητρίας "Ἀρτης, ὅστις εἶναι κτίσμα τῶν Κοιμηνῶν. Ο ναὸς τῆς Θεοτόκου

(¹) Βλ. Βίβλ. ΙΙ.Ε. Γαρονφαλί «Πίνδος ὁ Βασιλεὺς τῆς Ἡπείρου» σελ. 55 - 60.

τῆς Πορταΐτισσας, εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν ὅπου εὑρίσκεται, ἀναμφι-
βόλως ἔκτισθη, ἀφ' ἐνὸς μὲν νὰ δέχεται τὰς εὐχαριστηρίους δεή-
σεις τῶν ἔξερχομένων τῶν Στενῶν, διὰ τὴν προστασίαν τὴν διοίαν
παρέσχεν ἡ Θεοτόκος εἰς αὐτοὺς νὰ διέλθουν ἀπροσκόπτως τὰ ἄ-
γρια καὶ δύσβατα μέρη τῆς διὰ τῆς Ἀργιθέας διαδρομῆς, ἀφ' ἔ-
τέρου δέ, διὰ νὰ ἀκούῃ τὰς παρακλητηρίους ἵκεσίας τῶν μελλόν-
των νὰ διέλθουν ἔκειθεν, ὅπως προστατεύῃ ἡ Θεομήτωρ αὐτοὺς
διὰ τὴν ἀσφαλῆ των διόδων. Ἡ θέσις τοῦ ναοῦ τούτου, τέλος, πα-
ρουσιάζει τρομερὸν μεγαλεῖον, πρὸ τοῦ ἀνοίγματος τῶν φοθερῶν
Στενῶν.

"Οσα σχετικῶς μὲ τὴν περιφέρειάν μας ἔχουν διασωθῆ ἀπὸ
Ερύλους, παραδόσεις καὶ ἀφηγήσεις γερόντων διὰ τὴν ἐποχὴν τῆς
Τουρκοκρατίας, θέλομεν καταχωρήσει εἰς τὸ εἰδικὸν περὶ τοῦ χω-
ρίου μου Στεφανιάδα κεφάλαιον.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Τελειώνω ἐδῶ τὸ τμῆμα τῆς Ἰστορικῆς ἐπισκοπήσεως τῆς πε-
ριφερείας μας, εἰς τὸ ὅποιον μετὰ μεγάλης προσεπά-
θησα νὰ σημειώσω ὅτι πλησιάζει πρὸς τὴν Ἰστορικὴν ἀλήθειαν.

Εἰς τοὺς Ἰστορικοὺς καὶ ἀρχαιολόγους τῆς πατρίδος μας Ἐλ-
λάδος ἐναπόκειται πλέον νὰ συμπληρώσουν τὰ κενὰ καὶ τὰς ἀτε-
λείας μου, χύνοντες δλίγον περισσότερον φῶς εἰς τὴν Ἰστορίαν τοῦ
τμήματος τούτου, τοῦ τόσον παρημελημένου κατά τὰ ἀρχαῖα χρό-
νια, ἀλλὰ καὶ τώρα. Μὲ τὴν Ἰστορικὴν αὐτὴν ἐπισκόπησιν ἔδωκα
μόνον μίαν ἀφορμὴν διὰ πληρεστέραν μελέτην καὶ ἔρευναν, καὶ
οὐδὲν πλέον αὐτοῦ.

Αὐτὰ μᾶς λέγει ἀκριβῶς καὶ ἀποδεδειγμένως ἡ Ἰστορία σχε-
τικῶς μὲ τὸ τμῆμα αὐτό, τὸ ὅποιον σύμμερον εἶναι γνωστὸν μὲ τὸ
ὄνομα Ἀργιθέα, καὶ νομίζω ὅτι τὰ δεδομένα αὐτὰ εἶναι ἀρκετά
καὶ ἰκανά διὰ τὴν ἔξαγωγὴν θετικῶν συμπερασμάτων, πρὸς ἐδραίω-
σιν τῆς ἐν τοῖς προηγουμένοις ἐκτεθείσης πεποιθήσεώς μου περὶ
τῶν κατασκευαστῶν, τῶν σκοπῶν καὶ τῆς χρησιμότητος, τῶν εἰς
ἔρειπια σήμερον κειμένων διχυρώσεων τῆς Ἀργιθέας, ἀλλὰ καὶ
τῆς ἔξαρτήσεως τῆς περιφερείας ἐκ τοῦ θασιλείου τῆς Ἡπείρου.
Τὰ συμπεράσματα ταῦτα εἶναι τὰ ἔξης:

1ον. Ἀγόμεθα εἰς τὴν σταθεράν γνώμην ὅτι ἡ Ἀργιθέα, θερ-
μανθεῖσα εἰς τοὺς κόλπους τῆς Ἡπειρωτικῆς δυναστείας τοῦ Γιúρ-
ρου, ἔξῆλθεν ἀπὸ τὴν προηγουμένην ἀφάνειάν της, ἐσχημάτισε πό-

λεις καὶ προήχθη εἰς πολιτισμόν, ἀκολουθήσασα πιστῶς καὶ μέχρι τέλους τάς διακυμάνσεις τῆς τύχης τοῦ μεγάλου ἀναμυρφωτοῦ της. Ο πληθυσμός της ἦτο ἀκραιφνῶς Ἡπειρωτικοῦ γένους, ἀφοῦ καὶ σήμερον ἀκόμη οἱ κάτοικοι της εἶναι Ἡπειρωτικῆς καταγωγῆς, κατά τὸ ἥμισυ.

Σον. Ο Πύρρος, πρὸ τῆς ἐκστρατείας του κατὰ τοῦ Δημητρίου (290 π.Χ.), προβαίνει εἰς τὴν ὁχύρωσιν «τῷ ν ἐπισφαλῆ ταῦτα σημεῖα; Δὲν εἶναι δύσκολος ἡ ἀπάντησις. Ἡ Ἀργιθέα εἶχεν ἥδη καταστῇ ἀναπόσπαστον μέρος τῆς ἐπικρατείας τοῦ Πύρρου. Εἰς τὸ πρόγραμμά του περὶ δημιουργίας πόλεων, συμπεριέλαθεν ἀσφαλῶς καὶ τὴν Ἀργιθέαν. “Οθεν, πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι αἱ δύο πόλεις τῆς κάτω Ἀργιθέας, περὶ τῶν σωζομένων ἔρειπίων τῶν δποίων ὀμιλήσαμεν προηγουμένως, ἐκτίσθησαν ὑπὸ τοῦ Πύρρου, εἰς ἔκτελεσιν τοῦ ἐκπολιτιστικοῦ καὶ πολεοδομικοῦ του προγράμματος. Ἀλλὰ συγχρόνως ἡ Ἀργιθέα ἀπετέλει καὶ τὸ μόνον ἀσθενές σημεῖον τῶν συνόρων δι” ἐνδεχομένην ἔξωθεν, ἐξ ἀνατολῶν, εἰσθολήν. Οὕτω, ἐδικαιολογεῖτο ὡς ἐπιβεβλημένη ἐκ τῆς ἀνάγκης ἡ ὁχύρωσις τῶν διὰ τῆς Ἀργιθέας διαβάσεων. Προηγουμένως, ἡ πενία καὶ ἀσημότης ἦτο σύμμαχος τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς Ἀργιθέας καὶ δὲν ὑπῆρχε λόγος, οὕτε κανεὶς εἶχε τὴν δύναμιν καὶ τὰ μέσα, διὰ τὴν κατασκευὴν σοθαρῶν ἔργων δχυρώσεως.

‘Αλλ’ ἐπὶ Πύρρου ἡ κατάστασις μετεβλήθη ἄρδην. “Ισως τώρα ἔχθροι ἔξ ἀνατολῶν νὰ ἐπιβουλεύοντο τὴν αὔξουσαν εὐημερίαν καὶ δύναμιν, τῆς πέραν τῆς Πίνδου ἐπικρατείας. Τὰ πρὸς ἔκει σύνορα ἔδει ἀμέσως νὰ δχυρωθοῦν ἀσφαλῶς. Δὲν χωρεῖ λοιπὸν καμμία ἀμφιθολία ὅτι τὰ εἰς Ἀργιθέαν δχυρωματικὰ ἔργα, εἶναι ἔργα τοῦ Πύρρου.

Σον. Τὸ ἔτος 289 π.Χ. ὁ Δημήτριος θέλει νὰ ἀνταποδώσῃ τὴν προηγουμένην... ἐπίσκεψιν τοῦ Πύρρου. Ἀλλὰ κάμνει τὴν εἰσθολήν του διὰ τῆς κάτω (νοτίας) Θεσσαλίας καὶ τοῦ Δήμου Ἀγραίων, ούχι διὰ τῆς Ἀθαμανίας ἡ Ἀργιθέας, δπως εἶχε κάμει προηγουμένως δ Πύρρος, καὶ διὰ τῶν δποίων θά ἥδυνατο εύκολώτερον νὰ αἰφνιδιάσῃ τὸν Πύρρον. Ποῦ δφείλεται ἡ λοξοδρόμησις αὕτη; Ἀπλούστατα, εἰς τὰ ισχυρά δχυρά τὰ δποῖα εἶχε δημιουργήσει δ Πύρρος, ἀκριθῶς δι’ αὐτὸν τὸν σκοπόν, δηλ. νὰ παρεμποδίσουν προέλασιν ἔχθροῦ ἔξ ἀνατολῶν, πρᾶγμα δπερ ἐπέτυχε.

Δον. Ἀπὸ τοῦ μέρους ἔνθα δ Δημήτριος ἀπεχωρίσθη τοῦ Παν-

ταύχου, δδεύων πρός τὴν Ἀμθρακίαν ("Αρταν"), δύο μόνον διαθάσεις δδηγοῦν πρός αὐτήν.

Ἡ μία, ἡ πλέον ὄμαλή καὶ σύντομος, διὰ τῆς κοιλάδος Ἐμπεσοῦ, καὶ ἡ ἄλλη, μακροτέρα πολὺ τῆς πρώτης, διὰ τῆς κοιλάδος Ἀχελώου, μὲ στροφὴν πρὸς Ἀμθρακίαν ἐκ τῆς Τετραφυλλίας, τὴν δποίαν καὶ ἡκολούθησε.

Δὲν ἔχομεν καμμίαν ἀμφιθολίαν πρὸς τοῦτο, διότι ἐὰν ἡ κοιλούθη τὴν Κοιλάδα Ἐμπεσοῦ, θὰ τὸ ἔμάνθινε ὁ Πύρρος ὅταν ἔφθασε ἐξ Ἀμφιλοχίας εἰς αὐτήν καὶ θὰ τὸν ἔπαιρνε κατὰ πόδας, ἀντὶ νὰ στραφῇ πρὸς νότον, δπου ως γνωστὸν συνηντήθη τυχαίως μετὰ τοῦ Πανταύχου, ἐλθών εἰς σύρραξιν μὲ αὐτὸν, μὲ τὰ γνωστά ἡδη εἰς ἡμᾶς ἀποτελέσματα.

Ἄλλας, πρὸς τινα λόγον δὲν ἡκολούθησε ὁ Δημήτριος τὴν κοιλάδα Ἐμπεσοῦ μὲ τὰ τόσα πλεονεκτήματα; Ἀπλούστατα: τὸ στρατήγημά του συνίστατο εἰς τὸ νὰ εὕρῃ ἀφρούρητον τὴν Ἀμθρακίαν καὶ νὰ ἐπιπέσῃ αὐτῆς ὅλως αἰφνίδιως. Ἐμάντευεν ὅτι ὁ Πύρρος θὰ ἔσπευδε εἰς Βοήθειαν τῶν συμμάχων του Αίτωλῶν, ως καὶ τὴν πορείαν τὴν δποίαν θὰ ἡκολούθει. Διὰ νὰ τηρηθῆ μυστικὸν τὸ στρατήγημά του ἡναγκάσθη νὰ κάμη τὸν μεγάλον κύκλον διὰ τῆς κοιλάδος τοῦ Ἀχελώου, καὶ θὰ ἐπετύγχανε ἀπόλυτα ἐὰν δέν ἔματαιών τὰ σχέδιά του οἱ ἀπρόβλεπτοι εἰς αὐτὸν παράγοντες. Καὶ αὐτὸ τὸ ὑπὸ τοῦ Δημητρίου καταστραφὲν «Ἀνατολικὸν» τμῆμα τῆς Ἡπείρου δὲν εἶναι ἄλλο, ἀπὸ τὴν παρὰ τὸν Ἀχελῶν κοιλάδα, εἰς τὴν δποίαν συμπεριλαμβάνεται καὶ ἡ Ἀργιθέα, ἐπικουρουμένης, πλέον, καὶ ιστορικῶς τῆς πεποιθήσεώς μας ὅτι ἡ Ἀργιθέα ἀποτελοῦσε ἀναπόσπαστον τμῆμα τοῦ βασιλείου τῆς Ἡπείρου.

5ον. 'Αλλ' ὁ Δημήτριος δὲν κατώρθωσε νὰ πλησιάσῃ τὴν Ἀμθρακίαν, διότι καθ' ὅδὸν συνήνησε «τὸ ο μερός ἐμπόδιον είναι». Ποῖα νὰ ἥσαν αὐτά; Καλῶς ἔχόντων τῶν πραγμάτων, ὁ Δημήτριος ἦδύνατο ἐντός, τὸ πολύ, τεσσάρων ἡμερῶν νὰ εύρισκεται εἰς Ἀμθρακίαν ("Αρταν"), διότι μόνον δύο ἡμερῶν πορεία ἀρκεῖ νὰ διανυθῇ ἡ ἀπόστασις.

Ἐξ ἄλλου, ἡ προέλασις αὐτὴ τοῦ Δημητρίου ἐγένετο ἐν καιρῷ θέρους, δπότε ὁ Ἀχελώος ποταμὸς εἶναι διαβατὸς καὶ ἀπὸ παιδία καὶ ἡ ἐν γένει περιφέρεια ἀρκετὰ ὄμαλή. "Αρα ἀποκλείονται τὰ φυσικὰ ἐμπόδια. Τὸ μᾶλλον βέθαιον εἶναι ὅτι ὁ Δημήτριος συνήντησε τρομερὰν ἀντίστασιν, εἰς τὴν διὰ τῆς Ἀργιθέας διάβασιν

τού ἐκ μέρους τῶν κατοίκων της, οἱ δποῖοι, ἔμψυχωθέντες καὶ ἐ-
νισχυθέντες ἀπὸ τάς μεθοριακάς φρουρᾶς τῶν δχυρῶν, θὰ ἀντέτα-
ξαν κρατερὰν ἄμυναν, ἡ δποία ἀνέτρεψε τὰ σχέδια τοῦ Δημητρίου
καὶ τελικῶς τὸν ὑπεχρέωσεν εἰς ὑποχώρησιν.

Τό γεγονός δέ τῆς ἀποτελεσματικῆς ἀντιστάσεως τῶν κατοί-
κων τῆς Ἀργιθέας, καὶ τῶν γειτνιαζουσῶν αὐτῇ περιφερειῶν τῆς
παραχελωείου κοιλάδος, μαρτυρεῖ ὅτι τὸ πατριωτικόν των φρόνη-
μα εἶχε πολὺ ἔξυψωθῆ, εἶχον δὲ καὶ ἐπίγνωσιν τῆς ἀξίας τῆς ἐ-
λευθερίας. Τὴν καλλιέργειαν τῶν ὑψηλῶν αὐτῶν ίδεωδῶν τὴν ὁ-
φειλὸν βεβαίως εἰς τὸν μεγάλον ἀναμορφωτὴν τὸν Πύρρον. Χάριν
αὐτοῦ καὶ τοῦ μεγαλείου τῆς ἔνδοξου πλέον πατρίδος των Ἡπει-
ρου, οἱ Ἀργιθέαται ἔγραψαν σελίδας ἡρωϊσμοῦ.

Εἶχον τὸ συναίσθημα πλέον ὅτι ἡσαν Ἡπειρῶται, ὑπήκοοι τοῦ
μεγάλου θασιλέως των, καὶ ως τοιοῦτοι ἔπραξαν τὸ πρός τὴν πα-
τρίδα των Ἡπειρον καθῆκόν των.

Βον. Ὁ Δημήτριος ἐν τῇ εἰσθολῇ καὶ δπισθοχωρήσει του προ-
βαίνει εἰς λεηλασίας καὶ καταστροφάς τῆς Ἀργιθέας καὶ τῆς γύ-
ρω περιφερείας. Διστάζομεν ὅμως νὰ πιστεύσωμεν ὅτι τὰ σωζόμε-
να λείψανα τῶν ἔρειπίων τῶν πόλεων τῆς Ἀργιθέας ὀφείλονται
εἰς τὸ καταστρεπτικόν ἔργον τοῦ εἰσθολέως αὐτοῦ, διὰ τοὺς κά-
τωθι λόγους. Ἡ σημερινὴ ἔκτασις τῶν ἔρειπίων φανερώνει ὅτι ὑ-
πῆρχον ἐκεῖ πόλεις μεγάλαι. Ἄλλ᾽ αὐτὸ δὲν συμβιθάζεται μὲ τὸ
μικρὸν σχετικῶς διάστημα, τὸ δποῖον ἔμεσολάθησε μεταξὺ τῆς ἐ-
φαρμογῆς τοῦ συγκεντρωτικοῦ καὶ πολεοδομικοῦ σχεδίου τοῦ Γίύρ-
ρου καὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Δημητρίου γενομένης καταστροφῆς. Μᾶλλον
πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι δημήτριος κατέστρεψεν δ, τι εἶχε
γίνει μέχρι τότε εἰς τὴν περιφέρειαν, ἐπηκολούθησεν ὅμως νέα
χρυσῆ ἐποχὴ διὰ τὴν Ἀργιθέαν. Νέα ἔργα ἀνασυγκροτήσεως καὶ
ἀνοικοδομήσεως θὰ εύηργέτησαν τὴν περιφέρειαν ἐπὶ Πύρρου καὶ
εἰς αὐτὰ πρέπει νὰ ἀποδώσωμεν τὴν πρόδοσον καὶ τὴν προαγωγὴν
τῶν πόλεων, ως καὶ τὴν νέαν των ἔκτασιν.

Καὶ αὗται αἱ νέαι πόλεις θὰ κατεστράφησαν ἀσφαλῶς ἀργό-
τερον ἀπὸ ἀγνώστους, μέχρι στιγμῆς, αἰτίας, καὶ τὰ ἔρειπιά των
διασώζονται εἰς τὴν ἔκτασιν, τὴν δποίαν παρουσιάζουν σήμερον.

7ον. Ἡ Ἀργιθέα μετέχει ἀσφαλῶς τῆς τιμῆς καὶ δόξης τῶν
ἡρωϊκῶν κατορθωμάτων τοῦ Πύρρου, εἰς τὴν κατὰ τῆς Ἰταλίας
ἱστορικὴν ἔκστρατείαν του. Πολλοὶ τῶν ἀνδρείων πολεμιστῶν της
ἐθυμίασαν τὴν ζωὴν τῶν ὑπὲρ τῆς δόξης τῆς πατρίδος των καὶ διὰ

τὴν Μ εγάλην· Ι δέ αν, τὴν ὅποιαν ὅμως, δυστυχῶς, δὲν ἡδυνήθη νὰ φέρῃ εἰς πέρας δὲ ἔνδοξος Στρατηλάτης Πύρρος.

Σ'. ΑΣΧΟΛΙΑΙ ΑΡΧΑΙΩΝ ΚΑΤΟΙΚΩΝ

Περὶ τοῦ εἰς τὸ ἡσχολοῦντο οἱ ἀρχαῖοι κάτοικοι τῆς Ἀργιθέας πολὺ δλίγα πράγματα γνωρίζομεν. Τὰ περισσότερα ἔξ αὐτῶν μᾶλλον τὰ μαντεύομεν ἐκ τῆς παρατηρήσεως τῶν συγχρόνων κατοίκων καὶ τῶν ἀσχωλιῶν των.

Δὲν χωρεῖ καμμία ἀπολύτως ἀμφιθολία δτι οἱ ἀρχαῖοι Ἀργιθέαται, δπως καὶ οἱ σημερινοὶ ἀπόγονοι των, εἶχον ἀχώριστον σύντροφον τὴν πενίαν. Τὸ μέρος θεβαίως παρέμεινε τὸ ἴδιον καὶ ἀμετάθλητον. Μίαν, μόνον, μεγάλην διαφορὰν καὶ μεταβολὴν δυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν σήμερον. Μὲ τὴν καταστροφὴν τῶν δασῶν καὶ τὴν ἀπογύμνωσιν τῆς περιφερείας ἐκ τοῦ πρασίνου, παρετηρήθη τρομερὰ διάθρωσις τοῦ ἐδάφους, εἰς σημεῖον τοιούτον ὥστε, ἐάν ἦδύνατο νὰ ἐπιστρέψῃ σήμερον ἔνας ἐκ τῶν ἀρχαίων τῆς κατοίκων, νὰ μὴν ἀναγνωρίσῃ τὸ μέρος αὐτό. Ἀλλὰ τί λέγω; Καὶ ἔνας ἐκ τῶν συγχρόνων τῆς νὰ ἐπέστρεφε, μετὰ ἀπὸ ἀπουσίαν 20 ἔτῶν, θὰ ἐδυσκολεύετο πολὺ εἰς τὴν ἀναγνώρισίν του. Καὶ ἂν δὲν εύρεθῇ τρόπος νὰ σταματήσῃ τὸ κακόν καὶ νὰ ἀρχίσῃ ἡ ἀναδάσωσις, δὲν θὰ παρέλθῃ πολὺς χρόνος πού θὰ ἐρημωθῇ αὐτὸ τελείως.

Τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν ὀλόκληρος ἡ περιφέρεια ἦτο πυκνῶς δασωμένη.

Εἰς τὰ παχίσκια δάση θὰ ὑπῆρχον ἄφθονα θηράματα, τὰ δποῖα θὰ ἔδιδαν ἀρκετὴν τροφὴν εἰς τοὺς κατοίκους. "Ισως εἰς τὸ παρὰ τὸν Ἀχελῶν ποταμὸν πεδινὸν τμῆμα, νὰ εύδοκιμοῦσε κάπως ἡ γεωργία καὶ ἡ καλλιέργεια τοῦ ἐδάφους. "Η κυρία ὅμως ἀσχολία των θὰ ἦτο ἡ κτηνοτροφία καὶ ἐξ αὐτῆς καὶ μόνης θὰ ἔξηρτων τὴν συντήρησίν των, ὅπως ὅλοι «οἱ τὴν Ηπειρωτικοῦ οἰκοῦν τε εἰς τελεία καταστροφῇ τοῦ πρασίνου. "Ισως ὅμως καὶ εἰς θοοειδῆ, ἐκ τοῦ φημισμένου Ἡπειρωτικοῦ εἶδους. Κατοι τὴν Ἀργιθέα δὲν στερεῖται θαυμασίων θερινῶν θοσκοτόπων, διὰ θοσκήν προθάτων, ἐν τούτοις αὐτὰ δὲν ἦδύναντο νὰ εύδοκιμήσουν ἐκεῖ, διότι δὲν ἀντέχουν εἰς τὸν χειμῶνα μὲ τὰ πολλὰ χιόνια, τὰ δποῖα ἐπὶ μῆνας σκεπάζουν τὸ ἔδαφος.

Ἐκτὸς ἀν ἔκαμνον καὶ οἱ ἀρχαῖοι, δὲ τι καὶ οἱ σύγχρονοι, οἱ διποῖοι μεταφέρουν τὰ πρόθιτά των διὰ παραχειμασμὸν εἰς τὰ πεδινὰ τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς Ἀικαρνανίας. Ἐλλ' αὐτὸς προύποθέτει ἀσφάλειαν. Καὶ κατὰ τοὺς χρόνους ἔκείνους, ὅχι μόνον δὲν ὑπῆρχεν ἀσφάλεια, ἀλλ' ἡ ἀρπαγὴ καὶ ἡ λεηλασία ἔφθανε μέχρι τῶν δρίων τοῦ κάθε χωρίου. Συνεπῶς δὲν δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν δtti κατὰ τὴν ἐποχὴν ἔκείνην ὑπῆρχε τὸ σύστημα τοῦ παραχειμασμοῦ, καὶ κατ' ἀκολουθίαν δὲν θά ὑπῆρχον πρόθιτα. Μόνον ἀγελάδες καὶ γίδια, τὰ δποῖα δύναται ὁ τόπος νὰ συντηρήσῃ καθ' ὅλον τὸν χρόνον.

Οὔτε καὶ περὶ ἐμπορίου δύναται νὰ γίνῃ λόγος διὰ τὴν ἐποχὴν ἔκείνην, ἐφ' ὃσον τίποτε τὸ ἐμπορεύσιμον δὲν παρῆγεν δ τόπος. Οὔτε καὶ αἱ καλαὶ τέχναι παρουσιάζονται εἰς Ἀργιθέαν.

"Ισως κάπως νὰ εύδοκίμησεν ἡ κεραμουργική, τῆς δποίας διεσώθησαν εἰς συντρίμματα ἐντὸς τῶν ἀρχαίων ἐρειπίων μερικά δειγματα εἰς κεραμικὰ κατασκευάσματα ἀξιολόγου τέχνης. Ἐλλὰ καὶ πάλιν ἀμφισθητεῖται ἀν τὰ κεραμουργικά αὐτὰ προϊόντα ἐξῆλθον τῶν χειρῶν ικατοίκων τῆς Ἀργιθέας ἢ διαμετεκομίσθησαν ἔκει ἀλλαχόθεν.

Τέλος, εἶναι θεθαιωμένον δtti μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Πύρρου, οἱ τὴν περιφέρειαν τῆς Ἀργιθέας οἰκοῦντες, ἔζων ἀσφαλῶς εἰς κατάστασιν πρωτόγονον καὶ ἡμιαγρίαν, δπως ἀλλωστε καὶ ὅλοι οἱ Ἡπειρῶται.

"Ο, τι ἔκτοτε ἔγινεν ἔκει ἀπὸ ἀπόψεως ἐκπολιτιστικῆς, δφείλεται εἰς τὸν Πύρρον καὶ εἰς τὸ ἐν γένει ἀναμορφωτικὸν αὐτοῦ ἔργον. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς ἀρχίζει νὰ πνέῃ ἀνεμος πνευματικῆς ἀναπτύξεως, προόδου καὶ πολιτισμοῦ εἰς ὅλην τὴν Ἡπειρον καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Ἀργιθέαν, καὶ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς, οἱ ιατοίκοι τῆς, πρέπει νὰ λογίζωνται καὶ νὰ θεωροῦνται ὡς μέλη πεπολιτισμένης κοινωνίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Α Γ Ρ Α Φ Α

Ἐπὶ Τουρκοκρατίας καὶ μέχρι τοῦ 1881, ἡ περιφέρεια τοῦ τέως Δήμου Ἀργιθέας ἦτο γενικῶς γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα «"Α γ ρ α φ α».

Μόνον τὸ κάτω τμῆμα τῆς Ἀργιθέας, παρὰ τὸν Ἀχελῶν ποταμόν, ἐκαλεῖτο «Ρ α δ ο θ ι ζ ω», ὀνομασία ἡ ὅποια καὶ σήμερον εἶναι ἐν χρήσει διὰ τὸ ὀπέναντι τμῆμα τοῦ Νομοῦ Ἀρτης. Ἐξ ἄλλου μᾶς εἶναι γνωστὸν ὅτι ἐπὶ Τουρκοκρατίας ὑπῆρχε καὶ Χωρεπισκοπὴ «Ρ α δ ο θ ι ζ δ ι ο υ», ἔχουσα ἔδραν μὲν τὴν παρὰ τὸν Ἀχελῶν κάτω Ἀργιθέαν, ὅπου ἡ σημερινὴ τοποθεσία 'Ε π ισ κ ο π ή», ἔξαρτωμένη ὅμως ἐκ τῆς Μητροπόλεως Λαρίσης.

Α') ΕΚΤΑΣΙΣ ΚΑΙ ΟΡΙΑ ΑΓΡΑΦΩΝ

Εἶναι πολὺ δύστοκον, σχεδὸν ἀκατόρθωτον, νὰ προσδιορίσωμεν ἐπακριθῶς τὰ δρια τῆς περιφερείας αὐτῆς. Καὶ πρὸς δυσμάς μέν, σταθερὸν καὶ δριστικὸν σύνορον ἀποτελεῖ ὁ Ἀχελώος ποταμός. Πέραν αὐτοῦ ἦτο ὁ Βάλτος μὲ τὸ δύμώνυμον Ἀρματωλίκι, τὸ δυποίον συχνάκις ἀναφέρεται ἡνωμένον μὲ τὸ Ἀρματωλίκι τοῦ Ξηρομέρου. Βορειότερον αὐτῶν καὶ ἐπὶ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς τοῦ Ἀχελώου ἦτο τὸ Ἀρματωλίκι τῶν Τζουμέρκων, ἐνῶ ὀπέναντι αὐτοῦ, χωριζόμενον ὑπὸ τοῦ Ἀχελώου, τὸ Ἀρματωλίκι τοῦ Ασπροποτάμου. Τὸ τελευταῖον τοῦτο ἔφθανε μέχρι τῶν βορείων συνόρων τῆς Ἀργιθέας καὶ φαίνεται ὅτι μέχρις ἐκεῖ θά ἔφθαναν καὶ τὰ σύνορα τῶν Ἀγράφων, περιλαμβάνοντα δλόκληρον τὴν σημερινὴν Ἀργιθέαν. "Ωστε ἀπὸ τὰς δύο πλευράς, δυτικὴν καὶ βόρειον, γνωρίζομεν τὰ δρια τῶν Ἀγράφων, μὲ κέντρον αὐτῶν τὰ πανύψηλα καὶ ἀπρόσιτα βουνά τῶν σημερινῶν Δήμων, Ἀργιθέας - Καρδίτσης καὶ Ἀγράφων, Ἀπεραντίων, Ἀγραίων καὶ Δολώπων - Εύρυτανίας.

Αλλά τὰ πρὸς ἀνατολὰς καὶ νότον δρια τῶν Ἀγράφων, δὲν δυνάμεθα, διστυχῶς, νὰ καθορίσωμεν μετ' ἀκριβείας, καὶ μόνον εἰκασίας δυνάμεθα νὰ κάμωμεν περὶ αὐτῶν.

Ο δρεινὸς δγκος τῆς Πίνδου, ἔδω, κατέρχεται ὅμαλὰ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευράν, δημιουργεῖ μεγάλας ἔδαφικάς πτυχώσεις, καὶ φθάνει εἰς τὴν Θεσσαλικὴν πεδιάδα. Τὰ δροπέδια καὶ τὰ κάπιας ὅμαλὰ αὐτά μέρη (ἐν συγκρίσει μὲ τὰ κυρίως "Ἀγραφα"), καταλαμβάνουν σήμερον οἱ τέως Δῆμοι Γόμφων, Νεθρουπόλεως, Ἰθάμης, Ἰτάμου καὶ Μενελαΐδος τῆς Καρδίτσης. Οἱ κάτοικοι αὐτῶν ὑπερηφανεύονται νὰ καλεῦνται καὶ αὐτοὶ Ἀγραφιῶται, Ισχυριζόμενοι δτὶ καὶ ἡ περιφέρειά των ὑπῆγετο ὑπὸ τὸ ιστορικὸν Ἀρματωλίκι τῶν Ἀγράφων.

Τοῦτο εἶναι ἀληθές, ως θὰ εἴδωμεν κατωτέρω.

"Οταν ἔδημουργήθησαν τὰ Ἀρματωλίκια, τὸ σημαντικώτερον αὐτῶν ἦτο τὸ τῶν Ἀγράφων τῆς Στερεᾶς Ἐλλάδος, λόγῳ τῆς ίδιας ζούσης γεωγραφικῆς του θέσεως. Διὰ τῆς προνομιούχου γεωγραφικῆς αὐτῆς θέσεώς του, ἔξουσίαζεν ἐφ' ὀλοκλήρου τοῦ δρεινοῦ δγκου, μὲ δυνατότητας ἐπεκτάσεώς του ἀνατολικῶς, μέχρι τῶν κρασπέδων τῆς Θεσσαλικῆς πεδιάδος. Μόνον πρὸς νότον, καὶ ἐπὶ τοῦ ἄλλου δρεινοῦ δγκου, τοῦ Τυμφρηστοῦ, συναντῶνται ἄλλα Ἀρματωλίκια ἀξιόλογα, συγχεόμενα δμως καὶ ταῦτα πολλάκις μὲ τὸ Ἀρματωλίκι τῶν Ἀγράφων. Καὶ τοῦτο συνέθαινε, διότι δταν ὁ Ἀρματωλός ἢ Καπετάνιος ἦτο Ισχυρός, ἥδυνατο νὰ ἐπεκτείνῃ τὰ δρια τοῦ Ἀρματωλικοῦ του εἰς βάρος ἄλλου, γείτονος, Ἀρματωλοῦ, δπότε ἥρχιζε μεταξύ των ἔξονωτικός ἀγώνι ἐπικρατήσεως.

Τὰ δημοτικά μας τραγούδια ἀναφέρουν πολλάς φονικάς καὶ ἀδελφοκτόνους συγκρούσεις μεταξύ Ἀρματωλῶν.

Τὸ Ἀρματωλίκι τῶν Ἀγράφων ἔδιξάσθη, δσον οὐδέν ἄλλο, ἀπὸ φημισμένους Ἀρματωλούς, οἱ δποῖοι μὲ τὴν δύναμιν, τὴν ἐπιρροὴν καὶ τὴν νοημοσύνην τῶν κατώρθωσαν νὰ τὸ κρατήσουν ἀπόρθητον προπύργιον, μέχρι τῆς Ἐλληνικῆς Ἐπαναστάσεως. Κατὰ καιρούς δέ, περιέλαβεν εἰς τὴν ἔξουσίαν του ὀλόκληρον τὴν σημερινὴν Εύρυτανίαν.

Κέντρον τοῦ Ἀρματωλικοῦ τούτου πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὁ τέως Δῆμος Ἀγράφων, μὲ περιφέρειάν του ὅλους τοὺς ἄλλους γειτονικούς Δῆμους, τοὺς δποίους προσαναφέραμεν.

Αὐτὴ εἶναι ἡ περιφέρεια τῶν Ἀγράφων, ἐν δλίγοις.

Το χωρίον "Αγραφάς" είναι σήμερα 1).

(¹) Φωτογραφία εύγενώς παραχωρηθεῖσα παρὰ τοῦ ἐνταῦθα, καὶ ἐκ τοῦ αὐτοῦ χωρίου καταγομένου, κ. Γεωργίου Μ. Μπαπαλῆ..

Β') ΟΝΟΜΑΣΙΑ

Περὶ τῆς προελεύσεως τῆς δνομασίας τῶν Ἀγράφων, διετυπώθησαν κατὰ καιροὺς διάφοροι γνῶμαι. Κατ' ἀρχὰς ὑπεστηρίχθη ὅτι τὸ ὄνομα "Ἀγραφα" προέρχεται ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν Ἀγραίαν. Ἀλλὰ δὲν φαίνεται δρθὸν νὰ προέκυψεν τὸ ὄνομα "Ἀγραφα" ἀπὸ μίαν περιοχήν, ἡ ὅποια εὑρίσκεται τόσον μακράν τοῦ διμωνύμου χωρίου "Ἀγραφα". Ἀλλη ἐκδοχὴ περὶ τῆς προελεύσεως τοῦ δνόματος, ὑποστηριζομένη ἀπὸ ἡμετέρους καὶ ξένους⁽¹⁾ ἡ ὅποια καὶ σήμερον ἀκόμη ἐπικρατεῖ μεταξὺ τοῦ λαοῦ, εἶναι ὅτι ἡ περιφέρεια αὐτῆς ἐκλήθη οὕτω, διότι οἱ κατακτήσαντες τὴν Ἑλλάδα Τούρκοι δὲν ἤδυνθήσαν νὰ ἔγγράψουν καὶ τὴν χώραν αὐτὴν εἰς τὰ φορολογικά των Βιστρία, ἔνεκα τοῦ ἐντελῶς ἀγόνου καὶ δρεινοῦ τῆς περιοχῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀνυποταξίας τῶν κατοίκων τῆς.

Ἡ ὑπόθεσις αὕτη, ὅπως δικαιολογεῖται, εἶναι ὀραία καὶ τιμᾶ ἡμᾶς τοὺς Ἀγραφιώτας, διότι ἐπιμαρτυρεῖ ἐμμέσως τὴν ἐμμονὴν τῶν προγόνων μας, εἰς τὰς παραδόσεις μας, τὴν ἀντοχήν των εἰς τὰς στερήσεις καὶ τὰ δεινὰ τῆς μακρᾶς δουλείας, καὶ τὴν ἀντίστασίν των εἰς τὸν κατακτητήν. Ἀληθεύει ἡ ὑπόθεσις αὕτη ὡς πρὸς τὸ σημεῖον ὅτι οἱ Τούρκοι κατακτηταὶ δὲν διένειμαν τὴν περιοχήν μεταξύ των, ὅπως ἔγινεν μὲ τὴν ὑπόλοιπον Ἑλλάδα, οὐδὲ ἔγκατεστησαν ἐκεῖ διμοεθνεῖς των, διὰ τὴν πτωχείαν καὶ δρεινότητα τοῦ ἐδάφους.

"Ἀλλ' ὡς πρὸς τὸ ὅτι τὰ "Ἀγραφα" δνομάσθησαν οὕτω, διότι δὲν κατεγράφη ἡ περιοχὴ εἰς τοὺς φορολογικούς καταλόγους τοῦ κατακτητοῦ καὶ συνεπῶς οἱ κάτοικοι ἔμειναν ἀφορολόγητοι, θά μοι ἐπιτραπῇ νὰ ἔχω μερικὰς ἀντιρρήσεις, αἱ δποῖαι βασίζονται ἐπὶ τῶν ιστορικῶν δεδομένων τῆς περιφερείας αὐτῆς, κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας.

"Αν πρὸς καιρὸν οἱ κάτοικοι ἔμειναν ἀφορολόγητοι, τοῦτο δὲν ὀφείλεται εἰς καλωσύνην τῶν Τούρκων πρὸς τοὺς πτωχοὺς "Ἑλληνας τῆς περιοχῆς, ἀλλ' εἰς ἀδυναμίαν τῶν κατακτητῶν νὰ κυ-

(¹) Βλ. γνώμην Ἀρισταντίνου εἰς Ἐγκικλ. Λεξικόν, Τόμος Α', σελὶς 164.

Ἐπίσης, Μητροπολίτου Θεοσπλιώτιδος Ἰεζενιήλ, «Ἄλι Ιεραὶ Μοναὶ τῆς Πίνδου», σελὶς 1, ὑποσημείωσις.

Τέλος, βλέπε καὶ LEAKE «TRAVELS IN NORTHERN GREECE» (1835, vol. IV).

νηγήσουν τούς δφειλέτας τῶν φόρων εἰς τὰ ἀπάτητα «κ α τ σ ἄ-
β ρ α χ α».

Τὰ πράγματα δμως μεταβάλλονται, δφ' ἡς ἐποχῆς ιδρύονται
καὶ εἰς τὰ "Αγραφα, κατὰ τὸν 17ον αἰώνα, τὰ Ἀρματωλίκια.

"Ἐν ἀπὸ τὰ καθήκοντα τοῦ «Κ α π ε τ ἄ ν ι ο υ - 'Α ρ μ α τ ω λ ί κ i ,
τ ω λ ο ὅ», ἥτο καὶ ἡ εἰςπραξὶς τῶν κατ' ἀποκοπήν, δι' ἔκαστον
Ἀρματωλίκι, φόρων καὶ ἡ ἀποστολὴ τῶν εἰς τὴν Τουρκικὴν Κυ-
θέρνησιν, Ἐκεῖνο τὸ δοποῖον δὲν ἥδυνατο νὰ κάμη πρὶν δ Τούρ-
κος κατακτητής, ἥτο τώρα εύκολώτατον διὰ τὸν δμογενή Καπε-
τάνιον. Αὐτός ἥτο δ ἐντεταλμένος διὰ τὴν εἰςπραξιν τοῦ φόρου καὶ
οὐδεὶς πλέον ἥδυνατο νὰ ἀποφύγῃ τὴν φορολογίαν.

"Αν τὰ "Αγραφα ἥσαν «ἄ γ ρ α φ α» εἰς τοὺς φορολογικοὺς
καταλόγους τῶν Τούρκων, ἥσαν δμως πολὺ «γ ε γ ρ α μ μ ἐ ν α»
εἰς τὰς καταστάσεις τῶν δμογενῶν Καπεταναίων. "Οσα δὲ ἐπὶ
πλέον ἐμάζευον αὐτοὶ ἀπὸ τοὺς κατοίκους διὰ λογαριασμὸν τῶν
Τούρκων, τόσον καὶ περισσότερον ἥτο ἐξησφαλισμένη ἡ κυριαρ-
χία τῶν Καπεταναίων εἰς τὰς περιφερείας των, κυριαρχία ἔξαρτω-
μένη ἀπὸ τὸ Σουλτανικὸν «φ ι ρ μ ἄ ν ι» (διορισμόν). "Αν, τέλος,
παραδεχθῶμεν δτι δ Καπετάνιος θὰ εἰσέπραττε καὶ διὰ τὸν ἔαυ-
τὸν του, πλέον τῶν δσων ὕριζε τὸ «φ ι ρ μ ἄ ν ι ο ν», θὰ κατα-
λήξωμεν εἰς τὸ λογικὸν συμπέρασμα δτι οἱ 'Αγραφιῶται ἐπλήρωναν
ὑπὸ τὸ καθεστώς αὐτό, ὥσπερ οἱ φόρους. 'Η φορολογικὴ αὐτὴ κατα-
δυνάστευσις τῶν κατοίκων τῶν 'Αγράφων ἐκ μέρους τῶν Καπετα-
ναίων, φαίνεται, ἐκ πρώτης δψεως, ὡς κακόν. 'Αλλ' οὐδὲν κα-
κὸν ἀμιγὲς καλοῦ. Τὸ καλὸν εἶναι δτι δ θεσμὸς τῶν Ἀρματωλί-
κων, μὲ τοὺς "Ελληνας Καπεταναίους, ἐκράτησε μακράν τὸν τύ-
ραννον καὶ ἐξησφάλισε τὸν πληθυσμὸν ἀπὸ τὸν ἀφανισμὸν τῆς φυ-
λῆς, ἀπὸ τὴν σφαγὴν, τὸν ἐξισλαμισμὸν καὶ τὸ φοιθερὸν παιδο-
μάζωμα.

Γ') ΕΞΗΓΗΣΙΣ ΤΗΣ ΟΝΟΜΑΣΙΑΣ. — ΑΡΜΑΤΩΛΙΚΙ «Α Γ Ρ Α Φ Ω Ν»

Τοιουτοτρόπως, ἡ δνομασία τῶν 'Αγράφων ἐκ φορολογικῶν
αἰτιῶν δὲν εὔσταθεῖ. Λογικώτερον φαίνεται δτι ἡ δνομασία προήλ-
θεν ἀπὸ τὸ δνομα τοῦ σημερινοῦ χωρίου «"Α γ ρ α φ α», τὸ δ-
ποῖον θὰ προϋπῆρχεν εἰς τὴν θέσιν δπου εύρισκεται καὶ σήμερον,
εἰς τὸ κέντρον ἀκριβῶς τοῦ δρεινοῦ συγκροτήματος.

Γεννᾶται ὅμως μία ἄλλη ἀπορία: πῶς ἔξ ενὸς μικροῦ χωρίου νὰ λάθῃ τὴν δνομασίαν τῆς μία τόσον ἔκτεταμένη περιφέρεια; Ἡ ἀπορία ὅμως αὐτῇ λύεται εὐχερῶς, κατὰ τρόπον πρωθύστερον, διὰ τοῦ συλλογισμοῦ δτι, τὴν δνομασίαν τῆς περιφερείας δὲν ἔδωκε τὸ χωρίον, ἀλλὰ τὸ Ἀρματωλίκι. Καὶ ἵδου πῶς: Εἰς τὸ χωρίον αὐτὸ καὶ εἰς τὴν γύρω περιφέρειαν εἶχε συγικεντρωθεῖ ἀρκετός πληθυσμός, ὁ δποῖος κατέφυγεν ἐκεῖ πρὸς ἀσφάλειαν, ἀπὸ τῶν πρώτων μετὰ τὴν ἀλωσιν τῆς Κωνσταντινούπολεως χρόνων, διὰ νὰ σωθῇ ἀπὸ τὴν σφαγὴν τῶν θαρραπικῶν δρδῶν, αἱ δποῖαι κατέκλυσαν πᾶσαν Ἑλληνικὴν γῆν.

Είναι ἐπίσης ἱστορικῶς βεβαιωμένον δτι τὸ χωρίον "Αγραφα καὶ ἡ γύρω αὐτοῦ περιφέρεια, ὑπῆρξαν κρυσφύγετον καὶ δρμητήριον τῶν Κλεφτῶν καὶ τῶν Ἀρματωλῶν κατὰ τοῦ δυνάστου, ἀλλὰ καὶ σπουδαιότατον κέντρον Παιδείας. Ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρωμεν ἐνταῦθα τὴν περίφημον Σχολὴν τῶν Ἀγράφων, εἰς τὴν Μονὴν τῶν Μεγάλων Βραγγιανῶν, τὴν δποίαν ἰδρυσε τῷ 1650 ὁ Εὐγένιος Γιαννούλης, δ Αίτωλός, τὴν δνομασθεῖσαν «Μ ο υ σ ε ἵ ο ν Ἀγράφων», ἡ δποία ὑπῆρξεν δ πυρὴν διὰ τὴν μόρφωσιν ὀλοκλήρου τῆς περιφερείας, ἀλλὰ καὶ τῆς χειμαζομένης τότε πνευματικῶς, Ἐλλάδος, καὶ ἐκ τῆς δποίας προῆλθον ἡ καὶ ἐδίδαξαν εἰς αὐτὴν, μεγάλοι τοῦ Γένους διδάσκαλοι, ως δ Σέργιος Μακραΐς, δ Ἀναστάσιος Γόρδιος καὶ ἄλλοι πολλοί⁽¹⁾.

"Οταν ἴδρυθη τὸ Ἀρματωλίκι, ἐπωνομάσθη ἀπὸ τὸ χωρίον "Αγραφα καὶ μὲ τὸ ὄνομα αὐτὸ ἀπεθανατίσθη εἰς τὴν ἱστορίαν, διότι τὸ χωρίον αὐτὸ ὑπῆρξεν ἡ πρώτη του ἔδρα.

Ἡ δὲ προτίμησις τοῦ χωρίου «"Α γ ρ α φ α», ως ἔδρας τοῦ Ἀρματωλικιοῦ, δφείλεται, κατὰ τὴν γνώμην μου, εἰς τὸν πρῶτον Ἀρματωλόν, εἴτε διότι οὗτος κατήγετο ἀπὸ τὸ ἴδιον αὐτὸ χωρίον⁽²⁾, εἴτε διότι τοῦτο, μετὰ τῆς γύρω περιφερείας, συνεκέντρων ἀρκετόν πληθυσμὸν καὶ μὲ θαρρύνουσαν γνώμην, λόγῳ μορφωτικῆς ἀνωπτύξεως, ως ἐλέχθη καὶ ἀνωτέρω.

Τέλος, καὶ ἡ γεωγραφικὴ θέσις τοῦ χωρίου, κεκρυμμένου εἰς τὸ κέντρον τῶν πανυψήλων καὶ ἀποκρήμνων ὁρέων, ἥτο ἡ πλέον

(1) Βλέπε Σάθα, «Βιογραφία τῶν ἐν τοῖς γράμμασι διατρεψάντων Ἑλλήνων», σελὶς 327, 437, 597, 619.

(2) Πράγματι, ως πφῶτος Ἀρματωλός, καταγόμενος ἐκ τοῦ χωρίου «"Αγραφα», ἀναφέρεται τὸ Μικρὸν Χωμόποιον, κατὰ τὸ ἔτος 1687, πολεμήσας κατὰ τῶν Ἐνετῶν καὶ Τούρκων.

ξινδεδειγμένη ἀπό ἀπόψεως ἀσφαλείας.

Συνοψίζοντες τὴν ἔξήγησιν τῆς ὀνομασίας, βλέπομεν ὅτι ἐκ τοῦ ὄμωνύμου χωρίου ὀνομάσθη τὸ Ἀρματωλίκι, ως «'Αρ μ α τ ω λ ί κ i τ ω ν 'Α γ ρ ἄ φ ω ν», ὁ Ἀρματωλός - Καππετάνιος ἥτο γνωστός, ως «'Αρ μ α τ ω λ ὁ ζ 'Α γ ρ ἄ φ ω ν», καὶ, τέλος, κατὰ συνεκδοχῆν, δλόκληρος ἡ περιφέρεια, ἐφ' ἣς ἐκυριάρχει τὸ Ἀρματωλίκι αὐτό, ἀπέθη γνωστὴ ὡς περιφέρεια Ἀγράφων(').

Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι ἀργότερον, καὶ κατὰ τοὺς μακροὺς χρόνους τῆς δουλείας, τὸ Ἀρματωλίκι τῶν Ἀγράφων ἤλλαξεν ἔδρας. Τοῦτο συνέβαινεν δσάκις, κατὰ τὰς περιστάσεις, δι Καππετάνιος ἥθελε νὰ διασφαλίσῃ τὴν κυριαρχίαν του ἀπό ἄλλους μηνιστῆρας καὶ ἔξηναγκάζετο νὰ μετακινῇ τὴν ἔδραν του, ὅπου τὸ περιθάλλον καὶ ἡ πλειονότης τῶν κατοίκων διέκειτο φιλικῶς πρὸς αὐτόν. Τοῦτο ἀκριβῶς ἔπραξε καὶ ὁ ἥρως τῆς Ρούμελης Καραϊσκάκης, δ ὁποῖος, ως Καππετάνιος τῶν Ἀγράφων, πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως, ἐγκατέστησε τὴν ἔδραν του εἰς τὸ χωρίον Λεοντίον τῆς Ἀργιθέας, εἰς τὸ ἄκρον σχεδὸν τοῦ Ἀρματωλικιού. Παρ' ὅλας δύμας αὐτάς τὰς μετακινήσεις τῆς ἔδρας του, τὸ Ἀρματωλίκι ἔξηκολούθει νὰ είναι γνωστόν, ως Ἀρματωλίκι τῶν Ἀγράφων καὶ ἔξ αὐτοῦ δλόκληρος ἡ περιφέρεια ὡς Ἀγραφα, σταθεροποιηθείσης δριστικῶς πλέον τῆς ὀνομασίας.

Ταῦτα διὰ τὴν ὀνομασίαν τῶν ιστορικῶν Ἀγράφων.

Νομίζω ὅτι ἀνταποκρίνονται πρὸς τὴν πραγματικότητα.

Δ') ΕΞΕΛΙΞΙΣ ΤΩΝ ΑΓΡΑΦΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟΝ ΤΗΣ ΑΚΜΗΣ ΤΩΝ

Ἐχομεν ἀσχοληθεῖ ἐκτενῶς μὲ τὴν ἔξετασιν τῆς Ἀργιθέας εἰς τὸ οἰκείον περὶ αὐτῆς κεφάλαιον.

Ἄλλ' ἡ ἔξετασις αὕτη καλύπτει, μόνον, ἐν μικρὸν τμῆμα τῆς δληγῆς περιφερείας Ἀγράφων, τὸ 1)6 περίπου αὐτῶν.

Παρίσταται ἀνάγκη νὰ ἔξετάσωμεν, ἔστω καὶ ἐν δλίγοις, τὴν

(') Καὶ ἀλλα ιστορικά τμῆματα τῆς Ἑλλάδος, ἔλαβον τὰς ὀνομασίας των καθ' ὅμιοιν τρόπουν. Π.χ. Ἡ ιστορικὴ καὶ ἐκτεταμένη Μάνη ἀπὸ τὸ μικρὸν προύριον Ματήνη=Μάνη, τὸ ὄποιαν δεσπόζει τῆς ὅλης περιφερείας. Ἐπίσης τὸ ιστορικὸν καὶ πολυθρηνότον Σοῦλι, ἐξ ἐνὸς τῶν ἐπτὰ χωριῶν του, δπερ ἔτερος τὸ ὄνομα αὗτό.

δλην περιφέρειαν τοῦ ιστορικοῦ αὐτοῦ τμήματος καὶ μάλιστα, κατὰ τὴν περίοδον τῆς μεγαλυτέρας ἀκμῆς του.

Ἡ ἐκτεταμένη, θραχώδης, δρεινή καὶ δύσθατος αὕτη περιφέρεια, διαχωριζόμενη, ἐκ Βορρᾶ πρὸς νότον, διὰ τῆς δροσειρᾶς τῆς Πίνδου, διαιρεῖται εἰς δύο μεγάλα τμήματα. Τὸ δυτικόν, ἐκτεινόμενον μέχρις Ἀχελώου ποταμοῦ καὶ τὸ ἀνατολικόν, φθάνον μέχρι τῶν κρασπέδων τῶν πεδιάδων Θεσσαλίας καὶ Φθιώτιδος.

Ἡ ἔκτασίς του ἔχει πλάτος περὶ τὰ 50 χιλιόμετρα καὶ μῆκος διπλάσιον. Ὡς δεικνύουν ὀρισμένα διασωθέντα ἐρείπια, κατὰ τὴν προχριστιανικὴν ἔποχήν, τὸ μέρος εἶχε κατοικηθεῖ, ἀλλὰ μόνον στὰ ἀκραῖα αὐτοῦ σημεῖα. Τὸν κέντρον του, ἀποτελούμενον ἀπὸ τὸν δρεινὸν δύκον τῆς Πίνδου μὲ τὰς ἀβυσσαλέας χαράδρας, ἔμεινε ἐντελῶς ἀκατοίκητον καὶ ἥτο, τρόπον τινά, νεκρὰ ζώνη καὶ διαχωριστικὴ γραμμὴ Ἡπείρου καὶ Θεσσαλίας. Τίποτε ἀπολύτως δὲν συνέδεε τοὺς κατοίκους καὶ οἱ μὲν τῆς δυτικῆς πλευρᾶς ἡσαν Ἡπειρῶται, οἱ δὲ τῆς ἀνατολικῆς, Δόλωπες, Θεσσαλίζοντες καὶ κατ' ἀκολουθίαν, ἀσπονδοὶ ἔχθροι μεταξύ των.

Καὶ ἀσφαλῶς τὸ μέρος αὐτὸ δθά ἔμενε ἔρημον καὶ ἀκατοίκητον μέχρι τῶν ἡμερῶν μας, ἐὰν δὲν ἐπήρχετο ἡ ὑποδούλωσις τῆς Ἑλλάδος εἰς τοὺς Τούρκους.

“Οταν οἱ Θάρραροι κατέκτησαν τὴν Ἑλλάδα, δησύντες, φονεύοντες καὶ καταστρέφοντες τὸ πᾶν, εἰς τὸ μέρος αὐτὸ κατέφυγον διὰ νὰ σωθοῦν, δσοι τῶν δμοεθνῶν ἐπρόλαβον.

Ἄσφαλῶς, ἡ ἐγκατάστασίς των εἰς τὴν περιφέρειαν τῶν Ἀγράφων θὰ ἤρχισεν ἐκ τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος καὶ ἐκ τῶν κρασπέδων τῆς Θεσσαλικῆς πεδιάδος καὶ πρὸς τὰ δροπέδια, τὰ ἐκεῖθεν τῆς Πίνδου. Μαντεύομεν τοῦτο, διότι οἱ κάτοικοι τῶν Θεσσαλικῶν πόλεων, κατὰ τὴν εἰσβολὴν τῶν Τουρκικῶν δρδῶν εἰς τὴν πατρίδα των, φεύγοντες ἔξαλλοι ἐκ τρόμου, δὲν ἤδυναντο νὰ ζητήσωσιν ἀλλοῦ καταφύγιον, εἰμὴ εἰς τὰς δασώδεις καὶ δρεινὰς χαράδρας τῆς Πίνδου.

Ἡ τοιαύτη ἐγκατάστασις αὐτῶν, ἀσφαλῶς, θὰ εἶχε κατ' ἀρχὰς τύπον προσωρινότητος, ἐλπίζοντες ὅτι ταχέως θὰ παρήρχετο καὶ ἡ δοκιμασία αὐτῇ καὶ θὰ ἐπέστρεφον εἰς τὰς οἰκίας των. Ἀλλ' ὅταν εἶδον ὅτι δὲν ἐπρόκειτο νὰ λήξῃ συνόμως ἡ περιπέτειά των αὐτῇ, ἤρχισαν νὰ μονιμοποιοῦν πλέον, τὴν ἐκεῖ παραμονήν των. Καὶ ἐπειδὴ δὲν ἡσαν διλγάριθμοι, τὸ δὲ μέρος ἄγονον πρὸς διατροφήν των, ἐτράπησαν πρὸς πᾶσαν κατεύθυνσιν τοῦ δρεινοῦ δύκου,

πρὸς εὔρεσιν ἀσφαλοῦς μέρους διὰ τὴν κατασκευὴν στέγης διὰ τὰς οἰκογενείας των καὶ ἐδάφους καταλλήλου διὰ καλλιέργειαν, πρὸς διατροφὴν των. Καὶ αὐτὴ ἡ ὁροσειρὰ τῆς Πίνδου ἐστάθη ἀνίκανος νὰ τοὺς συγκρατήσῃ ἔκεῖθεν, ἀλλὰ διελθόντες αὐτὴν εἰσεχώρησαν καὶ πρὸς τὰς δυτικάς αὐτῆς ὑπωρείας, φθάσαντες μέχρις Ἀχελῶου.

Εἰς τοὺς ἀνθρώπους αὐτούς, ὑπὲρ πᾶν ἄλλο, προεῖχε τὸ ζήτημα τῆς ἀσφαλείας ἐκ τοῦ Τουρκικοῦ κινδύνου. Διὰ τοῦτο, τὰς μεγαλυτέρας ἐγκαταστάσεις των ἔκαμαν εἰς τὸ κέντρον τοῦ ὁρεινοῦ ὅγκου, κτίσαντες χωρία πολυσάνθρωπα, ἕκεī ἔνθα τὸ μέρος τοῖς παρεῖχε φυσικὴν ἀσφάλειαν, ἀλλὰ καὶ ὀχυρότητα πρὸς ἀποτελεσματικὴν ἄμυναν ἐναντίον ἔχθροῦ ἐμπειροπολέμου καὶ πολυαρίθμου, δοσις θά ἐπεχείρη ἐπίθεσιν ἐναντίον των.

Οὕτως δημιουργηθείσης τῆς καταστάσεως, ὅλος ὁ ὁρεινὸς ὅγκος τῆς Πίνδου ἐγέμισε χωρίων καὶ ἐπληρώθη ἀνθρώπων καθ' ἑλην τὴν ἔκτασίν του. Καὶ ἐπειδὴ οἱ κάτοικοι του προήρχοντο ἐκ μιᾶς καὶ μόνης περιφέρειας, τῆς Θεσσαλίας, ἔχοντες κοινά τὰ αἰοθήματα, τοὺς φόδους καὶ τοὺς σκοπούς, ἐπεκράτησε ἐξ ἀρχῆς ἀγάπη καὶ σύμπνοια παραδειγματική, καὶ τὸ δλον αὐτὸ τμῆμα ἀπέτελεσε ἐν αὐτοτελές διοικητικὸν διαφέροντα.

Καὶ αὐτὴ ἡ ἀρχαία ἔξαρτησις τοῦ δυτικοῦ τμήματος ἐξ Ἡπείρου, ἐπαυσε πλέον ὑπάρχουσα καὶ οὐδεὶς λόγος, οἰκονομικὸς ἢ πολιτικός, συνέδεε τὸ τμῆμα μὲ αὐτὴν.

Αὐτὴ δὲ ἡ πόλις τῆς "Αρτῆς εἶχε πέσει πλέον εἰς ἀφάνειαν, καὶ μόνον, ὅταν ἡ περιφέρεια ὑπετάγη εἰς τὸν Ἀλῆ Πασᾶν, παρατηρεῖται ποιά τις ἔξαρτησις ἐκ τῆς πόλεως τῶν Ἰωαννίνων, ἀλλὰ δι' ὀλίγον μόνον χρονικὸν διάστημα.

Καθ' ὅλον τὸ ὑπόλοιπον χρονικὸν διάστημα ἡ περιφέρεια ἔξηρτατο ἐκκιλησιαστικῶς, ἐμπορικῶς καὶ διοικητικῶς ἐκ τῆς Θεσσαλίας. Τὸ τελευταῖον ἵσως φανῆ παράδοξον εἰς πολλούς, μὲ τὴν ἐπικρατοῦσαν ἀντίληψιν ὅτι τὰ "Ἀγραφα, διὰ τοῦ Ἀρματωλικίοις των, εἶχαν ἀνεξαρτησίαν. Εἰς αὐτούς δίδω τὴν ἀπάντησιν. "Οσον καὶ ἀν θελήσωμεν νὰ παραδεχθῶμεν τὰ "Ἀγραφα ἀνεξάρτητα, δὲν δυνάμεθα ὅμως νὰ παραδεχθῶμεν ἀνεξαρτησίαν ἀπόλυτον. "Ο ἐκάστοτε Ἀρματωλὸς εἶχεν ἀνάγκην τοῦ Σουλτανικοῦ διορισμοῦ (φιρμανίου) καὶ ἦτο ὑπεύθυνος ἀπέναντί του, διὰ τὴν ἀσφάλειαν καὶ ἡσυχίαν τοῦ τμήματος καὶ τὴν εἴσπραξιν τῶν φόρων. Οὕτε ἡδύνατο νὰ εἶναι ἀσύδοτος, ἀλλ' εἶχε καθηλωμένον ἐπάνω του τὸ μάτι

τοῦ κατακτητοῦ, τὸ δποῖον τὸν παρηκολούθει ἀγρύπνως εἰς κάθε κίνησιν καὶ ἐνέργειάν του, ἐκ τῶν στρατιωτικῶν κέντρων τῆς Θεσσαλίας.

Τὸ μεγαλύτερον στρατιωτικὸν κέντρον τῶν Τουρκικῶν δυνάμεων, ἥτο, καὶ παρέμεινε καθ' ὅλην τὴν μακραίωνα δουλείαν, ἡ Λάρισα.

Πρὸς πληρέστερον ὅμως ἔλεγχον τῶν Ἀγράφων, ἐκτίσθη καὶ ὀχυρώθη τὸ Φανάριον, ἐπὶ τῶν κρασπέδων τῆς Θεσσαλικῆς πεδιάδος, ὅπερ ἔξελίχθη συντόμως, τὴν ἐποχὴν αὐτήν, εἰς πόλιν μὲ συμπαγῆ Τουρκικὸν πληθυσμόν.

Οὔτε δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν τοὺς κατοίκους τῶν Ἀγράφων εἰς ἔμπολεμον κατάστασιν πρὸς τὸν κατακτητήν. Διὰ τοῦ συστήματος τοῦ Ἀρματωλικοῦ ἀπέκτησαν προνόμια ἀρκετά, τὸ σπουδαιότερον τῶν δποίων ἥτο ἡ αὐτοκυβέρνησίς των, χωρὶς τὴν παρουσίαν καὶ τὴν ἀνάμιξιν εἰς τὰ κοινά των, τοῦ Τούρκου.

Εἶχον μεγάλην ἀνάγκην τῆς ἡσυχίας πρὸς διατήρησιν τῶν προνομίων των. Κατήρχοντο ἔλευθέρως εἰς τὰ ἀστικὰ καὶ ἐμπορικὰ κέντρα τῆς Θεσσαλίας καὶ ἐπρομηθεύοντο τὰ πρὸς συντήρησιν των χρειώδη, διαθέτοντες ἐκεῖ καὶ τὰ ὅπ' αὐτῶν παραγόμενα εἰδη.

Ἐταξίδευον δι' ἔργασίας εἰς μακρυνά μέρη, διερχόμενοι ἀπὸ περιφερείας ἔλεγχομένας ὅπὸ τῶν Τούρκων, χωρὶς φόβον ἢ κίνδυνον καὶ ὅλα αὐτά, χάρις εἰς τὰ προνόμια, ἀτινα διὰ τῆς ἀντιστάσεώς των, πρὸς τὸν κατακτητήν, ἔξησφάλισαν.

Πρὶν κλείσωμεν καὶ τὸ κεφάλαιον αὐτό, θὰ ἡθέλαμεν νὰ εἴπωμεν δλίγα καὶ διὰ τὴν πυκνότητα τοῦ πληθυσμοῦ τῶν Ἀγράφων, κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἀκμῆς των.

Οὐδεμία ἀμφιθολία χωρεῖ διὰ τὴν πυκνότητα τοῦ πληθυσμοῦ τῆς περιφερείας αὐτῆς, δστις ἥτο πολὺ μεγάλος, εἰς ἀριθμόν. Ἀδυνατοῦμεν δόμως νὰ προσδιορίσωμεν αὐτὸν εἰς ἀριθμούς. Τὰ στοιχεῖα ἀτινα ἔχομεν διὰ τὴν πυκνότητά του, εἶναι τὰ ἐκτεταμένα ἐρείπια τῶν ἀρχαίων χωρίων καὶ οἰκισμῶν του γενικῶς, ἡ μεγάλη Σχολὴ τῆς Ἀγράφων διὰ τὴν μόρφωσιν τοῦ πληθυσμοῦ καὶ μάλιστα, εἰς ἐποχὴν ὅπου σκότος ἀμαθείας ἔθασίλευεν ἀπὸ τοῦ ἐνὸς ἄκρου τῆς Ἑλλάδος μέχρι τοῦ ἄλλου, καὶ ἡ πληθώρα τῶν Ἐπισκοπῶν τὰς ὁποίας εἶχε.

Τὸ τελευταῖον εἶναι καὶ τὸ σοθαρώτερον τεκμήριον. Φαντασθεῖτε τὴν περιφέρειαν αὐτήν, νὰ ἔχῃ τέσσαρας Ἐπισκοπάς! Ἡησον δὲ αῦται αἱ ἔξης: 1) Λιτής καὶ Ρενδίνης, μὲ ἔδραν τὴν Ρεντίναν.

2) Λητζᾶς καὶ Ἀγράφων, μὲν ἔδραν τὴν Φουρνᾶ. 3) Φαναρίου καὶ Νεοχωρίου, μὲν ἔδραν κινητὴν μεταξὺ Φαναρίου καὶ Νεοχωρίου, Νεθροπόλεως καὶ 4) Ραδοβίζδίου, μὲν ἔδραν τὴν Ἀργιθέαν, ὅλας ἔξαρτωμένας ἐκ τῆς Μητροπόλεως Λαρίσης.

Ο πληθυσμός τῆς περιφερείας ἔφθασεν εἰς τὸ ἀνώτατον ὅριόν του, κατὰ τὴν 100ετίαν μεταξὺ τῶν ἑτῶν 1650 - 1750. Ἡ ἐποχὴ αὕτη συμπίπτει μὲ τὴν μεγαλυτέραν εὐημερίαν τῆς περιφερείας καὶ ὅλα τὰ σωζόμενα ἔργα, ἔκκλησίαι, μοναῖ, γέφυραι, κρήναι κ.λ.π. εἶναι τῆς περιόδου αὕτης. Ούδὲν πρὸ αὐτῆς σοθαρὸν φαίνεται, ἀπόδειξις ὅτι τὸ μέρος ἦτο ἀκαστοίκητον πρὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀπὸ τοῦ 1750 καὶ ἐντεῦθεν, καὶ μέχρι τῆς τελείας του ἐρημώσεως τοῦ 1823, παρατηρεῖται ποιά τις παρακμὴ καὶ ἐλάττωσις τοῦ πληθυσμοῦ, ἀλλ' ἐπὶ τῶν αἰτίων, θὰ διμιλήσωμεν ἔκτενῶς εἰς τὸ κεφάλαιον τὸ πραγματευόμενον περὶ τοῦ χωρίου μου Στεφανιάδος.

Ε') ΤΑ ΑΓΡΑΦΑ ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΕΡΙ ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑΣ ΑΓΩΝΑ ΤΟΥ ΕΘΝΟΥΣ

"Ολα τὰ Ἑλληνικὰ τμῆματα, τὰ ὅποια χάρις εἰς τὴν προνομιούχον γεωγραφικήν των θέσιν, κατώρθωσαν νὰ ἀποφύγουν τὴν ἄμεσον θαρραρότητα τοῦ τυράννου κατακτητοῦ καὶ νὰ διατηρήσουν κάποιαν σκιάν ἐλευθερίας, διέσωσαν τὴν Ἑλληνικὴν Φυλὴν ἀπὸ τελείαν ἔξαφάνισιν, κατὰ τὴν μᾶλλον τραγικὴν περίοδον τῆς ιστορικῆς της διαδρομῆς.

Καὶ τὰ "Αγραφα, εἰς τὸν ἀγῶνα πρὸς διατήρησιν τῆς Φυλῆς καὶ τῆς πίστεως, ἔκαμαν, διτὶ καὶ τὰ ὅλα ἐθνικὰ προπύργια. Ἡ μεῖς οἱ Ἀγραφιῶται, θὰ ἔθεωρούμεθα λιαν τοπικισταί, ᾧν ἡθέλαμεν νὰ μονοπωλήσωμεν τοὺς ἡρωϊκοὺς ἀγῶνας τῶν τέκνων τῶν Ἀγράφων, ἥ νὰ τοῖς δώσωμεν τὸ προθάδιομα εἰς τὴν ἐθνικὴν παλαιότεραν. "Οταν δύμας ἄλλοι, μὴ Ἀγραφιῶται, δταν αὐτὴ αὕτῃ ἥ ἐπίσημος ιστορία τοῦ Ἐθνικοῦ ἀγῶνος, ἀποδίδῃ φόρον τιμῆς καὶ εύγνωμοσύνης διὰ τὰς προσφοράς καὶ τὰς θυσίας τῶν τέκνων τῶν Ἀγράφων εἰς τὴν ίεράν καὶ κοινὴν προσπάθειαν, ἥμεῖς, οἱ κατ' εύθειαν ἀπόγονοι ἐκείνων, δεχόμεθα ὑπερηφάνως τὸν ἔπαινον καὶ τὴν τιμὴν.

Καθ' ὅλην τὴν ἐποχὴν τῆς Τουρκοκρατίας, ἥ δρεινοτάτη, δύστατος καὶ δασώδης περιφέρεια τῶν Ἀγράφων, ἔγινεν δλίγον κατ'

δλίγον ἐν σχεδὸν αὐτόνομον διοικητικὸν σύστημα, εἰς τὸ δποῖον ἡ Τουρκικὴ διοίκησις ἥτο ἀδύνατον νὰ εἰσχωρήσῃ καὶ, κατὰ μείζονα λόγον, νὰ ἔγκαθιδρυθῇ.

"Οταν δὲ ἡρχισαν νὰ ἐμφανίζωνται καὶ νὰ ἀναπτύσσονται οἱ Κλέφτες καὶ οἱ Ἀρματωλοί, τὰ "Αγραφα ἔγιναν τὸ ἀσφαλές αὐτῶν καταφύγιον. Τὰ "Αγραφα ὑπῆρξαν τὸ σχολεῖον τῶν Κλεφτῶν καὶ τῶν Ἀρματωλῶν καὶ, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, τὸ ἐν γένει στρατιωτικὸν σχολεῖον τοῦ "Εθνους.

Τόσον δὲ οἱ κάτοικοι τῶν ἐπεδόθησαν εἰς τὸ σύστημα τοῦτο τῆς στρατιωτικῆς καὶ πολιτικῆς κατά τῶν Τούρκων ἀμύνης, ώστε ἔτραγουδεῖτο ὑπὸ τοῦ λαοῦ, ώς ὑπερήφανος εὔχῃ, τό:

«Νὰ γίνης Κλέφτης στ' "Αγραφα,
κι' Ἀρματωλὸς στὸ Βάλτο».

τὸ δποῖον σημαίνει: Ν" ἀρχίσῃς ἀπ" ἐκεῖ ποὺ πρέπει ν' ἀρχίσῃς τὸ στρατιωτικόν σου στάδιον, δηλ. ἀπὸ τὰ "Αγραφα, γιὰ νὰ καταλήξῃς εἰς τὰς τιμάς, τὴν δόξαν καὶ τὸν πλοῦτον, ποὺ ὑπέσχετο τὸ Ἀρματωλíκι τοῦ Βάλτου καὶ Ξηρομέρου.

Τὰ Ἀρματωλíκια εἰς τὰ "Αγραφα ἐμφανίζονται ἐπισήμως κατά τὸν 18ον αἰώνα. Ἐν τούτοις, καὶ ἀπὸ τοῦ 17ου αἰώνος, τὰ "Αγραφα παίζουν σπουδαίον ρόλον κατά τοὺς Ἐνετοτουρικικούς ἀγώνας. Τότε παρουσιάσθη (1686) καὶ τὸ ἐκ τοῦ χωρίου "Αγραφα, Μικρὸν Χορμόπουλον. Ο νέος αὐτὸς Ἀγραφιώτης ἐσχημάτισε μαζὺ μὲ τὸν Βλάχον καὶ Μεϊντάνην ἐπαναστατικὸν σῶμα, τὸ δποῖον ἔδρα ἀδιακρίτως κατά Τούρκων καὶ Ἐνετῶν.

Πρῶτος γνωστός Ἀρματωλὸς τῶν Ἀγράφων εἶναι δ Δῆμος Μπουκουβάλας (1745). Κατόπιν τὸ Ἀρματωλíκι τῶν Ἀγράφων περιῆλθεν εἰς τὸν Σταθᾶν, τελικῶς δμως, μετὰ τὸν διὰ γάμου σύνδεσμον τῶν δύο οἰκογενειῶν, Σταθᾶ καὶ Μπουκουβάλα, τὸ Ἀρματωλíκι αὐτὸ ἐπανήλθεν εἰς τοὺς Μπουκουβαλάίους, οἱ δποῖοι καὶ τὸ διετήρησαν μέχρι τῶν παραμονῶν τῆς Ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως. Κατ' αὐτὴν Ἀρματωλὸς τῶν Ἀγράφων ἐγένετο δ ἥρως Καραϊσκάκης, δ δποῖος δμως μετὰ τὴν πολεμικὴν του ἀποτυχίαν κατὰ τοῦ Μουσταῆ — Πασᾶ τῆς Σκόδρας καὶ τὴν τελείαν ἐρήμωσιν τῆς περιφερείας Ἀγράφων, ἦναγκάσθη νὰ ἔγκαταλείψῃ τὰ «λημέρια» του εἰς τὰ "Αγραφα καὶ μαζὺ μὲ τοὺς πιστούς του δπαδούς Ἀγραφιώτας νὰ ριχθῇ εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς Ἐλλάδος κατά τῶν Τούρκων.

Τὸν Καραϊσκάκην διεδέχθη, ώς τελευταίος Ἀρματωλὸς τῶν Ἀγράφων, δ Ράγκος, καὶ φυσικά κατὰ τίτλον μόνον.

Εις τὰ "Αγραφα ἐκηρύχθη κατὰ πρῶτον ἡ κατὰ τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα Ἐπανάστασις. Τὴν 10ην Μαΐου 1821, δὲ ἐξ Ἀγρινίου καταγόμενος Κώστας Βελῆς ὑψώσεν εἰς τὸ χωρίον "Αγραφα τὴν σημαίαν τῆς Ἐπαναστάσεως, μὲ προκήρυξιν, τὴν δποίαν χάριν τῆς ἱστορίας τοῦ τόπου μας, παραθέτω αὐτολεξεῖ.

«Ἀδελφοί,

Ἡλθεν ἡ ὅρα μὲ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, νὰ ἐλευθερώσωμεν τὴν Πατρίδα ἀπὸ τὴν Τουρκικὴν τυραννίαν. Λοιπόν, ὅμα λάβετε τὸ παρόν μου, νὰ λάβετε τὰ ἄρματά σας καὶ νὰ ἔλθετε ὅπου σᾶς περιμένω ἐδῶ, ἐντὸς τριῶν ἡμερῶν, διότι ὁ καιρὸς δὲν μᾶς περιμένει περισσότερον. Νὰ εἴμαστε ἔτοιμοι διὰ νὰ κάμωμεν τὰ χρέη μας εἰς τὴν Πατρίδα.

10 Μαΐου 1821

δ ἀδελφός σας

Κώστας Βελῆς»

Η ἐπανάστασις αὐτὴ εἶχε κατ' ἀρχὰς ἀγαθὰ καὶ νικηφόρα ἀποτελέσματα. Κατόπιν δμως, δὲ Βελῆς μὲ τοὺς ἀνδρας του ἡναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ, πρὸ τῶν μεγαλυτέρων ἔχθρικῶν δυνάμεων καὶ νὰ στρατοπεδεύσῃ εἰς τὴν θέσιν «Φωτιάνα», παρὰ τὴν κωμόπολιν Ρεντίναν. Ἐκεῖ ὠχυρώθη εἰς τὰ μέχρι σήμερον γνωστὰ «Ταμπούρια τοῦ Βελῆ», περιμένων ἔξωθεν θοήθειαν. 'Αλλ' ἡ θοήθεια δὲν ἥρχετο, καὶ τελικῶς ὁ ἀτυχῆς Βελῆς περιεκυλώθη ἀπὸ τοὺς Τούρκους, συνελήφθη καὶ ὠδηγήθη εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου καὶ ἔθανατώθη κατόπιν πολλῶν θασάνων.

Κατὰ 'Ιούλιον τοῦ ίδιου ἔτους νέα ἐπαναστατικὴ ἐνέργεια ἐπινελήφθη ὑπὸ τῶν κατοίκων τοῦ θορείου τμῆματος τῶν Ἀγράφων ὑπὸ τὸν Σταμάτιον Γάτσον. Καὶ ἐπέτυχε μὲν εἰς τὴν ἀρχὴν ἡ ἐνέργεια αὕτη, ἀφοῦ οἱ Ἀγραφιῶται ἐφθασσαν νικηφόρως μέχρι Θεσσαλίας καὶ Πηνειοῦ ποταμοῦ, ἀλλ' ἔκει ἀντιμετώπισαν τὰ ἐν Λαρίσῃ Τουρκικά στρατεύματα καὶ ἡναγκάσθησαν εἰς ὑποχώρησιν.

Τὸν 'Ιανουάριον τοῦ 1822 τὰ "Αγραφα ἡγωνίσθησαν μαζὶ μὲ τὸν Καραϊσκάκην κατὰ τοῦ 'Ομέρ Βρυώνη καὶ τοῦ Κιουταχῆ (Μάχη Λοξάδος).

Περὶ τὰ μέσα δμως τοῦ 1823 ἔτους δὲν κατώρθωσαν νὰ ἀντισταθοῦν περαιτέρω εἰς τὴν σφεδράν ἐπίθεσιν τοῦ Μουσταῆ - Πασᾶ, ἀπὸ τὴν δποίαν καὶ ἐρημώθησαν τελείως. Παρ' ὅλα αὐτά, οἱ κάτοικοι τῶν Ἀγράφων πολλὰ προσέφερον εἰς τὸν συνεχιζόμενον Πα-

νελλήνιον ἀγῶνα, ἀκολουθοῦντες τὸν Ἀρματωλόν των Καραϊσκάκην, συνήργησαν δὲ μεγάλως, εἰς τὸ νὰ ἔξοικονομηθῇ ἡ πλήρης, θιά τὸ δλον "Ἐθνος, κινδύνων περίοδος αὕτη τοῦ ἀγῶνος. — Ἐν γένει, τὰ τέκνα τῶν Ἀγράφων προσέφεραν μεγάλας ὑπηρεσίας εἰς τὸν ἵερὸν ἀγῶνα. Ἡ ἀπαράμιλλος εὐκινησία των, ἡ γενναιότης των, τὸ θάρρος πρὸ τοῦ κινδύνου καὶ τῆς θυσίας, ἡ ἔξαιρετική των νοητούσην εἰς τὰς μάχας, τὰς ἐφόδους, τὰς δρεισσαίας καὶ τὰς νυκτερινάς ἐφορμήσεις, ἀποτελοῦν πλεονεκτήματα πολεμιστῶν, ἀναγνωριζόμενα ἀπό δλους, μέχρι καὶ τῆς σήμερον. Ἀδιαφίλονείκητος ἀπόδειξις δ ἥρωασμὸς καὶ ἡ μαχητικότης τῶν Εύζώνων κατὰ τοὺς Ἐθνικούς ἀγῶνας τῆς Ἑλλάδος. Παρὰ πᾶν δμως ἄλλο, τὸ ἀφθόνως χυθὲν αἷμά των, ἐπότισε τὸ δένδρον τῆς ἐλευθερίας. Καὶ ὅταν ἥλευθερώθη ἔνα τμῆμα τῆς Ἑλληνικῆς γῆς, τὰ τέκνα τῶν Ἀγράφων συνεπλήρωσαν τὰ ικενά, τὰ δποῖα ἐδημιούργησεν ἡ μάχαιρα τοῦ Τούρκου δυνάστου εἰς τὸν πληθυσμὸν τῶν πεδινῶν μερῶν, διὰ νέου, ἀγνοῦ Ἑλληνικοῦ αἷματος.

Πρὶν κλείσωμεν τὴν παράγραφον αὕτην, ἡ δποῖα ἀναφέρεται εἰς τὰ ἱστορικὰ "Ἀγραφα, ἃς ἀναμνησθῶμεν ικαὶ ἔνὸς ἄλλου ἥρωας τοῦ ὑπέρ ἐλευθερίας ἀγῶνος τῆς Φυλῆς μας. Πρόκειται περὶ τοῦ ἥρωος Κατσαντώνη.

Τὰ 禋αχώδη "Ἀγραφα παρουσιάζουν ἐν τῇ ἀγριότητί των τοπία ἐπιθλητικῆς καὶ ἀπαραμίλλου καλλονῆς καὶ εἶναι ὑγιεινότατα. Προσθετικά δὲ «εὔλογίαν», ἐκεὶ εἰς τὰ βουνά τῶν Ἀγράφων, κατέφυγε δ ἥρωας Κατσαντώνης διὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς ὑγείας του. Καὶ ἐκεῖ, φεῦ, συνελήφθη μετὰ αἵματηράν ἀντίστασιν καὶ ὑπέστη μαρτυρικὸν τέλος!

"Ο,τι ἄλλο σχετίζεται μὲ τὴν περιφέρειαν Ἀγράφων, θὰ τὸ ἀναφέρωμεν εἰς τὴν περιγραφήν, τὴν δποίαν θὰ κάμωμεν διὰ τὸ χωρίον μου, εἰς τὸ Κεφάλαιον «Στεφανιάς». "Ο,τι γραφῇ δι' αὐτό, θὰ ισχύῃ, εἰς τὰς γενικάς γραμμάς, καὶ διὰ κάθε χωρίον τῆς Ἀργιθέας καὶ τῶν Ἀγράφων γενικῶς. Πρέπει δμως νὰ ἔχωμεν ὑπὸ δψιν μας, καὶ διὰ τοῦτο κάμνομεν τὴν παρατήρησιν αὕτην ἐκ τῶν προτέρων, δτι μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ 1829, δλα τὰ "Ἀγραφα ὑπῆρχησαν εἰς τὸ νεοσύστατον Ἑλληνικὸν Κράτος, πλὴν τῆς Ἀργιθέας ἐκεῖθεν τῆς Πίνδου, καὶ τῶν τέως Δήμων Ἰθώμης, Γόμφων, Νεθροπόλεως, Ἰτάμου καὶ Μενελαΐδος ἐντεῦθεν, πρὸς τὴν Θεσσαλικήν πλευράν, τμῆματα, ἄτινα παρέμειναν ἐν τῇ δουλείᾳ των μέχρι τοῦ 1881.

**ΣΤ΄) ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΣΠΗΛΙΑΣ
ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟΝ ΑΥΤΗΣ**

‘Ως συνέχειαν τοῦ περὶ Ἀγράφων κεφαλαίου, ἡ ὡς παρένθεσιν εἰς αὐτό, ἔθεωρησα σκόπιμον νά παραθέσω καὶ τὴν παράγραφον ταύτην περὶ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Σπηλιᾶς - Ἀγράφων. Καὶ τοποθετῶ ἐδῶ τὸ περὶ αὐτῆς ἴστορικόν, διότι δὲν εὑρίσκεται ἐντὸς τῆς περιφερείας Στεφανιάδος, περὶ τῆς ὅποιας θὰ διαπραγματευθῇ ἐν λεπτομερείᾳ τὸ ἐπόμενον κεφάλαιον τοῦ παρόντος Βιβλίου, ἀλλὰ πλησίον αὐτῆς καὶ ἐντὸς τῆς περιοχῆς τῶν Ἀγράφων καὶ εἶναι τὸ ιερώτερον κειμήλιον καὶ σέμνωμα αὐτῶν.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιθολία δτι θὰ ὑπάρχουν οἱ κατὰ καιρούς ἀσχοληθέντες μὲ τὴν ἴστορίαν τῶν Ἀγράφων.

‘Ομολογῶ δτι ἔγω δὲν ἔχω ὑπ’ ὅψιν καμμίαν τοιαύτην ἀρτίν μελέτην.

‘Ἐδῶ δὲ εἰς τὴν ξένην, ὅπου εὑρίσκομαι καὶ χαράζω τὰς γραμμάς αὐτάς, μοῦ εἶναι δύσκολος ἡ καὶ ἀδύνατος ἡ ἀνεύρεσις καὶ προσφυγὴ εἰς γραπτὰς πηγὰς περὶ Ἀγράφων, ὃν ὑπάρχουν τοιαῦται. Ἐκτὸς τῶν παραπομπῶν, τὰς ὅποιας ἐνίστε ἀναφέρω εἰς ὑποσημειώσεις τοῦ παρόντος, καὶ αἱ δποῖαι παραπομπαὶ ἐλάχιστα καὶ παρεμπιπτόντως ἀναφέρουν τινὰ περὶ τοῦ ὑπὸ ἔξετασιν ζητήματος τῆς γενικῆς ἴστορίας τῶν Ἀγράφων, δὲν δύναμαι νά ἐπικαλεσθῶ ἄλλα βοηθήματα.

‘Η ἔλλειψις αὐτὴ ἀποτελεῖ βεβαίως μειονέκτημα εἰς τὴν συγγραφὴν τοῦ παρόντος, ἀλλὰ τὸ μειονέκτημα αὐτὸ ἔχει καὶ τὴν καλὴν ὑπὲρ ἡμῶν ἀποψιν. Διότι δτι γράφεται εἰς τὸ Βιβλίον τοῦτο, γράφεται ἀνεπτρέαστα ἀπὸ προκαταλήψεις καὶ ξένας ἐπιδράσεις. ‘Ως γνώμονα εἰς τὴν συγγραφὴν μας ἔχομεν μόνον τὴν παράδοσιν, τὰς ἀφηγήσεις γερόντων, τὰς προσωπικάς μας παρατηρήσεις καὶ τὴν λογικήν.

**ΑΝΑΣΚΕΥΗ ΕΣΦΑΛΜΕΝΩΝ ΕΝΟΣ ΒΙΒΛΙΟΥ
ΚΑΙ ΚΡΙΣΕΙΣ ΕΠ’ ΑΥΤΟΥ**

Μεταξὺ τῶν ἐλαχίστων γραπτῶν βοηθημάτων μου, ἔχω ὑπ’ ὅψιν καὶ ἐν δλιγοσέλιδον Βιβλίον, ἐπιγραφόμενον «Αἱ Ἡ εραὶ Μοναστήρια τῆς Πίνδου». Τὸ Βιβλίον τοῦτο ἐγράφη κατὰ τὸ 1928 ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Μητροπλίτου Θεοσαλιώτιδος καὶ Φαναριοφαρσάλων, Ἱεζεκιήλ, καὶ ἀποτελεῖ ἀνάτυπον ἐκ τοῦ ἐπιστημονικοῦ πε-

ριοδικοῦ τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν «Θ ε ο λ ο γ ι α», εἰς δὲ καὶ ἀρχικῶς ἔγράφη ἡ μελέτη αὐτῆς. Ἀνέγνωσα μετὰ προσοχῆς καὶ ἐπισταμένως τὸ Βιβλίον τοῦτο καὶ δὲν διστάζω νὰ διμολογήσω ὅτι μοι ἐπροξένησε μεγάλην κατάπληξιν τό, πῶς δὲ ἀείμνηστος αὐτὸς Ἰεράρχης, δὲ συγγράφως ἀρκετά ἔργα καὶ θεωρούμενος αὐθεντικὸς ἐπὶ ίστορικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν θεμάτων, ἀφῆκε, μὲ τὸ Βιβλίον του αὐτό, νὰ τοῦ καταλογισθῇ προχειρότης, καὶ νὰ περιπέσῃ εἰς τόσας ἀνακριθείας καὶ ἀντιφάσεις, ώς θά ιδωμεν κατωτέρω, αἱ δημοσιεύσεις δὲν ἐπιτρέπονται εἰς συγγραφέα κύρους καὶ μορφώσεως, ώς τοῦ ἀείμνηστου.

Εύθὺς ἐξ ἀρχῆς διέφερε νὰ τονίσω καὶ νὰ διαθεσαιώσω τὸν φίλον ἀναγνώστην ὅτι ούδεμιάν, πόρρωθεν, προσωπικὴν ἔχω ἀφορμὴν κατὰ τοῦ ἀείμνηστου Ἰεράρχου. Τὸν ἐσεβόμην ζῶντα, καὶ τώρα, θανόντος πλέον, διατηρῶ εὔσεβη ἀνάμνησιν αὐτοῦ. Ὁφείλω εἰς αὐτὸν πολλάς εὐεργεσίας, διότι αὐτὸς ὑπῆρξεν δὲ χειροτονήσας με 'Αρχιερεύς' αὐτὸς μὲ ἐτίμησε διὰ τοῦ διορισμοῦ μου ώς 'Αρχιερατικοῦ του Ἐπιτρόπου, τῶν τμημάτων Πιετρίου - Βραγγιανῶν, κατὰ τὸ διετές χρονικὸν διάστημα, καθ' ὃ ὑπηρέτησα ὑπὸ τὴν πνευματικὴν καὶ πομαντορικὴν του δικαιοδοσίαν' αὐτὸς μὲ συνέοτησε ἐνθέρμως εἰς τὴν Ἰερ. 'Αρχιεπισκοπὴν 'Αμερικῆς καὶ ἐκλήθην ὑπ' αὐτῆς ώς ἐφημέριος ἐνταῦθα· καὶ ποικιλοτρόπως, τέλος, ἐξεδήλωσεν δὲ ἀείμνηστος τὴν πρόξ ἐμὲ εὕνοιάν του.

Συνεπῶς, κατὰ ταῦτα, δὲν κρίνω τὸ ὑπὸ δψν Βιβλίον του ἐκ προσωπικῆς προκαταλήψεως, ἀλλ' ὅλως ἀντικειμενικῶς, διὰ τὴν ἀλήθειαν καὶ μόνην τῆς ίστορ'ας. Διότι φρονῶ ὅτι, ἡ ίστορία εἶναι δὲ καθρέπτης τῆς ικινωνίας καὶ εἰς αὐτὴν δέον νὰ διαλάμπῃ ἡ ἀλήθεια, καὶ αὐτή πρέπει νὰ εἶναι δὲ γνώμων κάθε συγγραφέως. Ἡ 'Αρχιερατικὴ Ιδιότης, δὲ προδικάζει, ούδε ἐξασφαλίζει, νομίζω, τὸ «Α λ ἀ θ η τ ο ν».

Γράφει, λοιπόν, ἐν ὑποσημειώσει τῆς πρώτης σελίδος τοῦ Βιβλίου του δὲ ἀείμνηστος Ἰεζεκίηλ ὅτι τὰ "Ἄγραφα... «ώνομάσθησαν « 'Ἄγραφα, κατὰ τὴν ἄρχουσαν γνώμην, 200 περίπου χωρία τῆς Πίνδου, ἀρχόμενα ἀπὸ τὰς ὑπωρείας ἐπὶ τῆς πεδιάδος Καρδίτσης, « διότι ἐπὶ 'Αλῆ - Πασᾶ δὲν κατεγράφησαν εἰς τοὺς φορολογικούς « καταλόγους, μείναντα ἀσύδοτα, ἐπειδὴ ἐξ αὐτῶν δὲ Πασᾶς ἐστρατολόγει ἄνδρας».

'Αλλ' εἰς ἄλλο σημεῖον τοῦ αὐτοῦ Βιβλίου ἀναγράφεται ὑπὸ τοῦ ὁδίου (σελίς 30) ὅτι τὸ 1568 ὑπῆρχεν Ἐπισκοπὴ Λητζᾶς καὶ ...»'Α-

γράφων», μὲν ἔδραν τὴν ἀρχαίαν κώμην Φουρνᾶ.

Ἐδῶ παρατηροῦμεν μίαν ἀνακρίβειαν καὶ μίαν ἀντίφασιν.

Ανακρίβειαν μέν, διότι, κατὰ τὰ λεχθέντα ἀνωτέρω, εἰς τὴν περὶ ὄνομασίας τῶν Ἀγράφων παφράγραφον, ἐξ ἄλλων λόγων προῆλθεν ἡ ὄνομασία καὶ εὐχὶ ἐκ τῆς μὴ καταγραφῆς τῶν κατοίκων εἰς τοὺς φορολογικούς καταλόγους τῶν κατακτητῶν.

Ἀντίφασιν δέ, διότι παρουσιάζει ὁ συγγραφεὺς ὡς ὑπάρχουσαν τὴν ὄνομασίαν «Ἄγραφα», ἔκατὸν πεντήκοντα καὶ πλέον ἔτη προτοῦ ὁ Ἀλῆ - Πασᾶς νά... αθύσῃ ἀπὸ τὰς «κιτάπια» του, τοὺς κατοίκους τῶν Ἀγράφων! Καὶ τὴν τοιαύτην χειρονομίαν τοῦ τυράννου ὁ συγγραφεὺς θέτει ὡς αἰτίαν τῆς ὄνομασίας μιᾶς τῶν ἡρωϊκοτέρων περιφερειῶν τῆς Ἑλλάδος!

Άλλα καὶ ἐν συνεχείᾳ, εἰς τὰς ἀναγραφομένας ἐπιγραφάς ἐκκλησιῶν καὶ μονῶν, ἀναγράφεται ἡ λέξις «Ἀγράφων», ὡς δηλωτικὸν τοῦ τόπου καταγωγῆς κτίτόρων καὶ ἀφιερωτῶν, μετὰ χρονολογίας π.χ. ἐν σελίδι 31, ἔτος 1786, καὶ ἐν σελίδι 33, ἔτος 1735 (δηλαδὴ ἀρκετά ἔτη πρὸ τοῦ Ἀλῆ - Πασᾶ). Παντοῦ δέ, ὅταν ἀναφέρεται τόπος καταγωγῆς δωρητοῦ ἢ ζωγράφου, μετὰ τὸ ὄνομα τοῦ χωρίου, ἀκολουθεῖ καὶ τό... Ἀγράφων, ὡς δηλωτικὸν τῆς περιφερείας.

Τί δὲ νὰ εἴπωμεν περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ συγγραφέως ὄνομαφοριμένης στρατολογίας τῶν Ἀγραφιωτῶν ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ - Πασᾶ, τὴν ὁποίαν πρώτην φοράν ἀκούομεν;

Τοῦτο τυγχάνει ὅχι μόνον ἀναληθές, ἀλλὰ καὶ ἥκιστα τιμητικὸν διὰ τὸν ἀρειμάνιον καὶ φιλελεύθερον αὐτὸν λαόν, τοῦ ὅποιού τὰ τέκνα οὐδέποτε θά διέπραττον μίαν τοιαύτην πραδοσίαν. Ἐκτὸς ἀν δ συγγραφεὺς ἔννοει ὡς στρατολογίαν τὴν οἰκειοθελῆ, ἐλαχίστων τινῶν, ὑπηρεσίαν παρὰ τῇ αὐλῇ τοῦ Τυράννου. Οὗτοι προσέφευγον ἐκεῖ μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ ἀναλάθουν ὑπηρεσίαν Ἀρματωλοῦ, ἢ τὴν εὔνοιαν τοῦ Πασᾶ, πρὸς πλουτισμόν των, ἀδιαφοροῦντες ὅν τοῦτο θὰ ἀπέθαινεν εἰς θάρος, θεσαίως, τοῦ διοεθνοῦς στοιχείου. Οἱ τοιοῦτοι, ἀσφαλῶς, δὲν ἔχουν καμμίαν θέσιν εἰς τὴν ὑγιὰ καὶ ἔθνικόφρονα οἰκογένειαν τῶν Ἀγραφιωτῶν.

“Αλλη, τέλος, ἀνακρίσεια τοῦ θιβλού εἶναι καὶ τὰ λεγόμενον ἐν τῇ πρώτῃ σελίδι τοῦ ὅτι... «ἐνταῦθα (σημ. συγγρ. εἰς τὰ Ἀγραφα) τὰ χριστιανικὰ μιημεῖα μένουσιν ἀνέπαφα, ἀνευ φθορᾶς ὑπὸ τῶν Τούρκων, καὶ τοῦτο, διότι κατὰ τὸν ἵερὸν ἀγῶνα τὰ μέρη «ταῦτα ἀπετέλουν τὰ περιάκουστα Ἀρματωλίκια καὶ δὲν προσε-

« Βλήθησαν ύπό τῶν Τούρκων, ἀν δέ που ὑπάρχει φθορά τις, αὕτη « ἔγένετο σύχι τὸ 1821, κατὰ τὸν ἀγῶνα, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐποχὴν « τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου, ὅτε ἐπανεστάτησαν τὰ "Αγραφα τὸ 1854, « μὲ κέντρον τὴν Μονὴν Σπηλιᾶς, πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς Θεσσαλίας».

“Ωστε αὐτά, τὰ ὅποια περιέγραψαν οἱ μεγάλοι ιστορικοὶ τοῦ ”Εθνους περὶ τῆς τελείας ικαναστροφῆς καὶ ἐρημώσεως τῶν Ἀγράφων, τὴν γενομένην τῷ 1823 ύπό τοῦ Μουσταῆ - Σκόδρα - Πασᾶ; Καὶ τὴν ἀφήγησιν τῆς τραγωδίας αὕτης τὴν ὅποιαν μᾶς διέσωσαν οἱ ζωντανοὶ μάρτυρες, εἴτε οἱ ἴδιοι ζήσαντες αὐτήν, ἢ ἀκούσαντες αὐτήν ἀπὸ τοὺς γονεῖς τῶν; ”Ολα αὐτὰ πρέπει νὰ τὰ διαγράψωμεν, ἐμπρὸς εἰς τὸ ἄνευ ἐρεύνης συμπέρασμα ἐνὸς συγγραφέως, δ ὅποιος ὡρμήθη εἰς τὴν συγγραφὴν τοῦ θιβλίου του ἄνευ σπουδῆς τῆς ιστορικῆς ἀληθείας; Βεβαίως ὅχι...

Η ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΣΠΗΛΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟΝ ΑΥΤΗΣ

Καὶ αὐταὶ μὲν εἶναι αἱ κρίσεις μου ἐπὶ τῶν περὶ Ἀγράφων γενικῶς ἀναγραφαμένων εἰς τὸ θιβλίον «Αἱ ιεραὶ Μοναὶ τῆς Πύνδου» τοῦ ἀειμνήστου Μητροπολίτου Θεσσαλιώτιδος, Ἰεζεκιήλ. Θά ἥθελα νὰ μὴν ἐπεκταθῶ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἀτελειῶν καὶ ἀνακρίθειῶν του, διότι δὲν εἶναι τοῦ παρόνος. Πλὴν ὅμως ἐπειδὴ μετάξυ αὐτῶν ὑπάρχει μεγίστη ἀνακρίθεια, ἀναφερομένη εἰς τὴν Ἱεράν Μονὴν Σπηλιᾶς, ἡ ὅποια ἀποτελεῖ τὸ ιερώτερον κειμήλιον καὶ μνημεῖον τῆς ὅλης περιοχῆς τῶν Ἀγράφων, καὶ ἐπειδὴ δὲν ἐπιτρέπεται νὰ εἰσχωρήσῃ ἡ παραποίησις τῆς ιστορίας εἰς βάρος τῆς Μονῆς ταύτης, παραποίησις ἡ ὅποια μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου καὶ μὲ τὸ κῦρος τοῦ συγγραφέως, κατέχοντος ὑψηλὴν θέσιν εἰς τὴν Ἱεραρχίαν τῆς Ἐκκλησίας, θά ὑπῆρχε κίνδυνος νὰ καταστῇ μόνιμος, θεωρῶ ἐσιτὸν ὑποχρεωμένον νὰ προθῶ εἰς τὴν κρίσιν τοῦ ὑπὸ ὄψιν θιβλίου καὶ νὰ ὑπεραμυθῶ τῆς ἀληθοῦς ιστορίας τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Σπηλιᾶς.

Ἐξ ἀλλού, καὶ πέραν τῶν ὅσων θέλω εἶπη καὶ ἀποδείξει ἐν συνεχείᾳ περὶ τῆς Μονῆς αὐτῆς, ἡ ἀλήθεια δύναται σήμερον νὰ ἔλεγχθῇ, καθ' ὅσον ὅλοι οἱ ζῶντες κάτοικοι τῆς Ἀργιθέας, ἡλικίας μεγαλυτέρας τῶν πεντήκοντα ἔτῶν, γνωρίζουν ἐπακριθῶς καὶ τὴν Μονὴν καὶ τὴν ιστορίαν της.

Ἐν σελίδῃ 12 ὁ συγγραφεὺς λέγει ἐπὶ λέξει: «Η Μονὴ ἀπό

« 15ετίας ήτο ἔρημος καὶ διαλελυμένη, ἀν καὶ ἔχουσα ἀρκετὸν « ἔσοδον, ὅπο τριετίας δὲ ἀνεσυστήσαμεν αὐτήν, ἐπανελθούσης αὖτης εἰς τὴν ἀρχαίαν αἴγλην»⁽¹⁾.

Ιερὰ Μονὴ Σπηλαιᾶς - Αγράφων

(¹) Σημείωσις συγγραφέως: Κατὰ τὸν ἀειμνηστὸν Μητροπολίτην Ἰεζεκιήλ, ἡ διάλυσις τῆς Μονῆς, φέρεται ὡς γενομένη τὸ 1910, καὶ ἡ ἀνασύστασις δὲ ὑπ' αὐτοῦ τῷ 1925, διότι τὸ βιβλίον του ἐγράφη τῷ 1928.

Εις άντικρουσιν τής αύθαιρέτου αύτῆς γνώμης τοῦ συγγραφέως θά προσάγω διμερολήπτως τὴν κατάστασιν τῆς Μονῆς μέχρι τοῦ 1940, διόπτε ξέφυγον ἐξ Ἑλλάδος. Καὶ ἐκ τῆς ἀπολῆς αὐτῆς περιγραφῆς ἐλπίζω ὅτι θά διαλάμψῃ μόνη τῆς ἡ ἀλήθεια.

Ἡ Μονὴ, μεγάλη ὡς αἱ πλείσται τῶν ἐπὶ τῆς Ἀργιθέας Μονῶν, ἐστερέετο ἀνέκαθεν μεγάλης κτηματικῆς περιουσίας, λόγῳ τῆς θέσεως ἐπὶ τῆς ὁποίας εἶναι ἐκτισμένη. «'Ως εἶδος ἀκρωτη-« ρίου εἶναι ἐκτισμένη ἡ 'Ιερά Μονὴ Σπηλιᾶς... ἐξ ὅλων τῶν πλευ-« ρῶν τῆς ιαθορῶν ὁ ἐπισικέπτης, ἵλιγγι ἢ πρὸ τοῦ χαίνοντος θα-« ράθρου... ἀνωθεν δὲ τῆς Μονῆς ὑπάρχουσι λίαν ἀπότομοι καὶ « ἀπροσπέλαστοι βράχοι... ἡ ἄγοδος δι' ὑποζυγίου εἶναι ἐπικίνδυ-« νος καὶ ἡ ὁδοιπορία καπιώδης ἔνεκα τῆς μεγάλης ἀνωφερείας, « συχνὰ δὲ καταπίπτουσιν ἀνωθεν βράχοι λόγῳ κατολισθήσεως τοῦ « ἔδαφους». (Βλ. αἱ «Ιεραὶ Μοναὶ τῆς Πίνδου» σελ. 11).

Ἡ Μονὴ ἀρχαιόθεν συνετηρεῖτο ἀπὸ τὰς δωρεάς τῶν πιστῶν τῶν γειτονικῶν πρὸς αὐτὴν χωρίων, Κουμπουριανῶν, Λεοντίου καὶ Στεφανιάδος, ἀλλὰ καὶ τὰ ὄλλα χωρία τῆς Ἀργιθέας προσέφερον τὴν βοήθειάν των, ὅσάκις τοῖς ἐζητεῖτο, διότι ἡ φυλασσομένη ἐν τῇ Μονῇ θαυματουργὸς εἰκὼν τῆς Θεομήτορος, ἐτιμᾶτο μεγάλως ὥφ' ὅλης τῆς περιοχῆς τῶν Ἀγράφων.

Μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1854, ἡ Μονὴ ἤρχισε νὰ παρακμάζῃ καὶ τὰ οἰκήματά της νὰ καταρρέουν. Τῷ 1892 ἀναφέρεται ὡς ἡγούμενος αὐτῆς ὁ Χρύσανθος, ὅστις γέρων πολὺ τότε, ἀπέθανε μετ' ὀλίγον χρόνον. Αἱ ἀφηγήσεις τῶν γερόντων τάς ὅποιας ἤκουσα, τὸν παρουσιάζουν ὡς ἐνάρετον καὶ ἀρκετά μορφωμένον ικληρικόν.

ΑΚΜΗ ΚΑΙ ΠΛΟΥΤΟΣ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ 1899 — 1916 ΗΓΟΥΜΕΝΟΣ ΦΙΛΑΡΕΤΟΣ ΙΩΑΝΝΟΥ

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀνωτέρω Χρυσάνθου, ἡ Μονὴ ἔμεινε δι' ὀλίγα ἔτη ἀκέφαλος καὶ σχεδὸν ἔρημος. Ἀλλὰ περὶ τὸ 1899 ἀναλαμβάνει τὴν ἡγουμενίαν ὁ νεαρός τὴν ἡλικίαν ἱερομόναχος Φιλάρετος Ιωάννου, ἐκ Στεφανιάδος καταγόμενος, προσλαβών καὶ ὡς ἀπλούς μοναχούς τὸν Κωνστάντιον Καραούζαν καὶ τὸν Διονύσιον Τσιοβόλαν καὶ ἀρχεται διμέσως τῆς ἀνασυγκροτήσεως τῆς Μονῆς.

Πολὺ ἐνωρίς, ὁ ἀνωτέρω ἡγούμενος ἀποδεικνύει τὸν ζῆλον καὶ

τὴν δραστηριότητά του. Ἀρχίζει «ταξίδια» πρὸς συλλογὴν ἔρανων διὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν τῶν ικαταρρευσάντων οἰκημάτων τῆς Μονῆς. Περιέρχεται τάς Ἐπαρχίας Καρδίτσης, Τρικικάλων, Καλαμπάκας, Ἀρτης, Εύρυτανίας, Βάλτου καὶ Ξηρομέρου καὶ ἐντὸς τριετίας συνάγει πλοῦτον ἀρκετόν.

Οἰκοδομεῖ, καλλωπίζει καὶ ἐπιπλώνει θαυμάσια τοὺς ξενῶνας καὶ τὰ κελλιά τῆς Μονῆς, ἐκ τῶν ὅποιών, παρὰ τὴν σημερινήν των ἔγκαττάλειψιν καὶ τὸν διαρρεύσαντα χρόνον, διατηροῦνται ἀκόμη τὰ περισσότερα.

Συγκεντρώνει ἐκ δωρεῶν περὶ τὰ 300 πρόθατα, 200 γίδια, πολλὰ μεγάλα ζῶα καὶ κυψέλας, ἄπαντα περιουσίαν τῆς Μονῆς.

Κατὰ τοὺς θερινοὺς μῆνας μεταβάλλεται εἰς κέντρον παραθερισμοῦ.

Διοικητικοὶ καὶ δικαστικοὶ ὑπάλληλοι ἐκ Καρδίτσης, εὐρίσκοντες ἔκει πλούσια καὶ ἀφθονα τὰ εἴδη διατροφῆς, ὡς καὶ ἡγεμανικὴν περιποίησιν ἀπὸ τὸν ἡγούμενον Φιλάρετον καὶ τοὺς μοναχούς, συνήθιζον νὰ διέρχωνται ἔκει τὰς θερινὰς διαικοπάς των⁽¹⁾. Ἀποτέλεσμα τοῦ ἀναγεννητικοῦ τούτου δργασμοῦ τοῦ Φιλαρέτου ὑπῆρξεν ἀθρόα ἡ συρροή τῶν πρώτων προσκυνητῶν, καὶ μάλιστα, ἀπὸ τὰ μέρη ἔκεινα τὰ ὅποια ἐπεσκέφθη αὐτὸς κατὰ τὰς περιοδείας του.

Αὐτοὶ εὐρίσκουν εἰς τὴν Μονὴν κάθε ἄνεσιν καὶ περιποίησιν μαγευμένοι. δὲ ἐκ τῆς μεγαλοπρεπείας τοῦ Ναιοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς τοποθεσίας ἐν γένει τοῦ Μοναστηρίου, μεταβάλλονται εἰς διαφυμιστάς αὐτοῦ τόσον, ὥστε ἐντὸς δλίγων ἐτῶν οἱ πανταχόθεν προσκυνηταί, μάλιστα κατὰ τὴν περίοδον τοῦ δεκαπενταυγαύστου, ὅτε ἔορτάζει ἡ Μονή, ἀνήρχοντο εἰς χιλιάδας. Ἡ πίστις καὶ ἡ εὐλαβεία πρὸς τὴν Μονὴν, ἐκράτησε τὴν συρροήν αὐτὴν τῶν προσκυνητῶν ἀμείωτον μέχρι σήμερον. Τὸ προσκύνημα τοῦτο ἐπιφέρει καὶ τὸ μεγαλύτερον ἔσοδον τῆς Μονῆς.

Νέαν ἀκμὴν καὶ πλοῦτον προσέθεσεν εἰς τὴν Μονὴν Σπηλιᾶς ἡ δλίγον πρὸ ἡ μετά τὸ 1905 συγχώνευσις εἰς αὐτήν, ὅλων τῶν ἄλλων Μοναστηρίων τῆς Ἀργιθέας, τῶν ὅποιών ὅλη ἡ μεγάλη κινητή καὶ ἀκίνητος περιουσία περιῆλθεν ὑπὸ τὴν διοίκησιν καὶ διαχείρησιν τῆς Μονῆς Σπηλιᾶς. Ἀλλὰ καὶ οἱ μοναχοὶ τῶν συγχω-

(¹) Πολλάκις διῆλθε ἔκει τὰς θερινὰς τον διαικοπάς, μαθητὴς τότε τοῦ Γυμνασίου Καρδίτσης, ὁ μετέπειτα Ἀρχιεπίκοπος Ἀθηνῶν καὶ Ἀντιβασιλεύς, Διμασκηγόρος.

νευθεισῶν Μονῶν ἔγκαθίστανται πλέον μονίμως εἰς Σπηλιάν, καὶ ἐξ αὐτῶν ἀναφέρομεν τοὺς Ἱερομονάχους Καλλίνικον Γαλανόπουλον, Θεόκλητον Οἰκονόμου, Φιλόθεον Μπαμπάτσικον καὶ τὸν μοναχὸν Χρύσανθον Σαμαρᾶν. Ἡ τοιαύτη ὅμως σύμπτυξις δὲν ἐπέφερε μόνον πλοῦτον, ὡς ἐλέχθη, ἀλλὰ καὶ ἀνωμαλίας τινάς περὶ τὴν διοίκησιν, καθ' ὃσον ἔκαστος τῶν νέων μοναχῶν διεξεδίκει ὑπέρ αὐτοῦ τὴν ἡγουμενίαν τῆς Μονῆς.

Μετά ταραχώδη περίοδον καὶ δικαστικούς ἄγῶνας μερικῶν ἐτῶν, ἐπικρατεῖ καὶ πάλιν τελικῶς ὁ Φιλάρετος. Οἱ λοιποὶ μοναχοὶ ἐπειθάρχησαν εἰς αὐτὸν καὶ ἐφεξῆς θασιλεύει εἰς τὴν Μονὴν ἀδιατάρακτος εἰρήνη, ὅμονοια καὶ σύμπνοια.

Ἐκτός τῶν μοναχῶν, ἡργάζοντο εἰς τὴν Μονὴν καὶ περὶ τοὺς 15 ὑπηρέται, μάγιειροι καὶ ὄλλοι ὑπάλληλοι. Ἡ τράπεζα τῆς Μονῆς ἦτο πάντοτε ἐτοίμη καὶ ἐστρωμένη διὰ τοὺς ἐπισικέπτας, φιλοξενουμένους καὶ προσκυνητάς, οἱ δοποῖ οὐδέποτε ἥσαν δλιγάτεροι τῶν 50 καθ' ἡμέραν. Κατά δὲ τὰς θείας Λειτουργίας, καθ' ὅς συνελειτούργουν καὶ οἱ τέσσαρες Ἱερομόναχοι, καὶ καθ' ᾧς τὸ Τυπικὸν τῆς Ἐκκλησίας ἐτηρεῖτο ἀπαρασάλευτον, ἀφάνταστος μεγαλοπρέπεια ὑφίστατο εἰς τὴν Μονὴν.

Ἡ περίοδος αὐτὴ τῆς Σπηλιᾶς πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ἡ χρυσὴ ἐποχὴ της, καὶ διήρκεσε μέχρι τοῦ 1916. Τὴν ἐνθυμοῦμαὶ καὶ ἔγώ πολὺ καλά, καὶ πολὺ νοσταλγικά, τὴν χρυσήν αὐτὴν ἐποχήν...

ΜΕΣΟΒΑΣΙΛΕΙΑ ΗΣΑΙΩΝ ΣΚΕΠΑΡΝΟΠΟΥΛΟΥ ΗΓΟΥΜΕΝΟΥ 1916 — 1917

Κατὰ τὸ ἔτος ὅμως τοῦτο συνέβησαν γεγονότα, ἀτινα διετάραξαν τὴν πρώην εἰρήνην καὶ ὅμονοιαν τῆς Μονῆς.

Ο τότε Μητροπολίτης Καρδίτσης Εὐθύμιος Πλατῆς, δοτις διοικοῦσε τὴν Μητρόπολιν του ἐξ Ἀθηνῶν μὲν ἀντιπρόσωπόν του εἰς Καρδίτσαν Παπᾶ - Μιχάλην τινά, χαριζόμενος εἰς τὸν ἡγούμενον Κορώνης Χριστοφόρον, διορίζει ἡγούμενον τῆς Μονῆς Σπηλιᾶς τὸν ἐκ Ναυπακτίας καταγόμενον, τεσσαρακονταετῆ τὴν ἡλικίαν καὶ ἀρτίας μορφώσεως Ἀρχιμανδρίτην Ἡσαίαν Σκεπαρνόπουλον. Ἡ μεταπολίτευσις αὕτη συνέβη ὡς ἔξῆς:

“Ἐν ἀνοιξιάτικον ἀπόγευμα τοῦ προσαναφερθέντος ἔτους, οἱ τῆς Σπηλιᾶς μοναχοὶ εἶδον νὰ ἀνέρχεται πρὸς τὴν Μονὴν τῶν, ἀπὸ τὸν ἐξ Εύρυτανίας δρόμον, μακρὰ συνοδείᾳ ἀνθρώπων καὶ μετα-

φορικῶν ζώων. "Οταν ἡ συνεδεία αὐτὴ εἰσῆλθεν εἰς τὸν περίσσολον τῆς Μονῆς, οἱ μοναχοὶ παρετήρησαν καὶ ἔνα κληρικόν. Χωρὶς νά γνωρίζουν ἡ νά φαντάζωνται τοὺς σικοπούς τοῦ κληρικοῦ τούτου, ἔσπεισαν νὰ τὸν χαιρετήσουν ἐνθέρμως καὶ ἀδελφικῶς, αὐτὸς δὲ αὐτοσυνεστήθη εἰς αὐτοὺς μὲ τὸ πραγματικόν, ἀλλ' ἀγνωστὸν εἰς τούτους, ὅνομά του. Δικαιολογῶν τὴν εἰς τὴν Μονὴν ἔλευσίν του, ἔπλασεν ἀμέσως τὸν μῦθον ὅτι, μεταβάσιν εἰς Μετέωρα, ἡναγκάσθη νὰ διέλθῃ ἐξ Ἀργιθέας, λόγω τοῦ ὑπὸ τῶν Ἀγγιλογάλλων ἀποκλεισμοῦ τῆς φυσικῆς διὰ Θεσσαλίας ὁδοῦ. Ὁ μῦθος ἐγένετο πιστευτὸς καὶ οὐδεμίᾳ ὑποφίᾳ ἐγεννήθη εἰς τοὺς μοναχούς τῆς Σπηλιᾶς, οἱ δόποιοι μάλιστα, εἰς τὴν παράκλησιν του ὅπως τῷ παράσχουν διήμερον φιλοξενίαν πρὸς ἀνάπταυσιν αὐτοῦ, τῆς συνοδίας του καὶ τῶν ὑποζυγίων, ἔσπεισαν νὰ παράσχουν τὴν φιλοξενίαν αὐτὴν εὐχαρίστως καὶ δαψιλῶς.

Τὴν ἐπαύριον, δὲ Ἡσαΐας παρεκάλεσε «φιλικῶς» νὰ τῷ ἐπιδειχθῶσιν δλα ὅσα ἡ Μονὴ κατεῖχε, κειμήλια καὶ ὑπάρχοντα γενικῶς, αὐτὸς δὲ δὲ ἡγούμενος ἐπροθυμοποιήθη νὰ τῷ ἐπιδείξῃ ἀπαντά, μετ' ὑπερηφανείας μάλιστα, τὰ πλούτη τῆς Μονῆς του. Τὸ ἀπόγευμα τῆς αὐτῆς ἡμέρας, δὲ Ἡσαΐας ἐκάλεσε τὸ Ἡγουμενοσυμβούλιον (ἀποτελούμενον ἀπὸ τοὺς τέσσαρας Ἱερομονάχους, μὲ τὸν Φιλάρετον ὡς Ἡγούμενον) εἰς τὸ παραχωρηθέν διὰ τὴν φιλοξενίαν του κελλίον, εἰς «φιλικὴν συζήτησιν». Τότε, πρὸ τῶν ἐκπλήκτων μοναχῶν, παρουσιάζει τὸν διορισμόν του ὡς Ἡγουμένου καὶ ἀπαιτεῖ τὴν ἀμεσον παράδοσιν τῆς Μονῆς καὶ τῶν ὑπαρχόντων τῆς. Ταυτοχρόνως, οἱ δύο ἡ τρεῖς συνοδοί του καταλαμβάνουν τὰς μοναστηριακὰς ἀποθήκας, διὰ νὰ ἐμποδίσουν τυχόν φυγάδευσιν τῶν ἐν αὐταῖς φυλασσομένων. Ὁ Ἡγούμενος καὶ οἱ λοιποὶ Μοναχοὶ μετὰ δίας συνῆλθον ἀπὸ τὴν ἐκπλήξιν των διὰ τὸ ἀπροσδόκητον καὶ ἀπρόσπτον τοῦτο γεγονός, ἀλλὰ μὴ δυνάμενοι νὰ προσθάλουν ἀρνησιν ἡ ἀντίστασιν, ἡσύχως παρέδωσαν τὴν διοίκησιν καὶ τὴν περιουσίαν τῆς Μονῆς. Ὁ δὲ Ἡσαΐας διὰ τῶν ἐμπίστων του, κατέγραψε καὶ ἡσφάλισε τὰ πάντα. Ἀπὸ τῆς ἡμέρας ὅμως ἐκείνης σιωπηρός, ἀλλ' ἔξοντωτικός ἀρχίζει ἀγών ὄλοκλήρου τοῦ προσωπικοῦ τῆς Μονῆς, ἀλλὰ καὶ τῶν Ἀργιθεατῶν γενικῶς, ἐναντίον τοῦ δυστυχοῦς Ἡσαΐου, τὸν ὅποιον δλοι ἐθεώρουν ὡς παρείσακτον. Καὶ τίς οἶδε πόσον θὰ διήρκει ὁ ἀγών σύτος καὶ ποῖα θὰ ἥσαν τὰ ἀποτελέσματά του, ἀν δὲν ἐπήρχετο ὁ θάνατος τοῦ Ἡσαΐου, ἐπισυμβάς τὸ ἐπόμενον ἔτος εἰς Ἀθήνας, κατόπιν θαρείας ἀσθενείας

καὶ ἐγχειρίσεως αὐτοῦ. Καὶ ἔληξε μὲν οὕτως δ ἀγών, ἀλλ' δ Ἡσαΐας κατέλειπεν ἀγαθὴν μημῆν, διότι παρ' ὅλων ἐθεωρήθη ὡς τὸ ἀτυχές θῦμα μιᾶς ἐπιπολαίας ἀποφάσεως καὶ ἐνεργείας τῆς προϊσταμένης του ἀρχῆς, τοῦ τότε Μητροπολίτου Καρδίτσης. Ὁ Ἡσαΐας ἀφῆκεν εἰς τὴν Μονὴν λαμπράν ἀτομικὴν θιάλιοθήκην, τῆς δοπίας δύμως τὰ θιάλια διηρπάγησαν, δυστυχῶς, κατὰ καιρούς ὑπὸ τῶν διανοούμενων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, καὶ ἀλλα ἐξ αὐτῶν κατεστράφησαν, ἀλλα δὲ εὑρίσκονται διασκορπισμένα εἰς πολλάς θιάλιοθήκας ἢ σπίτια Ἀργιθεατῶν. Διαχειριστικῶς δέ, δ Ἡσαΐας ἀφῆκεν ἀθικτὸν τὴν περιουσίαν τῆς Μονῆς καὶ οὐδὲν ἐσπαταλήθη ἐξ αὐτῆς. Μετά τὸν αἰφνίδιον θάνατόν του, τὴν ἡγουμενίαν ἀνέλαβε καὶ πάλιν ὁ Φιλάρετος, καὶ ἡ ἡσυχία ἀπεικατεστάθη ἐκ νέου εἰς τὴν Μονήν.

**ΚΑΤΑΡΓΗΣΙΣ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΣΠΗΛΙΑΣ
ΚΑΙ ΣΥΚΧΩΝΕΥΣΙΣ ΤΗΣ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΜΟΝΗΝ ΑΓ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ
ΗΓΟΥΜΕΝΟΣ ΛΟΥΚΑΣ. 1918 — 1919**

Πλήν, δὲν ἐπέρασεν ἔτος γαλήνης καὶ τήρεμίας καὶ ἄλλη ἀναταραχὴ συγκλονίζει ἐκ θεμελίων τὴν Μονὴν Σπηλιάς. Διὰ διαταγῆς τοῦ Μητροπολίτου Εύθυμιου συγχωνεύεται ἡ Μονὴ αὐτὴ ὑπὸ τὴν Μονὴν τοῦ Ἅγιου Γεωργίου, Μαυροματίου, καὶ ὑπὸ τὴν ἡγουμενίαν τοῦ μόλις ἐκεῖ τοποθετηθέντος, καὶ ἐκ Λεθαδείας καταγόμενου φίλου του, Ἅρχιμανδρίτου Λουκᾶ.

“Ολος δ κινητός πλούτος τῆς Σπηλιᾶς καὶ ὅλα τὰ ζῶά της, μικρὰ καὶ μεγάλα, μετακινοῦνται πρὸς τὴν νέαν Μονήν, οἱ δὲ Μοναχοὶ ἐγκαταλείπονται εἰς τὴν παλαιὰν χωρὶς προιμηθείας. Ἀλλὰ μόλις δ πλούτος τῆς Σπηλιᾶς συνεκεντρώθη εἰς Ἅγ. Γεώργιον, δ ἡγούμενος αὐτοῦ Λουκᾶς ἀρχίζει τὸ γενικὸν καὶ ἄγριον ξεπούλημα τῶν ζώων. Καὶ ἀφοῦ παρέλαβεν εἰς χεῖράς του μέγα χρηματικὸν ποσόν, ἀπαγάγει ἐκουσίως νεάνιδα ἐκ Σκλαταίνης, κόρην ἐνὸς ποιμένος τῆς Μονῆς, αὐτοκαθαίρεται, δηλαδὴ πετῷ τὰ ράσα, καὶ κρυφίως ἀναχωρεῖ μετὰ τῆς ἀπαχθείσης εἰς Ἀμερικήν. Μετά τὴν Μικρασιατικὴν δύμως καταστροφήν, ἐπιστρέφει εἰς Ἑλλάδα καὶ ἐν μέσῳ τῆς ἐθνικῆς ἀναταραχῆς, ἀναμιγνύεται καὶ αὐτὸς μετὰ τῶν προσφύγων καὶ ὡς πρόσιφυς ἀναλαμβάνει ἐφημεριακὰ καθήκοντα εἰς τι χωρίον τῆς Μακεδονίας, παρουσιάζων ὡς πρεσβύτερον του τὴν μεθ' ἡς παρανόμως συνέζη ἀπαχθείσαν. Ἀλλ' ἐκεῖ ἀ-

ναγνωρίζεται τυχαίως ύπό ύπηρετούντος ἐκ Μαυροματίου χωροφύλακος, συλλαμβάνεται καὶ καταδικάζεται εἰς ἐπταετή φυλάκισιν εἰς Λάρισαν διὰ τὴν κατάχρησιν τῆς Μονῆς. Περὶ τῆς μετὰ ταῦτα τύχης του δὲν κατώρθωσα νὰ πληροφορηθῶ τι.

**ΑΝΑΣΥΣΤΑΣΙΣ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΣΠΗΛΙΑΣ,
ΥΠΟ ΗΓΟΥΜΕΝΩΝ ΦΙΛΑΡΕΤΟΝ ΙΩΑΝΝΟΥ.—
ΝΕΑ ΑΝΘΗΣΙΣ ΚΑΙ ΑΚΜΗ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ. 1919 — 1924**

Μετὰ τὴν κατάχρησιν καὶ δραπέτευσιν τοῦ Λουκᾶ (1919), τὴν ἡγούμενίαν τῆς Μονῆς Ἀγ. Γεωργίου ἀναλαμβάνει ὁ Φιλάρετος, δοτις προσπαθεῖ νὰ περισσῷ ὅ,τι ἀπέμεινε. Ἐντὸς δλίγου διαστήματος, τῇ συνεργασίᾳ καὶ τῶν λοιπῶν μοναχῶν, ἀνασυγκρότει οἰκονομικῶς τὴν Μονὴν Σπηλιᾶς, καὶ ἐνῷ αὕτη κανονικῶς ὑπήγετο εἰς τὸν "Ἀγ. Γεώργιον, τὴν καθιστᾷ κέντρον, εἰς τὸ ὅποιον παραμένει τὸ θέρος καὶ μόνον τοὺς χειωρινούς μῆνας κατέρχεται εἰς "Ἀγ. Γεώργιον. Οὕτω κατ' οὐσίαν ἡ Σπηλιὰ δὲν ὑπήγετο πλέον εἰς τὸν "Ἀγ. Γεώργιον, ἀλλ' οὗτος εἰς ἔκείνην.

Τότε, καὶ ὑπὸ τὸ καθεστώς αὐτό, ἡ Σπηλιὰ γνωρίζει νέαν ἐποχὴν εὐημερίας, ἀνθήσεως καὶ ἀκμῆς, διαρκέσασαν μέχρι τοῦ 1924. Τὸ προηγούμενον ἔτος 1923, ὑπὸ τὸν νέον Καταστατικὸν Χάρτην τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ μὲ τὸν Νόμον περὶ ἀπαλλοτριώσεως τῆς Μοναστηριακῆς περιουσίας, ἤρχισεν ἀθρόα ἀπαλλοτρίωσις τῶν Μοναστηριακῶν κτημάτων καὶ δλα σχεδὸν τὰ Μοναστήρια ἀπεγυμνώθησαν τῆς κτηματικῆς των περιουσίας. Ἄλλα τὰ μέτρα τούτο οὐδόλως ἔθιξε τὴν Μονὴν Σπηλιᾶς, ἐστερημένην καὶ πρὶν κτημάτων. Τὰ μεγάλα τῆς ἔσοδα προείρχοντο, ὡς ἐλέχθη καὶ ἀλλαχοῦ, ἐκ τῶν δωρεῶν τῶν προσκυνητῶν κατὰ τὴν περίοδον τοῦ Θέρους, καὶ ἵσαν ἴκανά νὰ τὴν συντηροῦν πλουσίως, χωρὶς εἰς τὰ ἔσοδα αὐτά νὰ ἀναφέρωμεν καὶ τὰ 300 περίπου μικρὰ ζῶα, τὰ ὅποια κατεῖχε καὶ ἐνέμετο. Ἡ Μονὴ τῆς Σπηλιᾶς ἐπισνήθεν εἰς τὴν προτέραν τῆς κατάστασιν, μὲ ἡγούμενόν της τὸν Φιλάρετον, μὲ τοὺς ἄλλους δύο ιερομονάχους τῆς (τοῦ Καλλινίκου θανόντος τῷ 1923), ζῶντας καὶ ἀκμαίους, μὲ τὴν φιλοξενίαν τῆς πρὸς τοὺς ἐπισκέπτας ἀμείωτον καὶ πάντοτε πρόθυμον καὶ πλουσίαν. Ἡ Μονὴ τοῦ Ἀγ. Γεωργίου διευθύνεται πλέον μονίμως ἐκ τῆς Σπηλιᾶς, καὶ μόνον οἱ ιερομόναχοι μεταβαίνουν ἐκεῖ ἐκ περιτροπῆς διὰ τὰς θρησκευτικὰς ἀνάγκας τῶν προσκυνητῶν καὶ τὴν διαφύλαξιν τῶν ιερῶν ίδρυμάτων καὶ κειμηλίων.

Αύτήν ἀκριβῶς τὴν κατάστασιν, τῆς πλήρους ζωῆς καὶ εὐημερίας, εῦρεν ὁ Μητροπολίτης Ἱεζεκιὴλ ὅταν ἀνέλαβε τὴν ποιμαντορίαν τῆς Μητροπόλεως Θεσσαλιώτιδος καὶ Φαναριοφαρσάλων κατὰ τὸ ἔτος 1924. Δὲν ἦτο ἡ Μονὴ τῆς Σπηλιᾶς, δπως λέγει εἰς τὸ θιελίον του ὁ Μητροπολίτης, ἔρημος ἀπό 15ετίας καὶ διαλευμένη, ἀλλ’ ἀπεναντίας ἐν πλήρει δράσει καὶ ἐν μεγάλῳ πλούτῳ. Οὔτε αὐτὸς ἀνεσύστησεν, ὡς δισχυρίζεται, καὶ ἐπανέφερεν εἰς τὴν παλαιάν της αἰγλην. Πάνυ τούναντίον συνέθη, ὡς θά ἴδωμεν εὐθὺς ἀμέσως.

ΑΠΟΣΥΝΘΕΣΙΣ ΚΑΙ ΤΕΛΕΙΑ ΠΑΡΑΚΜΗ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ 1925 — 1940

Τὸ πρῶτον ἔτος ἀπό τῆς ἀνόδου του εἰς τὸν Μητροπολιτικὸν θρόνον Θεσσαλιώτιδος, ὁ Ἱεζεκιὴλ οὐδεμίαν μεταθολήν ἐπέφερεν εἰς τὰ ἐν τῇ Μονῇ τῆς Σπηλιᾶς κρατοῦντα. Τὸν ἐπόμενον ὅμως χρόνον, καλεῖ τὸν ἡγούμενον Φιλάρετον — ὅστις εἰρήσθω ἐν παρόδῳ, ἐφέρετο ὡς κάτοχος μεγάλης ἀτομικῆς περιουσίας — καὶ τῷ ζητεῖ ὅπως δωρήσῃ εἰς τὴν Μητρόπολιν σημαντικὸν χρηματικὸν ποσὸν ὑπέρ φιλανθρωπικῶν σκοπῶν. Ἀλλ’ ὁ Φιλάρετος δηλώνει ἀδυνατίαν εἰς τὸ νὰ ἀνταποκριθῇ εἰς τὴν ἀπαίτησιν τοῦ Μητροπολίτου, ὡς μὴ ἔχων χρήματα. Φαίνεται διτὶ ὁ Μητροπολίτης δὲν ἐπεισθῇ ἀπό τὴν δικαιολογίαν αὐτὴν τοῦ Ἡγουμένου, καὶ τὴν ἄρνησιν αὐτοῦ λαμβάνει ὡς ἀφορμὴν διὰ νὰ διατάξῃ τὴν ἐκ τῆς Μονῆς μετάθεσίν του καὶ τὴν τοποθέτησιν αὐτοῦ ὡς ἐφημερίου τοῦ μικροῦ χωρίου Γλογοθίτσης. Ταύτοχρόνως, ἡ μῆνις τοῦ Μητροπολίτου κατὰ τοῦ Φιλαρέτου ἐπεκτείνεται καὶ εἰς τοὺς δύο ἄλλους ιερομονάχους τῆς Μονῆς, οἱ ὅποιοι ἀπομακρύνονται αὐτῆς καὶ τοποθετοῦνται ὡς ἐφημέριοι, ὁ μὲν Θεόκλητος εἰς Κρύαν Βρύσην, ὁ δὲ Φιλόθεος εἰς τὸ χωρίον μου Στεφανιάδα. Περὶ τῆς κατόπιν τύχης καὶ τοῦ τέλους τῶν τριῶν τούτων ιερομονάχων, θά διμιλήσωμεν πάλιν κατωτέρω.

Ἡ ἀπομάκρυνσις τῶν ρηθέντων τριῶν ιερομονάχων, οἱ ὅποιοι ἦσαν καὶ οἱ μόνοι ιερομόναχοι τοῦ Μοναστηρίου καὶ ἡ εὐθὺς ἀμέσως διάρρευσις καὶ τοῦ ἄλλου ὑπηρετικοῦ προσωπικοῦ τῆς Μονῆς, ἐγένετο ἡ ἀπαρχὴ τῆς ἀποσυνθέσεως καὶ τῆς πλήρους παρακμῆς τῆς μέχρι πρό τινος ἀνθηροτάτης Μονῆς τῆς Σπηλιᾶς. Μόνος ἔνοικος πλέον τοῦ Μοναστηρίου ἦτο ὁ φύλαξ τῶν ἐλαχίστων γιδιῶν,

πού ἀφέθησαν μόνον εἰς αὐτήν, δὲ διποῖος καὶ ἐγκατέστησε τὸ πολυμίον του ἐντὸς τῶν κτιρίων, καὶ δλόκληρος δὲ ιερὸς χῶρος ἐπληρώθη ἐκ τῆς διμῆς τῆς κόπρου τῶν ζώων.

Κατά τὸ θέρος τοῦ 1926, ὁ Μητροπολίτης χειροθετεῖ εἰς μοναχὸν καὶ διορίζει ὡς ἡγούμενον τῆς Μονῆς τὸν ἐν χηρείᾳ διατελοῦντα καὶ κατὰ τὰ ἄλλα πολὺ καλὸν ιερέα, πλὴν ὑπέργηρον, Παππα - Κώσταν Βακούλαν, Κυπριανὸν κατὰ τὸ μοναχικόν του ὅνομα, ἐκ Λιασκόβου καταγόμενον.

Ἡ ἡγούμενία δμῶς αὐτὴ τοῦ Κυπριανοῦ, διαρκέσσαα ἐπὶ τριετίαν, ἥτο μόνον φιλῷ δνόματι, διότι κατ' οὐσίαν τὰ πάντα ἐν τῇ Μονῇ διηθύνουν δὲ Μητροπολίτης δὲ ἐμπίστου εἰς αὐτὸν προσώπου.

Φαίνεται ὅτι ὁ δυστυχῆς Κυπριανὸς δὲν ἦνείχετο τὴν τοιαύτην κατάστασιν καὶ θάξεδήλωσε πρὸς τὸν Μητροπολίτην τὴν δυσφορίαν του. Ἀλλὰ τοῦτο ἐγένετο ἀφορμὴ διὰ νὰ παυθῇ παραχρῆμα καὶ νὰ τοποθετηθῇ εἰς τὴν ἔρημον Μονὴν Μεσοθουνίου, συντηρούμενος ἐξ ἴδιων, διότι ἥτο ἀρκετὰ εὔπορος, καὶ ἐκεὶ ἀπέθανε μετὰ πάροδον ἔτους.

Τοῦτον διεδέχθη εἰς τὴν Μονὴν Σπηλιᾶς δὲ ἐκ Λεοντίου Σωτήριος Τρυφέρης, ὅστις προχειρίζεται εἰς μοναχὸν ὑπὸ τὸ ὅνομα Σωφρόνιος καὶ χειροτονεῖται ιερομόναχος. Καὶ αὐτὸς δμῶς, μετὰ διετῆ παραμονὴν εἰς Σπηλιάν, «ἀποστέλλεται» ὡς ἐφημέριος πεδινῆς τινος ἐνορίας.

Κατόπιν διὰ τοῦ ἴδιου τρόπου, ἀνολαμβάνει τὴν ἡγούμενίαν ὑπὸ τὸ μοναχικόν ὅνομα Βησσαρίων, δὲ ἐκ Ραχωβίτης Βασίλειος Καλοζάκης.

Ἄλλα καὶ ἡ τύχη αὐτοῦ δὲν ὑπῆρξε καλλιτέρα τῶν προκατόχων του, διότι μετὰ πάροδον διετίας περίπου, ἀπομακρύνεται τῆς Μονῆς καὶ τοποθετεῖται ἐφημέριος ἄλλης πεδινῆς ἐνορίας.

Διὰ τῆς ἴδιας ἀκριθῶς μεθόδου πληροῦνται μετὰ ταῦτα ἡ ἡγούμενία τῆς Σπηλιᾶς διὰ τοῦ ἐκ Βραγγιανῶν Δημητρίου Ἀναγνώστου, μετονομασθέντος εἰς Δωράθεον. Αὐτὸς χαρακτῆρος πράου, δέχεται ἀδιαμαρτυρήτως τὴν κατάστασιν, ὅπως τὴν ρυθμίζει πλέον δὲ Μητροπολίτης του, ἐφ' ὃ καὶ παραμένει εἰς τὴν θέσιν του περισσότερον, ἀπὸ τοὺς προηγηθέντας αὐτοῦ, χρόνον. Τελικῶς δμῶς καὶ αὐτὸς μὲ τὴν σειράν του ἀκολουθεῖ τὴν τύχην τῶν προηγηθέντων αὐτοῦ.

Ἐνταῦθα διφείλω νὰ κάμω μίαν παρένθεσιν. «Απαντεῖς οἱ προαναφερθέντες κληρικοὶ - ιερομόναχοι, ἔδειξαν διαγωγὴν ἀρίστην εἰς

τὸ ὑπούργημά των καὶ ὅλοι εἶχαν ἀρκετάς ίκανότητας νὰ διοικήσουν καὶ προσγάγουν τὴν Μονήν, ἐὰν τοῖς ἀφίνετο ἡ πρωτοθουλία. Γνωρίζω ἐπίσης πολὺ καλά, ὅτι τὴν παῦσιν των ἀπὸ τὴν ἡγουμενίαν καὶ τὴν τοποθέτησίν των εἰς ἐφημεριακάς θέσεις, ἔδέχοντο μετά χαρᾶς καὶ ως θεῖον δῶρον, διότι μὲ τὴν κρατοῦσαν εἰς τὴν Μονήν κατάστασιν, ἐκινδύνευσαν καὶ τῆς πείνης ἀκόμη.

Τυχερώτερος πάντων ἐδείχθη, Ἰωας, ὁ ἐκ Βραγγιανῶν γέρων Δημήτριος Καμζέλης. Οὗτος μετὰ τὴν χειροθεσίαν του εἰς μοναχόν, ὑπὸ τὸ ὄνομα Δασέιδ, καὶ τὴν χειρυτονίαν του, ἀναλαμβάνει τῷ 1937 περίπου τὴν ἡγουμενίαν τῆς Μονῆς Σπηλιᾶς. Εἰς αὐτὸν σταματᾷ πλέον ἡ ἀθρόα «μοναχοποίησις» ἐκείνων, τῆς περιφερείας, οἱ ὅποιοι εἶχον τὸ ἀτύχημα νὰ διετελοῦν ἐν χηρείᾳ! Καὶ τοῦτο, ὅχι διότι ἐστείρευσεν ἡ πηγὴ τῶν ἐξ Ἀργιθέας ὑποψηφίων μοναχῶν, ἀλλὰ διότι ὁ τελευταῖος αὐτὸς ἡγούμενος Δασέιδ, λόγω τῆς ήλικίας του, δὲν διεπνέετο ἀπὸ φιλοδοξίας δι' ἐαυτὸν ἡ τὴν Μονήν.

Ἡρκεῖτο εἰς τὰ ὀλίγα, ἔξετέλει τὰ καθήκοντά του, καθόσον ἥδυνατο, ἀπεδείχθη δὲ ως ἐκ τούτου καὶ καλός οἰκονόμος καὶ πιστὸς φύλαξ τῶν πρὸς τὴν Μονήν δωρεῶν, τόσον πιστὸς μάλιστα, ὥστε δὲν τὸν ἐνδιέφερεν ἀνὸν ἕιδος ἔμενε νησιτικὸς ἢ τὰ οἰκήματα τῆς Μονῆς κατέρρεον, ἀρκεῖ τὰ πάντα νὰ παρεδίδοντο εἰς τὸ ἀκέραιον, ὅπου ἔδει. Ἀλλὰ παρ' ὅλας τὰς πολεμικάς καὶ μεταπολεμικάς θυέλλας, περιπετείας καὶ ἀνωμαλίας τὰς ὅποιας ὑπέστη ἡ περιφέρεια μας, αὐτὸς παρέμεινεν ἔκει, παρὰ τὸ θαθύ του γῆρας, ἐκράτησε τὴν θύραν τῆς Μονῆς ἀνοικτήν καὶ ἀσθεστὸν τὴν κανδῆλαν τῆς Μεγαλόχαρης. "Αν μὴ δι' ἄλλο τι, διὰ τοῦτο καὶ μόνον, τῷ ἀνήκει μεγάλος καὶ δίκαιος ἔπαινος.

Λόγω τῆς ἀποδημίας μου, δὲν εἶμαι εἰς θέσιν νὰ γνωρίζω τὴν τωριήν κατάστασιν τῆς Μονῆς καὶ μάλιστα ὑπὸ τὸν νέον Μητροπολίτην κ. κ. Κύριλλον. Εὔχομαι νὰ εἴναι καλλιτέρα, ως ἀρμόζει εἰς τὸ ιερὸν τοῦτο προσκύνημα καὶ σέμνωμα τῆς Ἀργιθέας.

Ταῦτα εἶχα νὰ γράψω διὰ τὴν Μονήν μας, ἐξ ἀφοριμῆς τῶν περὶ αὐτῆς ἀνακριθειῶν τοῦ ὑπ' ὄψιν Βιβλίου τοῦ ἀειμνήστου Ἰεζεκιὴλ (καὶ τὰς ὅποιας ἀνακριθείας ούδεις ἀντέκρουσε μέχρι σήμερον, ἐξ δοσῶν ἀνέγνωσαν τοῦτο), καὶ ταῦτα ἀποτελοῦν τὴν ἀδιαφιλονείκητον πραγματικότητα. Μάρτυρές μου ἔστωσαν πάντες οἱ ἐπιζώντες σήμερον καὶ γνωρίζοντες τὴν μέχρι τοῦ 1924 αἰγλην τῆς Μονῆς, ἀλλὰ καὶ τὴν μετέπειτα παρηκμασμένην κατάστασιν αὐτῆς.

**ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΩΝ ΤΡΙΩΝ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΩΝ
ΦΙΛΟΘΕΟΥ, ΘΕΟΚΛΗΤΟΥ ΚΑΙ ΦΙΛΑΡΕΤΟΥ**

Πρὶν κλείσωμεν τὴν παράγραφον αὐτὴν περὶ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Σπηλιᾶς, καὶ πρὶν ἐπισφραγίσωμεν τὸ ὄλον περὶ Ἀγράφων κεφάλαιον, ἃς εἴπωμεν δλίγα ἀκόμη περὶ τῆς τύχης καὶ τοῦ τέλους τῶν κατὰ τὸ 1925 ἐκδιωχθέντων ἐκ τῆς Μονῆς τριῶν ιερομονάχων, τῶν ἀναλωσάντων τὸν βίον των εἰς τὸ μοναχικὸν στάδιον.

‘Ο Ήγεύμενος Φιλάρετος († 1948)

‘Ο Φιλάρετος (Μπαμπάτσικος) ἅριστος λειτουργός, παρατείται, λόγω γήρατος καὶ ἐπισφαλοῦς ὑγείας, ἐκ Στεφανιάδος τῷ 1926 καὶ ἀποσύρεται εἰς τοὺς εἰς Βραχγιανὰ συγγενεῖς του, δῆπου καὶ θνήσκει τῷ 1928, ἐντελῶς πτωχός.

Ο Θεόκλης (Οίκονόμου), άξιοσέβαστος κληρικός, διαδέχεται τὸν Φιλόθεον ὡς ἐφημέριος Στεφανιάδος. Ὑπηρετεῖ ἐκεῖ συνεχῶς μέχρι τοῦ 1937, δόποτε παραδίδει τὴν θέσιν του εἰς τὸν γράφοντα, τότε χειροτονηθέντα.

Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸν ὀφεῖλω νὰ ὅμολογήσω ὅτι ὑπῆρξε μεγάλη τιμὴ εἰς ἐμὲ νὰ διαδεχθῶ, ἐνώπιον τοῦ Θυσιαστηρίου τοῦ Ναοῦ τοῦ Ιδιαιτέρου μου χωρίου, ἐνα τοιούτον ἀξιοσέβαστον λειτουργὸν τῆς Ἔκκλησίας μας.

Ο Θεόκλητος τότε, ἀποσύρεται εἰς Ραχωθίτσαν πλησίον τῶν ἐκεῖ συγγενῶν του, ὅπου καὶ ἀπέθανε τῷ 1940, ἐντελῶς πάμπτωχος.

Τέλος, δ ἀξιολογώτερος τῆς τριάδος τῶν Ἱερομονάχων τῆς Σπηλιᾶς, Φιλάρας (Ιωάννου), ἔσχε τὴν τραγικωτέραν δλῶν τύχην. Ἡ παράλογος δυσμένεια τοῦ Μητροπολίτου του τὸν κατεδίωξε πανταχοῦ.

Δὲν τὸν ἀφῆκε νὰ σταθῇ πουθενά, οὕτε καὶ ὡς ἀπλοῦν ἐφημέριον τοῦ μικροτέρου χωρίου τῆς Μητροπόλεως. Ἐπὶ ἔν ἔτος κατεταλαιπωρεῖτο μὲ ἀλλεπαλλήλους μεταθέσεις ἀπὸ ἐνορίας εἰς ἐνορίαν.

Κατόπιν αὐτοῦ ἡναγκάσθη νὰ ζητήσῃ καταφύγιον παρὰ τῷ Μητροπολίτῃ Τρίκκης, δοτις καὶ τὸν ἐδέχθη εὐχαρίστως, συνεργούσης εἰς τοῦτο, φυσικά, καὶ τῆς πολλῆς καὶ διαδεδομένης φήμης του ὡς καλοῦ λειτουργοῦ, καὶ πρώην ἡγουμένου τῆς Μονῆς Σπηλιᾶς.

Εἰς τὴν Μητρόπολιν Τρίκκης ἀνέλαβεν ἐφημεριακὰ καθήκοντα εἰς μεγάλας ἐνορίας καὶ παρὰ πάντων ἐτιμάτο. Διαρκῶς δμως αὐτὸς ἥτο νοσταλγὸς τῆς «Σπηλιᾶς» του, ἡ σκέψις του ἥτο συνεχῶς πρὸς αὐτὴν, καὶ καθ' ἡμέραν προσηγένετο νὰ τὸν ἀξιώσῃ δ Κύριος νὰ ἀποθάνῃ ἐκεῖ. Ἐν τῷ μεταξύ καὶ ἡ ὑγεία του εἶχε κλονισθῆ σοθιρῶς, καὶ δ Θεός δι' αὐτῆς, πρόετοιμασε τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς προσευχῆς του. Κατά τὸ ἔτος 1947, μὲ τὴν ἐκκένωσιν τῆς Ἀργιθέας συνεπείᾳ τοῦ ἀνταρτοπολέμου, δ Φιλάρετος, πεζοπορῶν καὶ ἀψηφῶν πάντα ἐκ τῶν ἀνταρτῶν κίνδυνον, καταφεύγει εἰς τὴν πολυπόθητὸν του Μονῆν τῆς Σπηλιᾶς. Ἐκεῖ κατορθώνει νὰ ζήσῃ καθ' ὅλον τὸν χειμῶνα ἐν μεγίστῃ στερήσει, ἀλλὰ τὴν ἄνοιξιν τοῦ 1948 παρέδωσεν ἡρέμως τὸ πνεῦμά του εἰς τὸν Θεόν.

Ἡ ἀνθρωπίνη κακεντρέχεια τὸν κατεδίωξε καὶ νεκρὸν ἀκόμη. Δὲν ἐτάφη ἐντὸς τῆς Μονῆς, ἀλλ' ἐκτὸς τοῦ περιβόλου τῆς καὶ εἰς

ξνα τῶν κήπων τῆς Μονῆς αύτῆς, τὴν ὅποιαν τόσον ἡγάπησε καὶ τόσον ἀξίως καὶ ἀποδοτικῶς ὑπηρέτησεν ἐκ νεότητός του.

Ἐπειδὴ δὲ καὶ αὐτὸς ὁ τάφος του ἐκινδύνευε νὰ ἔξαφανισθῇ λόγῳ τῆς σημειωθείσης κατολισθήσεως τοῦ ἐδάφους, οἱ ἐν Στεφανιάδι συγγενεῖς αὐτοῦ, μετεκόμισαν τὰ δυτᾶ του καὶ ἐναπέθεσαν αύτὰ εἰς τὸν ἐκεῖ οἰκογενειακὸν τῶν τάφον. Ἡγε τὸ 71ον ἔτος τῆς ἡλικίας του κατὰ τὸν χρόνον τοῦ θανάτου του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

ΣΤΕΦΑΝΙΑΣ

(ἡ ΣΤΕΦΑΝΙΑΔΑ)

Είς τὰ προηγούμενα δύο κεφάλαια τοῦ παρόντος θιθλίου ἡ-
σχολήθημεν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον λεπτομερῶς περὶ τῆς εὐ-
ρυτέρας ἢ στενωτέρας περιφερείας, ἐντὸς τῆς ὅποιας εύρισκεται τὸ
χωρίον Σ τ ε φ α ν ι ἄ σ (ἡ Στεφανιάδα, κατὰ τὴν κοινοτέραν ἐικ-
φορὰν τοῦ δύνοματος), χωρίον εἰς τὸ ὅποιον τὸ πρῶτον εἶδε τὸ φῶς
τῆς ἡμέρας ὁ γράφων, καὶ τὸ ὅποιον, μακρὰν αὐτοῦ τώρα εύρισκό-
μενος, ἀναπολεῖ μετὰ θαθείας συγκινήσεως καὶ ἀνεκφράστου νο-
σταλγίας.

Ἐλπίζω ὅτι ὁ ἀναγνώστης δὲν θὰ μοὶ καταλογίσῃ ὑπέρμετρον
τοπικισμόν, ἀν τὸν ἀπασχολήσω διὰ τοῦ ἀρχομένου κεφαλαίου μὲ
τὴν γνωριμίαν τοῦ χωρίου μου αὐτοῦ.

Ἡ Στεφανιάς δὲν εἶναι μεγάλη καὶ πλουσία πολιτεία, ὥστε νὰ
δύναμαι νὰ παρουσιάσω εἰς τὸν ἀνίδεον ἀναγνώστην καλλιμαρμά-
ρους οἰκοδομάς, ἀρχιτεκτονικά ἀριστουργήματα, πολιτιστικά κέν-
τρα, κοσμοθρυσθεῖς ἀγοράς, ἀκαδημίας, θέατρα καὶ ὅ.τι ὅλο ἐγ-
κλείουσι αἱ μεγάλαι πόλεις.

"Οχι, τὸ χωρίον μου εἶναι μικρόν, πτωχότατον, ἀσημον, καὶ οἱ
κάτοικοί του, πτωχοί καὶ οἱ ἔδιοι καὶ ἀπομεμονωμένοι εἰς μίαν ἐσχα-
τιάν τῆς Ἑλληνικῆς γῆς, ζοῦν ἐν ἀφανείᾳ καὶ τρώγουν τὸν δλίγον
καὶ πικρὸν τῶν ἐν μόχθῳ καὶ ίδρωτι.

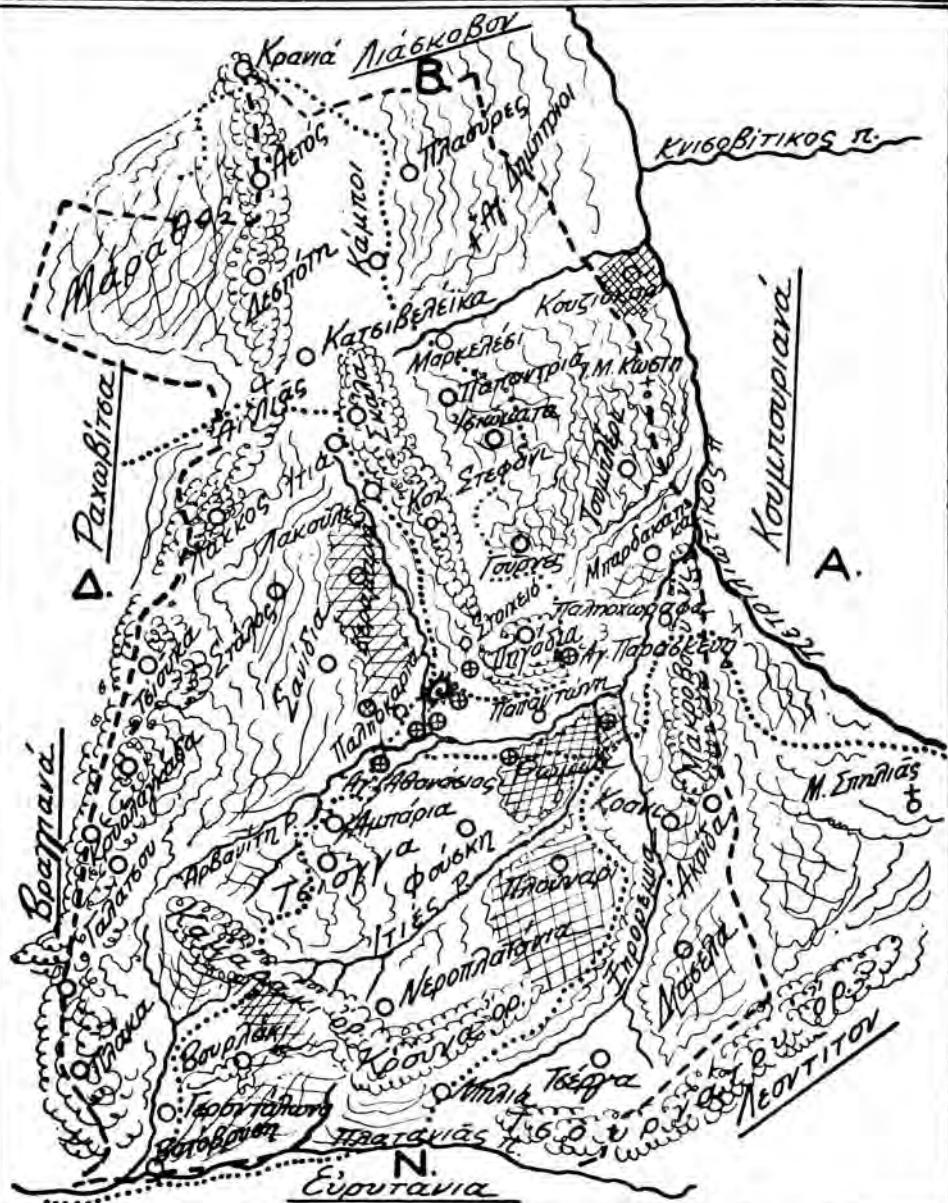
Κανεὶς, λοιπόν, ἐπιδεικτικὸς τοπικισμὸς δὲν μὲ παρακινεῖ εἰς τὸ
νὰ περιγράψω τὸ χωρίον μου Στεφανιάδα διὰ τοῦ κεφαλαίου αὐτοῦ.
Ἀπλῶς, ἡ ἀγάπη μου πρὸς αὐτό, δμοία πρὸς τὴν ἀγάπην, τὴν ὅποιαν
ἔχει ὁ καθεὶς πρὸς τὸν τόπον τῆς καταγωγῆς του, καὶ τὸ ἐνδιαφέρον
μου νὰ μὴ χαθῇ ἡ μικρὰ ἱστορία τοῦ χωρίου μου, μοῦ κινοῦν τὸ χέρι
διὰ νὰ γράψω περὶ αὐτοῦ. "Ισως κάποτε ἡ μικρὰ αὐτὴ ἱστορία
νὰ φανῇ χρήσιμος διὰ κάποιον ἐκ τῶν ἐπιγενομένων, δηπου θὰ θε-
λήσῃ νὰ γνωρίσῃ καλύτερον τὸν τόπον τῆς καταγωγῆς τῶν πρ-
γόνων του.

Γενικῶς εἰς τὸ κεφάλαιον αὐτὸν θὰ ἀσχοληθῶ, μὲ κάθε δυνατὴν λεπτομέρειαν, περὶ τῆς ἱστορίας τῆς Στεφανιάδος, δπως τὴν ἥκουσα, τὴν ἔζησα δ ἴδιος ἢ διεπίστωσα κατόπιν ἐπιτοπίου ἔρευ-

Στεφανιάδα : Ἀνατολικὴ ἀπεψις

νης. Ἀλλά, δπως καὶ ἀλλαχοῦ ἐλέχθη, ἡ ἱστορία τῆς Στεφανιάδος θὰ εἰναι, ἐν ταῖς γενικαῖς γραμμαῖς, καὶ ἱστορία τῆς ὅλης Ἀργιθέας, διότι αἱ γνωσταὶ ἱστορικαὶ ἐξελίξεις τῆς Στεφανιάδος ἥσαν ἀνάλογοι ώς ἐπὶ τὸ πολὺ πρὸς τὰς ἱστορικάς ἐξελίξεις ὅλων

Τοπογραφία Στεγανιάδος, μετά της περιφερείας αυτής.

— Όρια περιφερειας: ..... Δρόμοι Βατοί: ..... Ο ποτοβεσίες:
⊕ Εξωκλησία: ..... Πηγασεις εύδεσμος ..... Επίπεδα μέρη:
— Ποταμοί: ♂ Το χαρίο: ..... Βουγιοκρύψεις

Αίδεσ. Γεώργιος Λιμν. Στάθης

τῶν χωρίων τῆς Ἀργιθέας καὶ τῶν γειτονικῶν περιφερειῶν. "Ωστε δὲ Ἀργιθέατης ή Ἀγραφιώτης, ποὺ θά διαβάζῃ τὴν ἱστορίαν τῆς Στεφανιάδος, θά δύναται νὰ ἔξαγάγῃ σαφῆ συμπεράσματα καὶ περὶ τοῦ ἴδικοῦ του χωρίου.

Α'. ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΔΙΑΡΘΡΩΣΙΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑ

"Εκκλησιαστικῶς ή Στεφανιάς ὑπάγεται εἰς τὴν Μητρόπολιν Θεσσαλιώτιδος καὶ Φαναριοφερσάλων, μέ δέδραν τὴν Καρδίτσαν. "Έχει ἐνοριακὸν Ναὸν ἐπ' ὀνόματι τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου καὶ τακτικὸν ἐφημέριον. "Ἐντὸς τοῦ χωρίου καὶ εἰς τὰ πέριξ ὑπάρχουσι καὶ ὄλλοι ναοὶ ἔρειπωμένοι, ή πως διατηρούμενοι, ἀλλὰ περὶ αὐτῶν θά ἀσχοληθῶμεν ἔκτενέστερον εἰς ἴδιαιτέραν παράγραφον τοῦ κεφαλαίου τούτου.

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ

"Απὸ τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ 1881 μέχρι τοῦ 1914, ή Στεφανιάς ὑπῆρξεν ή ἔδρα τοῦ Δήμου Ἀργιθέας, λόγῳ κυρίως τοῦ ὅτι εὑρίσκεται εἰς τὸ μέσον τῆς περιφερείας. Παραδόξως δόμως καὶ διότι οὐδεὶς ἐντόπιος ἐκ Στεφανιάδος ἔξελέγη ποτὲ Δήμαρχος, πολλάκις συνέβη οἱ ἔξι ὄλλων χωρίων καταχώμενοι Δήμαρχοι, νὰ δημιουργοῦν διὰ μικρὰ χρονικὰ διαστήματα τὸ ἴδικόν των χωρίον διοικητικὸν κέντρον⁽¹⁾. "Αλλά, ή Στεφανιάς παρέμενε νόμῳ ή ἔδρα τοῦ Δήμου. "Η κατάστασις αὐτῇ διήρκεσε μέχρι τοῦ 1914, διότε διὰ τοῦ «περὶ Δήμων καὶ Κοινοτήτων» νόμου, ή Στεφανιάς ἀπετέλεσεν ίδιαν Κοινότητα μὲ πληθυσμὸν (μετὰ τῶν συνοικισμῶν) 150 περίποι οἰκογενειῶν, ἥτοι περὶ τὰς 750 ψυχάς. Περὶ τῆς ἐκπαίδευσεως δυνάμεθα μόνον νὰ εἴπωμεν ὅτι ὑπάρχει Δημοτικὸν Σχολεῖον, τὸ δποῖον, δσον καλῶς καὶ ἀν ἐργάζεται, δὲν δύναται νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν μορφωτικήν ἀνάπτυξιν τῶν κατοίκων, καὶ τοῦτο, δι' οὓς λόγους θέλομεν ἀναπτύξει ἀλλαχοῦ.

(1) Κατὰ τὸ διάστημα τῶν 43 ἑτῶν καθ' ὃ ἐκράτησε ὁ θεσμὸς τῶν Δήμων, τὴν Ἀργιθέαν ὑπηρέτησαν ὡς Δήμαρχοι, οἱ κάτωθι:

Δημήτριος Ἀλεξανδρῆς ἐκ Πετρωτοῦ (Λασκάδου), οἱ ἀδελφοὶ Βασίλειος καὶ Φώτιος Τσαντούλας, ἔξι Ἀνθηροῦ (Μπουνοβίτσης), ὁ Λάμπτρος Θεοδοσόπουλος, ἐκ Σπυρέλου καὶ ὁ Δημήτριος Οίκουνάμου, ἐκ Βραγγιανῶν, τοῦ ὅποιον ή θητεία καλύπτει τὸ Ημισυ, σχεδόν, τῆς περιόδου.

ΕΙΡΗΝΟΔΙΚΕΙΟΝ

"Αλλην διοικητικήν παραδοξότητα ἀποτελεῖ καὶ τὸ Εἰρηνοδικεῖον. Τοῦτο φέρεται ύπὸ τὸ ὄνομα «Εἰρηνοδικεῖον Πετρίλου», καὶ ἡ ἱστορία του, ἐξ ἣς ἔξηγεται καὶ τὸ παράδοξον, εἶναι ἡ ἔξῆς: Μετὰ τὴν προσάρτησιν καὶ τὴν ἔγκαττάστασιν τῶν Ἑλληνικῶν Ἀρχῶν (1881), διὰ λόγους οἰκονομίας ἐδημιουργήθη κοινὸν Εἰρηνοδικεῖον διὰ τοὺς δύο Δήμους, Ἀργιθέας καὶ Γόμφων (Μουζάκι) καὶ ἐδόθη εἰς αὐτὸ τὸ ὄνομα «Πετρίλου», τοῦ διμωνύμου χωρίου τῆς Ἀργιθέας, εὑρισκομένου σχεδὸν μεταξὺ τῶν δύο Δήμων. Ἄλλ' οὐδέποτε τὸ Πετρίλον ὑπῆρξεν ἔδρα τοῦ Εἰρηνοδικείου. Ἡ ἔδρα ἦτο μεταβατική, ικινουμένη τὴν μὲν θερινὴν περίοδον εἰς Στεφανιάδα, (καὶ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη εἰς Κουμπουριανά), τὴν δὲ χειμερινὴν εἰς Μουζάκιον. Μὲ τὴν πάροδον δύμως τῶν ἔτῶν καὶ μὲ τὴν ἔξέλιξιν τοῦ Μουζάκιου εἰς πολίχνην καὶ ἐμπορικὸν κέντρον δλόκληρου τῆς Ἀργιθέας, ἡ ἔδρα τοῦ Εἰρηνοδικείου ἐμονιμοποιήθη εἰς Μουζάκιον.

Πλὴν δύμως ἔξακολουθεῖ καὶ σήμερον τὸ Εἰρηνοδικεῖον νὰ περιοδεύῃ κατὰ τοὺς θερινοὺς μῆνας εἰς τὰ μεγαλύτερα χωρία τῆς Ἀργιθέας καὶ, δρίζον δικασίμους ἡμέρας, ἐκδικάζει τὰς ὑποθέσεις τῶν κατοίκων τῆς περιφερείας.

ΑΣΦΑΛΕΙΑ

"Αλλὰ ἔχομεν καὶ τρίτον παράδοξον νὰ σημειώσωμεν: ὅτι ἡ Στεφανιάς οὐδέποτε ἔγινεν ἡ ἔδρα τῆς ἀστυνομικῆς ἀρχῆς. Ὁ ἀστυνομικός σταθμὸς εὑρίσκετο πάντοτε εἰς τὰ Κουμπουριανά.

Προσεπάθησα νὰ εύρω τὰ αῖτια καὶ ἔξ δυων ἥκουσα ἐσχημάτισα τὴν ἔξῆς γνώμην: φαίνεται ὅτι ὁ τραχὺς χαρακτήρ τῶν ὄργανων τῆς τάξεως τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, καθίστα ἀνεπιθύμητα αὐτὰ εἰς τὸ χωρίον μας. Οἱ κάτοικοί του, διὰ νὰ ἀπαλλαγοῦν τῶν ἀστυνομικῶν, δὲν ἔδιδαν οἴκημα κατάλληλον πρὸς ἔγκαττάστασιν τοῦ σταθμοῦ καὶ τῶν ἀνδρῶν, καὶ τοιουτορόπως καὶ κατ' ἀνάγκην, ἡ ἀστυνομικὴ ἀρχὴ ἔγκαττεστάθη εἰς Κουμπουριανά, ἔνθα εὑρέθη τοιούτον. Ἐπειδὴ δὲ τὰ Κουμπουριανά εὑρίσκονται εἰς κεντρικὴν θέσιν δι' δλόκληρον τὸν Δῆμον, ἡ ἔδρα τῆς ἀστυνομίας παρέμεινεν ἔκει μονίμως μέχρι τοῦ 1924.

Κατὰ τὸ ἔτος αὐτό, ἡ ἀποτελεσματικωτέρα ἀσφάλεια τῆς περιφερείας ἀπήγησε τὴν διαίρεσιν τῆς Ἀργιθέας εἰς τρία ἀστυνο-

μικά τμήματα, άντι του μέχρι τότε ένός. Και ούτως έδημιουργήθησαν τὰ τρία ἀστυνομικὰ τμήματα, τῶν Βραγγιανῶν, τοῦ Ἀνθηροῦ (Μπουκουβίτσης) καὶ τοῦ Πετρίλου, μὲ ξῆρας τὰ δύμώνυμα χωρία⁽¹⁾.

ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ

Ἐπίσης ἡ Στεφανιάδα ὑπῆρξε καὶ μόνιμος ξῆρας τοῦ ταχυδρομικοῦ Γραφείου τῆς ὅλης Ἀργιθέας. Ἐκ Μουζακίου τὸ ταχυδρομεῖον μετεφέρετο δις τῆς ἐθδομάδος καὶ διὰ πεζοῦ ταχυδρόμου εἰς Στεφανιάδα, καὶ ἐκεῖθεν διὰ τεσσάρων διανομέων, δις πάλιν τῆς ἐθδομάδος, μετεφέρετο καὶ διενέμετο εἰς ὅλα τὰ χωρία τῆς Ἀργιθέας.

Τὸ ταχυδρομικὸν αὐτὸ σύστημα μετεθλήθη τῷ 1925 διὰ τῆς δημιουργίας ταχυδρομικῶν γραφείων εἰς Κουμπουριανά, Βραγγιανά καὶ Ἀνθηρόν, (Μπουκοβίτσαν). Πλήν δύος παρέμεινεν, ἵσως τιμῆς ἔνεκεν, καὶ τὸ ταχυδρομικὸν γραφείον Στεφανιάδος, πρὸς τοπικὴν ἔξυπηρέτησον τοῦ χωρίου, μόνον.

Τέλος, δύος καὶ ὅλα τὰ χωρία τῆς Ἀργιθέας, ἡ Στεφανιάδα συνεδέθη τῷ 1925 τηλεφωνικῶς μὲ τὸ κέντρον Μουζακίου. Δυστυχῶς δύος, ἡ τηλεφωνικὴ αὐτὴ ἐπικοινωνία κατεστράφη δλοσχερῶς κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἔχθρικῆς κατοχῆς καὶ τοῦ ἀνταρτοπολέμου. Δέν εἶμαι δὲ εἰς θέσιν νὰ γνωρίζω ὅν ἀπεικατεστάθη εἰς τὴν προπολεμικήν της κατάστασιν μετά τὴν ἕκ νέου εἰρήνευσιν τῆς πατρίδος μας. Θά ἡτο εὐχῆς ἔργον νὰ εἶχε καὶ πάλιν ἀποκατασταθῆ ἡ τηλεφωνικὴ αὐτὴ ἐπικοινωνία, διότι αὕτη, μὲ τὸν ἐπὶ μῆνας κατὰ τὸν χειμῶνα ἀπό τὰ χιόνια ἀποκλεισμὸν τῆς περιφερείας μας ἀπό τὸν ξέω κόσμον, εἶναι πραγματικῶς θείον δῶρον, θάρρος καὶ ἐλπὶς τῶν ἀπομεμονωμένων κατοίκων τῆς.

(1) Χάριν τῆς ἴστορίας ἀναφέρομεν ὅτι, εἰς τὸν Ἀστυνομικὸν Σταθμὸν Ἀργιθέας ὑπηρέτησαν ὑπαξιωματικοὶ σταθμάρχαι, οἱ ὄποιοι ἀργότερον ἔφεμασαν τὰς ἀνωτάτας βαθμίδας τῆς στρατιωτικῆς ἱεραρχίας. Ἐξ αὐτῶν παραθέτομεν τὰ ὀνόματα μερικῶν, τοὺς ὄποιους ἐγνώρισαν οἱ γέροντες τῆς περιφερείας, ὡς τῶν στρατηγῶν Γαρδίκα, Μιχαλοπόύλου (διατελέσαντος τελευταίως Ἀρχηγοῦ τῆς Χωροφυλακῆς) καὶ τῶν θρυλικῶν ἥρωών Παπακυριακῆς καὶ Βελισσαρίου.

Β'. ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗ ΘΕΣΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΕΛΕΥΣΙΣ ΟΝΟΜΑΣΙΑΣ

ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗ ΘΕΣΙΣ

Τὸ χωρίον Στεφανιάς εἶναι ἐκτισμένον ἐπὶ τῶν ἐρειπίων ἀρχαίου δημωνύμου χωρίου, εἰς μίαν ὀρκετά ἐπίπεδον κοιλάδα, διαρρεομένην ἀπό μικρὸν χείμαρρον, πηγάζοντα ἐκ τῆς θέσεως Ἰτιά. Ἡ γεωλογικὴ διαμόρφωσις εἶναι πολὺ περίεργος. Πρὸς ἀνατολὰς καὶ εἰς κάπως μακρυνήν ἀπόστασιν, κλίεται ἀπὸ τὰ βουνά τῆς Τσουρνάτου, κατόπιν ὅμως ἡ ὁροσειρὰ αὐτὴ ἀκολουθεῖ κυκλοτερῆ κατεύθυνσιν, καὶ ἀφοῦ διαγράψῃ ἔνα τεράστιον κύκλον, καταλήγει πάλιν, ὡς κοχλίας, εἰς τὸν λόφον τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς, εἰς χαμηλότερον πλέον ὄφρομετρον. Εἰς τὸ κέντρον τοῦ κοχλίοιειδοῦς αὐτοῦ κύκλου εἶναι ἐκτισμένη ἡ Στεφανιάδα. Ἡ προνομιοῦχος αὐτὴ θέσις προστατεύει τὸ χωρίον πανταχόθεν ἀπὸ τοὺς ψυχροὺς ἀνέμους, ἐνῷ πρὸς ἀνατολάς, καὶ διότι τὰ βουνά τῆς Τσουρνάτου εὑρίσκονται μακρύτερα, ἔχει τὸν ἥλιον ἀφθονον, δὲ δοποῖς, ἵδιᾳ τὸν χειμῶνα, μὲ τὴν θερμότητα τῶν ἀκτίνων του, διαλύει τὰ χόνια μέσα εἰς τὸ χωρίον καὶ καθιστᾶ τὴν ζωὴν τῶν κατοίκων λίαν εὐχάριστον.

Τὸ ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης ὄφρομετρον τῆς Στεφανιάδος ἀνέρχεται εἰς τὰ 930 μέτρα. Τὰ ἔλατα, τὰ ὅποια εύδοκιμοῦν εἰς τὴν ζώην ἐκείνην καὶ τὰ ὅποια ὑφίστανται ἀκόμη εἰς τὰ γύρω βουνά, προσδίδουν κλῖμα ὑγιεινότατον καὶ καθιστοῦν τὸν τόπον ἰδεώδη πρὸς παραθερισμόν.

ΠΡΟΕΛΕΥΣΙΣ ΟΝΟΜΑΣΙΑΣ

Ως πρὸς τὴν ὄνομασίαν τῆς Στεφανιάδος, ὑπάρχει ἡ παράδοσις ὅτι προῆλθεν ἀπὸ τὰ πολλὰ «Στεφάνια» (καθέτους μεγάλους θράχους), τὰ ὅποια ἀφθονοῦν εἰς ὅλην τὴν περιφέρειάν της.

Κατὰ τὴν γνώμην μου, ἡ ἔξηγησις αὐτὴ τῆς ὄνομασίας δὲν εὐσταθεῖ, διότι ἡ ὑπαρξίας «Στεφανιῶν» δὲν παρουσιάζεται μόνον εἰς Στεφανιάδα. Ἀπ' ἐναντίας, ὑπάρχουν πολλὰ χωρία τῆς Ἀργιθέας, τὰ ὅποια ἔχουν «Στεφάνια» περισσότερα καὶ πλέον ἀπότομα τῶν εὐρισκομένων εἰς Στεφανιάδα. Νομίζομεν ὅτι πλησιάζει πρὸς τὴν πραγματικότητα ἡ ἐκδοχὴ ὅτι ἡ Στεφανιάς ἔλαβε τὸ ὄνομά της ἀπὸ τὴν ἀνωτέρω περιγραφεῖσαν διαμόρφωσιν τοῦ ἐδάφους της, κατὰ τὴν ὅποιαν τὰ γύρω βουνά σχηματίζουν τὸν κοχλιοειδῆ

κύκλον, ένα ύπερμεγέθη δλόγυρά της στέφανον.

Πότε έπεικράτησε τὸ ὄνομα τοῦτο δὲν γνωρίζομεν. Πάντως, ἐπὶ Τουρκοκρατίας τὸ χωρίον ἦτο γνωστὸν μὲ τὸ ὄνομα Στεφανιάδα,

Στεφανιάδα: Ν. Δ. ζηποψίς

τὸ αὐτὸς ἔλληνικώτατον ὄνομα ἔφερε καὶ τὸ ἀρχαῖον χωρίον, ἐξ οὗ καταρρίπτεται κάθε ἴσχυρισμὸς ὅτι πολλὰ χωρία ἔχουν δνόματα σλαβικῆς προελεύσεως, ἐπειδὴ τυγχάνει νὰ ἔχουν σλαβοήχους

καταλήξεις. "Αν δημως αύτοι οι «λογιώτατοι», οι δποῖοι μήλαξαν τόσα δνόματα χωρίων και ἔδημιούργησαν τόσον σάλον εἰς τὴν περιφέρειάν μας, ἐλάμβαναν τὸν κόπον νὰ ἔλθουν και ζήσουν μεταξύ τῶν χωρικῶν, διὰ δλίγον μόνον διάστημα, θὰ ἔθλεπαν ὅτι τοιαῦτα δνόματα τὰ ἔπλασεν αὐτὸς ὁ λαός, ο δποῖος και σήμερον ἀκόμη προσθέτει παντοῦ σχεδόν τὴν κατάληξιν «Θίτσα» ή «ἴτσα» ως ὑποκορηστικόν. Δὲν φαντάζομαι νὰ νομίζηται σλαβική ή λέξις «γελαδίτσα» ή «γιδίτσα», μὲ τάς δποίας ὁ χωρικός προσαγορεύει τὰ ἀγαπημένα του οἰκόσιτα ζῶα, τὴν πηγὴν αὐτὴν τῆς ὑπάρξεώς του. "Ισως δημως ἐπ' αὐτοῦ νὰ ἐπανέλθω εἰς τὸ παρόν, κάπως ἔκτενεστερα.

Γ'. ΓΕΝΙΚΗ ΑΠΟΨΙΣ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ

Καίτοι τὸ χωρίον τῆς Στεφανιάδος εἶναι θεατὸν ἀπὸ ὅλα τὰ γύρω βουνά, ἐν τούτοις ή πλέον σπουδαίᾳ και ή μᾶλλον ἐνδεδειγμένη θέσις διὰ νὰ τὸ σπουδάσῃ κανείς, εἶναι ή τοποθεσία τοῦ "Αγίου" Αθανασίου. Ἀπὸ ἐκεῖ ἔκτείνεται ἀμφιθεατρικῶς δλόκιληρον τὸ σημερινὸν χωρίον μὲ τὴν γύρω του περιφέρειαν, ως και ή ἔκτασις τοῦ παλαιοῦ χωρίου μὲ τὰ ἐμφανῆ του ἔρεπτα.

ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΕΙΣ ΠΑΙΔΙΚΑΣ ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ

"Αμετρήτους φοράς εὑρέθην εἰς τὴν τοποθεσίαν αὐτήν. Πολλὰ εἶχα ἀκούσει ἀπὸ ήλικιωμένους ἀνθρώπους, ιδίως δημως ἀπὸ τὸν Μπάρμπα - Γιωργάκη - τί σπουδαίαν κρίσιν εἶχεν ὁ ἀείμνηστος! Θὰ τὴν ἔζήλευε κάθε ιστορικός και ἀρχαιολόγος...! - σχετικὰ μὲ τὸ χωρίον μας. Μὲ τὴν ζωντανήν αὐτὴν παράδοσιν, σινδυάζοντας και κρίνοντας τὰ παλαιὰ μὲ τὰ νέα, τὰ γνωστὰ μὲ τὰ ἀγνωστά ἀπὸ τὴν θέσιν αὐτήν ἀφήνα ἐλεύθερη τὴν φαντασίαν μου νὰ πετῷ εἰς τὸ παρελθόν. Δύο - τρεῖς φοράς παρέσυρα πρὸς τὸν "Αγ. Αθανάσιον και τὸν Μπάρμπα - Γιωργάκη, μὲ σκοπὸν βέβαια νὰ μάθω ἀπὸ αὐτὸν περισσότερα, και ἐκεὶ οἱ δυὸ μαζὺ ἔκαναμεν ἀναλόγους κρίσεις, υἱοθετοῦντες τὰ πιθανὰ και ἀπορρίπτοντες τὰ ἀπίθανα. "Η τοποθεσία αὐτὴ μὲ τραβοῦσε ιδίως κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἀνοίξεως, και μάλιστα τὸν Μάϊον μῆνα, ὅπου ή γύρω φύσις εύρισκετο εἰς τὸ δρυγιαστικόν της στάδιον.

Και τώρα ἀκόμη, ἀν και ἔχουν περάσει τόσα ἔτη, και εὑρί-

σκομαι τόσον μακράν τοῦ τόπου μου, αἱ ἐντυπώσεις τῆς ἐποχῆς ἔκείνης παραμένουν εἰς τὴν ἀνάμνησίν μου σταθεραὶ καὶ διαυγεῖς. Δύναμαι κάλλιστα νὰ τάξ περιγράψω ὡσάν νὰ ἥσαν σημεριναί.

Ἐφθανα ἔκει μόλις ὁ ἡλιος, δλόλαμπρος, ἔξεχύνετο εἰς ὅλην τὴν φύσιν. Ἐλοξοδρόμουν δλίγον ἀπὸ τὸν δρόμον, καὶ κάτω ἀπὸ τὰ μεγάλα ἔλατα, πατῶντας εἰς τὸ βελούδινον χόρτον καὶ τὶς φτέρες, ἔφθανα εἰς τὰ ἔμερίπια τοῦ ἔξωκλησίου. Ἔκανα τὸ σημεῖον τοῦ Σταυροῦ, καὶ παίρνοντας τὴν ἄκρην τῶν ἔρειπίων, διὰ νὰ μὴ θεσηλώσω μὲ τὰ πατήματά μου τὴν ἱερότητα τοῦ χώρου, ἐπροχώρουν πενήντα βήματα ἀκόμη, πρὸς τὴν ραχούλα.

Κάτω ἀπὸ τὰ πόδια μου, εἰς κάθετον κατωφέρειαν, ἥτο ἡ ραχούλα τοῦ «Σταυροῦ», ἐνῷ δλίγια βήματα ἀπὸ τὸ παρατηρητήριόν μου ἤρχιζεν ὁ ἀπόταμος καὶ πολὺ ἐπικίνδυνος βράχος, δοτις κατέληγε εἰς τὴν χαράδραν τῆς «Κοπελόθρυσης». Ἀπὸ ἐδῶ γκρεμίσθηκε ἡ δυστυχισμένη κοπέλλα, τῆς δποίας τὸ τραγικὸν τέλος ἔδωσε τὸ ὅνομα εἰς τὴν πηγὴν, εύρισκομένην 600 μέτρος κάτωθεν μου, εἰς τὸ βάθος τῆς χαράδρας. Κρατώμουν ἀρκετά μακράν ἀπ’ τὸ χεῖλος τοῦ κρημνοῦ, διότι ἂν ἐτύχαινε καὶ εἶχα καὶ ἔγῳ τὴν τύχην τῆς «κοπέλλας», θά ἐγενώμην αἰτίᾳ νέου μεταβαπτισμοῦ — δὲν ξέρω πῶς... — τῆς κάτωθεν πηγῆς!

Ἐκεῖ, ἀφοῦ ἐδιάλεγα μίαν τοιαύτην θέσιν, ἀπὸ τὴν ὅποιαν νὰ μὴ μοῦ ἐμποδίζουν τὴν θέαν τὰ γύρω μεγάλα ἔλατα, ἀγκάλιαζα μὲ τὸ βλέμμα μου τὸ χωρίον ἀπλωμένον μέσα εἰς τὴν ἀπέναντι μιου κοιλάδα. Ἀπὸ δλας τὰς γύρω του περιφερείας, Κριθάρια, Λειθάδια, Παληοικαριά καὶ "Αγ. Κωνσταντίνον, ὡς ἐπάνω μακρυάν εἰς τὸ Κεραμαριό, ἔφθαναν κατακάθαρες οἱ φωνὲς τῶν ζευγιτῶν, ὅπου μ' αὐτὲς παρακινοῦσαν τὰ βώδια τῶν εἰς τὴν σικληράν ἐργασίαν τῆς καλλιέργειας τοῦ φτωχοῦ καὶ ἀγονού ἐδάφους. Παντοῦ ἤκουοντο τὰ βελάσματα τῶν ζώων. Κουδούνια, κυπριά καὶ τσουκάνια ἐδημιούργουν μίαν αἰθερίαν μουσικήν. Αὕτα δλα, ἀνακατευμένα μὲ τὰ χαρούμενα ξεφωνητά τῶν παιδιῶν, τὰ κλάματα ἄλλων, τὰς διαταγάς ὅπου ἐδίδοντο ἀπὸ μεγάλας ἀποστάσεις, τὰς ὁδηγίας καὶ τὰς παρωτρύνσεις μερικῶν διὰ τοὺς ἴδικούς τους, ἥ ἥ αιτησις παροχῆς κάποιας εύκολίας ἀπὸ ἄλλους, συνέθεταν μιάν ἀούλληπτον ἀκουστικὴν ποικιλίαν, βουκολικῆς μορφῆς. Ἀπὸ ἔκει ἥδύνασσο ν' ἀκούσης τίνος ὁ σπόρος ἐτελείωσε, τίνος τὸ ὄντι ἔκροισε εἰς πέτραν καὶ ἔσπασε, τίνος τὸ φαγητὸν δὲν τοῦ ἔφερε εἰς τὴν ὕραν ἥ γυναικά του (καὶ ἥ ὑπενθύμισις τοῦ παραμεληθέντος αὐ-

τοῦ καθήκοντος ἔγινετο ἀπὸ τὸν δύστροπον καὶ κουρασμένον σύζυγον μὲ τοιοῦτον τρόπον καὶ μὲ τοιαύτην φωνήν, ἡτις προεξώφλη ὅχι καλάς συνεπείας διὰ τὴν θραδύνασαν...). Πρὸς δὲ τὰς κατεύθυνσεις κινοῦνται ἄνθρωποι. Παντοῦ ζωὴ καὶ κίνησις, ἡτις ἀπὸ τὴν θέσιν μου ἐφαίνετο ὡσάν ἐργασία μυργηγκιῶν. "Οἱοι τῶν, οἵ δυστυχεῖς, ἀγωνίζονται τὸν σκληρὸν ἀγῶνα τῆς ἐπιθιώσεως εἰς τὸ φτωχὸν αὐτὸν μέρος, διοῦ ἔτυχε νὰ θρεθοῦν.

'Ο μεταλλικός κτῦπος κάθε σκαπανικοῦ ἐργαλείου, δοτις δημιουργεῖται ἀπὸ τὴν πρόσκρουσιν εἰς πέτραν, μαρτυρεῖ διὰ τὸν ἀγῶνα τῶν αὐτὸν, τὸν τραχὺν καὶ σκληρόν. Προσπαθοῦν μὲ χίλια θάσανα, κόπους καὶ τρομεράς προσπαθείας, νὰ θγάλουν δλίγον χῶμα ἀνάμεσα ἀπὸ τὰς σκληράς πέτρας καὶ εἰς αὐτὸν νὰ σπείρουν τὸ λιγοστὸν καλαμπόκι, ποὺ θὰ ἔξαρτηθῇ ἀπὸ τὰς καιρικάς συθῆκας τοῦ καλοκαιριοῦ, ἢν θὰ ἐπιτύχουν τελικῶς, νὰ «ἀλευρώσουν μύλον».

"Ολη ἡ οἰκογένεια εἶναι εἰς τὸ χωράφι, τὴν ἐποχὴν αὐτήν. 'Ο πατέρας ἔχει συνήθως τὸ ἀλέτρι. Πολὺ συχνὰ ὅμως παρατὰ τὸ ἀλέτρι διὰ νὰ ἀρπάξῃ τὸν «κασμᾶ», μὲ τὸν δποῖον θὰ θγάλη τὴν πέτρα εἰς τὴν δποία προσέκρουσε τὸ ίδιο. Αἱ προσκρύσεις αὐταί, πολὺ συχναί, δίδουν τὴν εὐκαιρίαν καὶ εἰς τὰ ἔξ ίσου δύσμοιρα θώδια νὰ ἀναπαυθοῦν καὶ ξαποστάσουν δι' δλίγον. 'Η μητέρα θὰ πάρῃ τὴν πέτραν διοῦ θθγαλε τὸ ἀλέτρι καὶ θὰ τὴν τοποθετήσῃ εἰς τὸν τοίχον τοῦ χωραφιοῦ, διὰ νὰ στερεωθῇ τὸ δλίγον χῶμα. Θὰ σπάσῃ τὶς «μπλάνες» (θώλους χώματος) καὶ θὰ σκάψῃ τὶς ἄκρες τοῦ χωραφιοῦ, δσας δὲν ήδυνηθῇ νὰ φθάσῃ τὸ ἀλέτρι. "Ενα ἀπὸ τὰ παιδιά θ' ἀκολουθῇ τὸν πατέρα εἰς μικρὰ θήματα καὶ θὰ πετᾶ, σπειρὶ - σπειρὶ τὸ καλαμπόκι, εἰς κανονικὰ διαστήματα μέσα εἰς τὴν αὐλακιά ποὺ ἀνοιξε τὸ ἀλέτρι.

'Ο τρόπος αὐτὸς τῆς σπορᾶς γίνεται διὰ δύο λόγους: διὰ νὰ πέσουν τὰ σπειριὰ θαθειά εἰς τὴν γῆν, ὥστε νὰ εύρουν «ἰκμάδα», νὰ ριζώσουν καὶ νὰ ἀσφαλισθοῦν ἀπὸ τὴν θουλιμίαν τῶν «πετενῶν τοῦ ούρανοῦ» πρῶτον, καὶ δεύτερον δι' οἰκονόμιαν σπόρου, διὰ νὰ μὴ παραπετιῶνται τὰ σπειριά. 'Η υπόλοιπη οἰκογένεια εἶναι ἀπησχολημένη στὸ καθάρισμα τοῦ χωραφιοῦ ἀπὸ τὰς πέτρας, ποὺ θγῆκαν - θαρρεῖς πώς ἐφύτρωσαν κι' αὐτές... - μὲ τὸν παρασυρμὸν τοῦ χώματος ἀπὸ τὰς θροχάς τοῦ χειμῶνος.

Ραγίζεται ἡ καρδία τοῦ ἄνθρωπου νὰ θλέπῃ καὶ παιδάκια ἀ-

κόμη, όπου μόλις άρχισαν νά παίρνουν τά πρώτά τους θήματα, νά προσπαθούν και αυτά, μιμούμενα τούς μεγάλους, νά κυλήσουν τάς πέτρας καί, καθώς πέφτουν κάτω, νά ξεσχίζουν τάν άέρα μὲ τάς γοεράς φωνούλας των. "Ετοι ἀρχίζει καί δι' αυτά ή ζωή. Μαρτυρική ἀπό τὴν ἀρχή. Τώρα τό κάνουν ώσάν παιγνίδι καί ἐντελῶς δσυναίσθητα, ἀλλά πολὺ γρήγορα θὰ γίνη ρουτίνα τῆς ζωῆς των, μιά καί τό Κράτος δὲν πρόκειται νά δείξῃ καί δι' αὐτήν τὴν γενεάν καμμίαν προσπάθειαν νά τά θγάλη ἀπό αὐτήν τὴν μιζέρια, εἰς τὴν δποίαν ἔχουν καταδικασθή νά περάσουν δλην των τὴν ζωήν.

Καὶ τὴν ἄλλην ἀνοιξιν καί τὴν ἄλλην, τὴν ιδίαν ἐργασίαν θὰ ἔχουν νά κάνουν οἱ χωρικὲς οἰκογένειες, δσπου νά φύγη δλον τέ χῶμα καί τὴν θέσι τοῦ χωραφιοῦ νά πάρουν θράχια γυμνά. Θὰ ἔλθῃ ἐποχή, όπου μόνον μερικὲς ξηρολιθιές θὰ μαρτυροῦν καί θὰ διαλαλοῦν, πώς εἰς τό μέρος αὐτὸ κατοικοῦσαν κάποτε ἀνθρωποι.

"Οσον γρήγορα γίνη αὐτό, τόσον τό καλύτερον διά τούς ἀποκλήρους αὐτούς τῆς τύχης. "Οταν θὰ ἔρθῃ αὐτή ή ἐποχή, ίσως τότε ή ἀνάγκη καί ή ἀπαίτησις τῆς ζωῆς, ὑποχρεώση τούς ἀποκλήρους αὐτούς νά κυττάξουν διά κάποιαν ἄλλην, ἀλλοῦ, πατρίδα, όπου νά μποροῦν νά ζήσουν ἀνθρωπινώτερα. Αὐτό δύμας τό κάπου ἀλλοῦ, δὲν τό θλέπω πουθενά, ἐξ αἰτίας τῆς ἀθελητηρίας ήτις διακρίνει τό 'Ελληνικόν Κράτος.

Δρᾶμα ζωῆς ἀνευ προηγουμένου διά τούς δυστυχεῖς!

Αύτάς τάς σκέψεις ἔκαμνα τότε ἀπό τὴν τοποθεσίαν τοῦ 'Αγ. Αθανασίου, σκέψεις όπου ποτέ δὲν ἔπαυσαν νά μὲ θασανίζουν ψυχικῶς. Τώρα μάλιστα, όπου εύρισκομαι εἰς τὴν χώραν αὐτήν τῆς προδόσου καί τῆς γενικῆς εὐημερίας, συγκρίνοντας αὐτήν μὲ τὸν ίδιον μου τόπον τῆς καταγωγῆς, θλέπω δποία διαφορὰ ὑφίσταται, πόσον οι ἀνθρωποι οἱ ίδιοι μας ζοῦν μίαν ἐντελῶς πρωτόγονον ζωήν.

'Αφίνων δλα τά ἄλλα, θλέπομε δτι ή ζωή τοῦ ἐδῶ γεωργοῦ εἶναι τόσον ίδεωδης, όπου θὰ τὴν ἔξηλευε καί αὐτός ὁ μεγαλύτερος τσιφλικοῦχος τῆς παλαιᾶς ἐποχῆς εἰς τὴν 'Ελλάδα. 'Αλλὰ πρὸς τί ή σύγκρισις καί ὁ παραλληλισμός, ἀφοῦ οὔτε ἔγω, οὔτε κανεὶς ἄλλος θὰ ἥδύνατο νά θοηθήσῃ εἰς τὴν ἔστω καί στοιχειώδη καλλιτέρευσιν τοῦ θιωτικοῦ ἐπιπέδου καί τῶν ὅρων ἐργασίας τῶν δυστυχισμένων ἐκείνων ἀνθρώπων τῆς μακρυνῆς πατρίδος μας; "Ας στρέψωμεν, καλύτερα, κάπου ἀλλοῦ τὴν ἔρευνάν μας.

**Δ'. ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ ΚΑΙ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΙΣ
ΣΥΝΘΗΚΩΝ ΖΩΗΣ ΤΩΝ ΚΑΤΩΙΚΩΝ
ΠΑΛΑΙΑ ΙΣΤΟΡΙΑ**

Εἰς τὴν περιφέρειαν τῆς Στεφανιάδος οὐδὲν σημεῖον ἀρχαιότητος παρουσιάζεται, ἐκ τοῦ ὁποίου νὰ καταδεικνύεται ὅτι τὸ μέρος αὐτὸν ἥτο κατωκημένον κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους. Ἐκτὸς ἀν ύποθέσωμεν ὅτι τὰ ἔχνη ἀρχαίου τυχὸν οἰκισμοῦ ἐκαλύφθησαν ἀπὸ νεώτερον καὶ τελικῶς ἔξηφανίσθησαν. Νομίζομεν ὅτι μία ἐπισταμένη παρ^τ εἰδικῶν ἔξέτασις τῶν συντριψμάτων κεραμουργικῆς τῶν ἔρειπίων θὰ ἔλυε τὸ πρόβλημα τῆς ὑπάρξεως ἢ μὴ ἀρχαίας πόλεως. Πάντως, καθ' ἡμᾶς, εἶναι πολὺ ἀμφίβολον ὃν κατωκήθη τὸ μέρος αὐτὸν κατὰ τὴν προχριστιανικὴν ἔποχὴν. Καὶ ἀν συνέβη τοιοῦτόν τι, θὰ ἥτο εἰς πολὺ περιωρισμένην κλίμακα. Ἰσως νὰ ἔχρησίμευε ως «στανοτόπια» τῶν κατοίκων τῶν πόλεων τῆς κάτω Ἀργιθέας. Καὶ κατὰ συνέπειαν, τοιοῦτος οἰκισμός πτωχῶν κτηνοτρόφων δὲν ἥτο δυνατὸν νὰ ἀφήσῃ δείγματα ὑπάρξεώς του.

Παρὰ ταῦτα, ἀναμφίβολον καὶ ἐκτὸς πάσης συζητήσεως γεγονός εἶναι, ὅτι ἡ Στεφανιάς, καθὼς καὶ δλόκληρος ἡ Ἀργιθέα, κατωκήθη, καὶ μάλιστα πυκνότατα, κατὰ τὴν ἔποχὴν τῆς Τουρκοκρατίας, ἥτοι ἀπὸ τῆς ἀλώσεως μέχρι τοῦ 1821. Ἰδιαιτέρως κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸν, ἡ ἐκατονταετία ἀπὸ τοῦ 1650 ἕως τοῦ 1750 ἀποτελεῖ ἔποχὴν τῆς μεγαλυτέρας ἀκμῆς τῆς Στεφανιάδος. Ἀπὸ τοῦ ἔτους ὅμως ἔκείνου παρατηρεῖται μία κατιούσα καὶ παρακμή, συνοδευομένη ἀπὸ κλιμακωτὴν ἐλάττωσιν τοῦ πληθυσμοῦ της, ἕως ὅτου τὸ ἔτος 1823 ἐρημώθη τελείως ἐκ τῆς ἐπιδρομῆς τοῦ Μουσταφᾶ Πασσᾶ τῆς Σκόδρας - τοῦ Σκόντρα Πασσᾶ, ὅπως ὑπὸ τοῦ λαοῦ λέγεται (τὸ ὄνομα αὐτὸν καὶ σήμερον ἀκόμη προξενεῖ τρόμον καὶ φόβον τῶν κατοίκων). Ἡ δὲ καθολικὴ αὐτὴ ἐρήμωσις τῆς Στεφανιάδος διήρκεσε 30 περίπου χρόνια.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΑΚΜΗΣ. — ΜΟΡΦΩΣΙΣ ΚΑΙ ΠΑΙΔΕΙΑ

Ἡ ἀκμὴ τῆς περιφερείας, κατὰ τὴν χρονικὴν περίοδον τῆς ἐκατονταετίας, τὴν ὁποίαν ἀνεφέραμεν ἀνωτέρω, ἀποδεικνύεται καὶ σήμερον ἀκόμη πολὺ καθαρὰ εἰς δλόκληρον τὴν Ἀργιθέαν. Μοναστήρια, Ἐκκλησίαι καὶ σωζόμεναι θρύσσαι φέρουν ἐπιγραφάς τῆς περιόδου αὐτῆς. "Αν κρίνωμεν δὲ ἀπὸ τὰ ἔργα τοιχοποιίας καὶ ζωγραφικῆς τῶν παλαιῶν ἐκκλησιῶν, θὰ ἔξαχθῇ ἀσθιάστως τὸ συμ-

πέρασμα δτι, διά νά δημιουργήσουν οι κάτοικοι τοιαῦτα θαυμάσια ἔργα, ή περιφέρεια θά εύρισκετο εἰς πολὺ καλὴν οἰκονομικὴν κατάστασιν κατά τὴν ἐποχὴν ἐκείνην.

Ἄλλα καὶ ή παιδεία, ως ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν κατωτέρω, φαίνεται δτι ἡκμαζε τότε εἰς βαθμὸν ἀξιοθαύμαστον. Περισωθέντα μέχρι τινὸς βιβλία τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ιδίως ἐκκλησιαστικά, ήσαν εἰς τὰς σελίδας των πλήρη ἀπό παρατηρήσεις καὶ σχόλια συγχρόνων σοθαρῶν ζητημάτων, αἱ δὲ πληροφοριακαὶ των σημειώσεις ἐπὶ τῶν πλέον ἀξιομνημονεύτων γεγονότων τῆς περιφερείας ήσαν γεγραφμέναι προφανῶς ἀπό κληρικούς ἀρτίας μορφώσεως.

Ἀποτελεῖ δυστύχημα διά τὴν Στεφανιάδα καὶ δι' ὅλην τὴν Ἀργιθέαν δτι ἀπό τοὺς νεωτέρους κατοίκους δὲν ἐδόθη ἡ δέουσα προσοχὴ καὶ ἐκτίμησις εἰς τὰ γραπτὰ αὐτὰ κειμήλια τῆς περιφερείας μας, ούδεις ἐφρόντισε νά περισώσῃ τὰ βιβλία αὐτά, καὶ ὁ ἱστορικὸς αὐτὸς πλοῦτος ἔχαθη. Ἡ διάσωσις καὶ περισυλλογὴ τῶν βιβλίων αὐτῶν μετά τοῦ γραπτοῦ θησαυροῦ των θά ἡμποροῦσε νά χρησιμεύσῃ ως αὐθεντικὴ πηγὴ διά τὴν ἔρευναν τῆς ἱστορίας τῆς περιφερείας μας κατά τὴν ἐποχὴν τῆς ἀκμῆς της.

Ἐπιδρομαὶ Τουρκαλθανῶν, θανατηφόροι ἐπιδημικαὶ ἀσθένειαι, δωρεαὶ ξενητευμένων πρὸς τὰς ἐκκλησίας καὶ τὰ μοναστήρια (πολύτιμος πηγὴ, ἐκ τῆς δόποίας θά ἡδυνάμεθα νά γνωρίζωμεν σήμερον τοὺς τόπους τῆς μεταναστεύσεως τῶν τότε κατοίκων), δόνόματα προεστῶν, αὐτὰ καὶ πλεῖσται ἄλλαι πληροφορίαι ἀνεγράφοντο εἰς τὰ βιβλία ἐκείνα.

Τὰ βιβλία αὐτὰ δὲν μᾶς ήσαν μόνον πολύτιμα διά τὰς παρεχομένας ὑπομνηματικῶς πληροφορίας τῆς ἐποχῆς, ἀλλὰ μᾶς ἀπεδείκνυν καὶ τὸ μέγεθος τῆς μορφώσεως. Ἡ καλλιέργεια τῶν γραμμάτων εύρισκετο εἰς πολὺ ἀνθηρὸν σημεῖον, καὶ τοῦτο διότι οἱ κάτοικοι, εύρισκόμενοι, λόγω τῆς θέσεως τῆς περιοχῆς των, μακρὰν τῆς ἀμέσου δεσποτείας τοῦ κατακτητοῦ, καὶ ἀπολαμβάνοντες σχετικῆς ἐλευθερίας, ἡσχολοῦντο περισσότερον μὲ τὴν παιδείαν καὶ τὴν μόρφωσίν των.

Ἀρκετὰ εἶναι τὰ δείγματα τὰ πιστοποιοῦντα τὴν ἀλήθειαν ταύτην, ως τὰ παλαιὰ βιβλία, αἱ ἐπιγραφαὶ εἰκόνων κ.ἄ. Ἔξ δλων αὐτῶν, θά ἀναφέρω ἐν μόνον δείγμα: Πρὸ πολλῶν ἔτῶν, δ ἀείμνηστος Ἱερεὺς Κουπλεσίου, Ἀπόστολος Βεργίνης, ἔρευνῶν εἰς κάποιον ἔτοιμόρροπον κελλίον τοῦ μεγάλου μοναστηρίου τοῦ ἀγίου Χαραλάμπους, καὶ πρὶν τοῦτο καταρρεύσῃ ἐντελῶς, ἀ-

νεκάλυψε, μεταξύ ὄλλων ἡμικατεστραμμένων ἐκκλησιαστικῶν θιλίων, καὶ ἐν δγκῶδες χειρόγραφον Νομοκανόνιον, μὲν θαυμάσιον γραφικὸν χαρακτῆρα. Εἰς τὸ τέλος αὐτοῦ ὑπῆρχεν ἡ ἐπιγραφή: «Ως οἱ θαλασττεύοντες ἀγάλλονται εὑρεῖν εὔδιον λιμένα, οὕτω καὶ οἱ γράφοντες ίδειν θιλίου τὸ τέλος.

† Νικόλαος Πρωτόπαπας, ἐκ Κώμης Στεφανιάδος
τῷ Πρεσβυτέρῳ Χαραλάμπῳ, χωρίῳ Μεζίλῳ
(ἀψιγ') 1713 μηνὶ Αύγουστῳ 23» (κγ').

Ἐκ τοῦ καὶ μόνου αὐτοῦ δείγματος, χωρεῖ πλέον ὀμφιθολία διὰ τὴν μόρφωσιν τοῦ ἀναφερομένου ἐκεῖ ιερέως καὶ διὰ τὴν ἐν γένει μόρφωσιν τῆς ἐποχῆς του; Δυστυχῶς, καὶ τὸ θιλίον ἐκεῖνο ἔχαθη, ὅπως καὶ ὅλα τὰ ὄλλα.

ΥΠΕΡΠΛΗΘΕΥΣΜΟΣ ΚΑΙ ΤΑ ΑΙΤΙΑ ΑΥΤΟΥ

Κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν παρατηρεῖται τὸ φαινόμενον τοῦ ὑπερπληθυσμοῦ τῆς περιφερείας. «Ως αἴτια αὐτοῦ δὲν δυνάμεθα νὰ ὑπόθεσωμεν ὄλλο, παρὰ τὴν ἀσφάλειαν τὴν ὅποιαν παρεῖχον τὰ ἀγονα καὶ θραχώδη αὐτὰ μέρη. Τὸ αὐτὸ συνέθη καὶ μὲ ὄλλα παρόμοια μέρη τῆς ἐλληνικῆς γῆς, ὅπως ἡ Μάνη καὶ τὸ Σοῦλι. Ἐπίσης, τὸ σύστημα τῶν Ἀρματωλικιῶν καὶ τὸ φυσικῶς δχυρὸν τῆς περιφερείας, ἐξησφάλιζαν εἰς τοὺς κάτοικους τῆς τὴν ἐλευθερίαν. Διὰ νὰ σωθοῦν ἀπὸ τὸν ἀφανισμόν των, πλεῖστοι ὅσοι συνεικεντρώθησαν ἐκεῖ, ἀδιαφοροῦντες διὰ τοὺς σκληροὺς ὅρους τῆς ζωῆς, τοὺς ὅποιους ἐπεφύλασσεν εἰς αὐτοὺς τὸ ἀγονον τούτο μέρος, εἰς τὸ δποῖον τοὺς ἔρριψεν ἡ ἀνάγκη. Ὅπερ πᾶσαν ὄλλην θιωτικὴν ἀνεσιν καὶ ὑπέρ πᾶν ὄλλο ὄντικόν ἀγαθόν, προέκριναν οἱ γενναῖοι ἐκεῖνοι ἀνθρώποι, τὸ ἀγαθόν τῆς ἐλευθερίας.

ΣΚΛΗΡΟΙ ΟΙ ΟΡΟΙ ΤΗΣ ΖΩΗΣ.

ΓΕΩΡΓΙΑ ΚΑΙ ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΑ

Τὸ δτι οἱ κάτοικοι ὑπέφεραν τρομερὰ ἀπὸ τὴν ἔλλειψιν τῶν στοιχειωδῶν ἀναγκῶν τῆς ζωῆς, δὲν εἶναι δύσκολον νὰ τὸ ἀνιληφθῶμεν. «Ἄν ὑποθέσωμεν δτι οἱ σημερινοὶ κάτοικοι τῆς Στεφανιάδος ἡ καὶ τῆς δλης Ἀργιθέας, οἱ ὅποιοι ἐν τῷ συνόλῳ, ἀποτελοῦν πληθυσμὸν κατὰ τὸ ἡμισύ του τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, περιορισθοῦν εἰς τὴν ίδιαν περιφέρειαν, χωρὶς νὰ τοῖς ἐπιτραπῇ ἡ ἔξωθεν προμήθεια τροφίμων, ἡ ἡ μεταφορὰ τῶν ποιμνίων των εἰς ὄλλα μέρη παραχειμασμόν, τότε ἀναμφισθητῶς θὰ ἀποθάνουν δλοι τὸν ἐκ πείνης θάνατον ἐντός δύο τὸ πολὺ ἔτῶν!

*Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, προθάλλει ἡ ἀπορία, πῶς ἔξων οἱ κάτοικοι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἰς τὸν περιωρισμένον αὐτὸν χῶρον; Τοῦτο θὰ φροντίσωμεν νὰ ἔξετάσωμεν εύθυς ὀμέσως.

*Ἐν πρώτοις, ἐκαλλιέργουν ἐντατικά κάθε σπιθαμὴν ἐδάφους, καὶ εἰς μέρη μάλιστα, τὰ δόποια σήμερον θεωροῦνται ως ἀνεπιθέκτα οἰσουδήποτε εἴδους καλλιεργείας, ἐπάνω εἰς τὰς κορυφάς τῶν μεγάλων ὅρεων, ὅπου τὸ ὑψός καὶ τὸ δριμὺ ψῦχος δὲν ἐπιτρέπουν καμμίαν θλάστησιν. Τὸ γεγονός τοῦτο πιστοποιεῖται ὅτι τοῦ ὅτι, εἰς δλα ἀνεξαιρέτως τὰ ὅρη τῆς Ἀργιθέας παρουσιάζονται ἔκδηλα σημεῖα ἐκχερσώσεως ικανοί καλλιεργείας, μὲ τοὺς τοίχους πρὸς συγκράτησιν τοῦ χώματος.

*Ἐπίσης εύρισκονται καὶ πέτρινα ἀλώνια, τὰ δόποια ἀποκλείουν, βέβαια, πιθανὴν ὑπαρξίν ἔκει, μόνον λειθαδίων πρὸς χορτοκοπήν, ἀλλ’ ἔχρησίμευον διὰ τὸ ἀλώνισμα σιτηρῶν καὶ ἴσως σικάλεως, ἡ δόποια ἀντέχει κάπως εἰς τὸ ὑψός καὶ τὸ ψῦχος τῶν μερῶν ἐκείνων.

*Ἀλλ’ ἡ ἐντατικὴ δι’ ἐκχερσώσεως αὐτὴ καλλιέργεια ἔφερεν δῆμοις μὲ τὰ σήμερον παρατηρούμενα ἀποτελέσματα, δηλαδὴ τὴν κατάρρευσιν τοῦ ἐδάφους ἐκ τῆς διαθρώσεως. Καὶ σημεῖα τῆς τοτε διαθρώσεως ὑπάρχουν πολλά καὶ σήμερον. Παρὰ τὸ γεγονός δῆμως τοῦτο, δοσον ἐντατικὴ καὶ ἔκτεταμένη ὃν ἥτο ἡ καλλιέργεια αὐτῇ, δὲν ἡδύνατο ὑπωσδήποτε νὰ θεραπεύσῃ ἰκανοποιητικῶς καὶ κατὰ μᾶλλον στοιχειώδη τρόπον τὰς ἀνάγκας τοῦ μεγάλου πληθυσμοῦ τῆς περιφερείας.

ΕΜΠΟΡΙΟΝ ΣΥΝΑΛΛΑΓΗΣ. ΞΥΛΕΙΑ

Τὰς εἰς εἰδὴ διατροφῆς ἔλλειψεις του, θὰ ἔπρεπε κατ’ ἀνάγκην ὁ πληθυσμὸς τῆς περιφερείας νὰ συμπληρώσῃ ἀλλαχόθεν. Καὶ τοῦτο ἀσφαλῶς θὰ ἐγένετο ἀπὸ τὴν πλουσίαν Θεσσαλικήν πεδιάδα, μὲ τοὺς κατοίκους τῆς δόποιας οἱ κάτοικοι τῆς Στεφανιάδος καὶ τῆς Ἀργιθέας θὰ είχον ἐμπορικάς συναλλαγάς. Εἰς τὴν τοιαύτην συναλλαγὴν τὸ μόνον ἐμπόδιον θὰ ἥταν οἱ Τοῦρκοι ἀλλὰ φαίνεται ὅτι αὐτοὶ δὲν ἀπηγόρευσαν τὸ ἐμπόριον τοῦτο, ἀπὸ λόγους σκοπού μότητος ἵσως, διότι ἐγνώριζον τὴν παροιμίαν ὅτι «ἡ πεῖνα μάτια δὲν ἔχει, καὶ δῆμως μάτια βγάζει», ὅπερ σημαίνει ὅτι ὃν οἱ δρεινοὶ ἔφθαναν εἰς δύσκολον ἐπισιτιστικὸν σημεῖον, θὰ ἐλεηλάτουν ἀσφαλῶς τὰ Θεσσαλικά χωρία. Πολὺ πιθανὸν ὅτι κατὰ τὰ «ριζά» θὰ είχον συσταθῆ ἐμπορικά κέντρα, εἰς τὰ δόποια οἱ δρεινοὶ μετέφε-

ραν τὴν ξυλείαν, τὴν δποίαν ἀντήλλαζαν μὲ δημητριακά. Εἰς τὰ πλησίον τῶν θεσσαλικῶν χωρίων ἐμπορικά ταῦτα κέντρα, οἱ Ἀργιθεᾶται θὰ μετέφερον μόνον ξύλινα προϊόντα, ὡς ξύλινα γεωργικά ἐργαλεῖα, ξύλινα δοχεῖα καὶ οἰκιακά σκεύη, ἵσως δὲ καὶ μέλι, τὸ δποίον παρῆγε καὶ τότε ὁ τόπος, ὅπως καὶ σήμερον. "Ολα αὐτὰ τὰ προϊόντα τὰ μετέφεραν εἰς τὰ κέντρα τοῦ ἐμπορίου των πρὸς πώλησιν ἢ ἀνταλλαγὴν μὲ τρόφιμα. Τίποτε ἄλλο δὲν νομίζομεν ὅτι θὰ ήσαν εἰς θέσιν νὰ μεταφέρουν πρὸς ἀνταλλαγὴν. Ἀπὸ δὲ τὰ κέντρα αὐτὰ θὰ μετέφερον ἐπὶ τῶν ὥμων των τὰ τρόφιμα εἰς τὰ χωρία των, ὅπως ἄλλωστε κάμνουν καὶ οἱ σημερινοὶ ἀπόγονοί των, ὅχι τόσον διότι ἡ ιστορία ἐπαναλαμβάνεται, ὡς πιστεύεται, ἀλλὰ κυρίως διότι τὸ Ἑλλ. Κράτος οὐδεμίαν μέριμναν ἐπέδειξε διὰ τὴν βελτίωσιν τῶν δρων τῆς ζωῆς καὶ τῆς συγκοινωνίας τῶν ἀνθρώπων ἔκείνων.

Ἡ ξυλεία ἦτο ἀνέκαθεν πολύτιμον προϊὸν διὰ τὰ στερούμενο τοιαύτης πεδινὰ μέρη τῆς Θεσσαλίας. Δι' αὐτὸ καὶ εἰς τὰ πρὸς τὴν Πίνδον «ριζά» εἶχον δημιουργηθεῖ κέντρα, εἰς τὰ δποία συνεκεντροῦτο ἡ ξυλεία ἀπὸ τὰ θουνά, ἡγοράζετο ἐκεῖ ἀπὸ τοὺς πεδινούς, καὶ μετεφέρετο ἀπὸ αὐτοὺς εἰς τὰ χωρία των διὰ τὰς ἀνάγκας των. "Ἐν τοιοῦτον κέντρον ξυλείας, τὸ δποίον ἔδωκε τὸ ὄνομά του καὶ εἰς τὸ χωρίον, εἶναι ἡ σημερινὴ Δαφνοσπηλιά, ἡ δποία, πρὶν λάθει τὸ ἐλληνόφωνον ὄνομά της, ἐλέγετο Βελές - Παζάρ (δοκῶν ἀγορά). Ἔπισης, ἔξω τῆς Καρδίτσης εἶναι τὸ χωρίον Βελέσι (δοκοί), ὅπου θὰ ὑπῆρχε ἄλλο κέντρον οἰκοδομησίμου ξυλείας.

"Οπως προανέφερα, διὰ τοὺς κατοίκους τῆς πρὸς Θεσσαλίαν πλευρᾶς τῆς Πίνδου, ἦτο εὔκολος ἡ μεταφορὰ τῆς ξυλείας, διὰ σθαρνίσματος - ἔλξεως, καὶ ἀσφαλῶς ἀπέζων καλῶς ἀπὸ τὴν ἐπιχείρησιν αὐτήν.

ΥΦΑΝΤΟΥΡΓΙΑ ΚΑΙ ΕΞΑΓΩΓΙΚΟΝ ΕΜΠΟΡΙΟΝ

Δὲν ἦτο δύμως δυνατὸν νὰ γίνῃ τὸ ἴδιον πρᾶγμα καὶ ἐκ μέρους τῶν Ἀργιθεατῶν, τοὺς δποίους ἔχωριζεν ἀπὸ τὴν Θεσσαλίαν δ ὀρεινὸς δγκος τῆς Πίνδου. Τὰ μικρὰ ξύλινα ἐργαλεῖα, τὰ δποία ἦσαν εἰς θέσιν νὰ μεταφέρουν πρὸς πώλησιν ἢ ἀνταλλαγὴν εἰς τὰ ἐμπορικὰ κέντρα, δὲν τοῖς ἀπέδιδον ἀρκετὰ κέρδη. "Ἐπρεπε λοιπόν, νὰ εύρουν ἄλλον τρόπον ἐμπορικῆς συναλλαγῆς, εὔκολον εἰς τὴν μεταφοράν, ἀλλὰ καὶ μὲ μεγαλυτέρων ἀγοραστικὴν ἢ ἀνταλλακτικὴν ἀξίαν. Καὶ ἐπειδὴ «ἡ πενία τέχνας κατεργάζεται», οἱ

Αργιθεάται εῦρον ως προσφορώτερον τρόπον καταπολεμήσεως τῆς πενίας των τὴν κατεργασίαν καὶ κατασκευὴν τοῦ πανιοῦ. Ἐπεδόθησαν μετά τόσου ζήλου εἰς τὴν ἐργασίαν αὐτήν, ὡστε τὴν παλαιὰν πενίαν διεδέχθη μεγάλη εὐημερία τῶν κατοίκων καὶ τῆς δῆλης περιφερίας. Καὶ ὅχι μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ γενικῶς ἥλλαξαν οἱ δροὶ τῆς ζωῆς των. Διότι προήγαγον βαθμηδὸν τὴν θιοτεχνίαν τοῦ πανιοῦ καὶ εἰς ποιότητα καὶ εἰς ποσότητα, ὡστε νὰ γίνῃ αὕτη τελικῶς καὶ ἡ αἵτια τῆς εἰς μεγάλην κλίμακα μεταναστεύσεως.

Αρχικῶς, ὅλα τὰ προϊόντα τῆς ὑφαντικῆς των τὰ διέθετον εἰς τάς πρὸς τὴν Θεσσαλίαν ἀγοράς. Ἀλλὰ πολὺ γρήγορα, ἡ παραγωγὴ ὑπερέβαλε τὴν ζήτησιν, καὶ τοῦτο τοὺς ἡνάγκασε νὰ φροντίσουν πρὸς ἔξεύρεσιν ἄλλων κέντρων διαθέσεως τῶν προϊόντων των.

Καὶ εἶναι μὲν γνωστὸν ὅτι οἱ Ἀμπελακιώται τοῦ Κισσάβου εἶχον ἐπιδοθῆ συστηματικῶς εἰς τὴν ὑφαντουργίαν καὶ αὐτοὶ εἶχον ίδρυσει τὸν πρῶτον εἰς τὸν κόσμον συνεταιρισμὸν διὰ τὴν διάθεσιν τῆς παραγωγῆς των. Ἀσφαλῶς, σχέσις καὶ συνεργασία θὰ ὑπῆρχε μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν κατοίκων τῶν Ἀγράφων καὶ ἡ αὐτοὶ ἡ ἔκεινοι θὰ ἐμπιμήθησαν ἀλλήλους διὰ τὴν συστηματοποίησιν τῆς θιομηχανίας των καὶ τῆς συνεταιριστικῆς διαθέσεων τῶν προϊόντων, ἀλλ’ ἐπειδὴ ἐν προκειμένῳ δὲν γνωρίζομέν τι περὶ τῶν Ἀγραφιωτῶν, παραχωροῦμεν τὴν πρωτοθουλίαν τῆς δῆλης συστηματικῆς συνεργασίας εἰς τοὺς κατοίκους τῶν Ἀμπελακίων Αὐτοὶ πρῶτοι διέθεσαν τὰ προϊόντα τῆς ὑφαντικῆς των καὶ εἰς ἄλλας εὑρωπαϊκάς χώρας, καὶ μάλιστα εἰς τὴν Αὐστρίαν.

Ἐχω ἀκούσει ὅπο γέροντας τῆς περιφερείας μας ὅτι «στὰ παλιὰ χρόνια» οἱ κάτοικοι τῆς ἔταξιδευαν στὴν «Οστρια» καὶ ἐκεῖ ἐπώλουν τὸ πανί. Ἐξ ἄλλου, εἰς τὰ ἐρείπια τοῦ χωρίου μου εὑρέθησαν μερικά αὐστριακά ἀργυρᾶ νομίσματα, εἰς δὲ τὴν κάτω Ἀργιθέαν ἀρκετά ἀργυρᾶ νομίσματα πολωνικά, τοῦ 14ου καὶ 15ου αἰώνος, ἀτινα θὰ ἦσαν στολίσματα γυναικείας ἀμφιέσεως, ως φέροντα εἰς τὸ ἄκρον ὅπην, διὰ τὴν συρραφήν ἡ ἔξαρτησιν, γεγονός τὸ δποῖον πιστοποιεῖ τὴν ἀνωτέρω πληροφορίαν καὶ ὅτι ὑπὸ τὸ δναμα «Οστρια» ἐννοοῦσαν οἱ κάτοικοι τὴν Αὐστρίαν καὶ ὅχι τὴν Ιστριαν (παραδούναβίους τῆς Ρουμανίας χώρας), ὅπως μερικοὶ ἀκόμη θέλουν νὰ πιστεύουν.

Τὴν θιομηχανίαν τοῦ πανιοῦ ειργάζοντο ἀρχικῶς ἄνδρες καὶ κατά τοὺς μετεπαναστατικούς ἀκόμη χρόνους. Ἀργότερον, εἰς τὴν περιφέρειαν τῆς Ἀργιθέας ἡ ὑφαντικὴ περιήλθεν ἀποκλειστικῶς

εἰς χεῖρας τῶν γυναικῶν, ὡς οἰκιακὴ πλέον θιοτεχνία, καὶ ἔξακολουθεῖ μέχρι σήμερον. 'Αλλ' εἰς τὰ χωρία τῶν Δήμων Γόμφων καὶ Νεθροπόλεως διετηρήθη ὡς ἀνδρικὸν ἐπάγγελμα καὶ μέχρι τῶν ἡμερῶν μου, εἰς δὲ τὴν κατὰ Σάθεστον ἀγορὰν τοῦ Μουζακίου τὰ ὑφαντά πάνιά καὶ ντρίλια εἶχον τὴν πρώτην θέσιν εἰς τὴν ἔθδομαδιαίαν αὐτὴν ἔκθεσιν. "Αν τοιουτοτρόπως γίνεται καὶ σήμερον, ή ἂν ὁ τεχνικός πολιτισμός ἔξετόπισε τὰς παλαιάς συνηθείας, δὲν εἶμαι εἰς θέσιν νά γινωρίζω.

Τέλος, τὸ ἐπάγγελμα αὐτὸ μᾶς ἀφῆσε καὶ τὰ ἐπώνυμα, 'Υφαντής, 'Ανυφαντής καὶ 'Αϊφαντής, τὰ τὸσον διαδεδομένα εἰς τὰ "Αγραφα καὶ τὴν περιφέρειαν τῆς Πίνδου.

Ε'. ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΙΣ

ΑΙΤΙΑ ΚΑΙ ΑΦΟΡΜΑΙ. ΑΓΑΘΑ ΚΑΙ ΔΥΣΑΡΕΣΤΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ. ΕΛΛΗΝΙΚΑΙ ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ

'Ως εἰδομεν ἀνωτέρω, ή πλεονάζουσα παραγωγὴ τοῦ πανιοῦ καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς διαθέσεως αὐτοῦ, ἔφερε τοὺς κατοίκους τῆς περιφερείας 'Αγράφων εἰς τὸ νά γίνουν ἔμποροι, «πραγματευταὶ», καὶ νά ταξιδεύουν εἰς χώρας μακρυνάς. Τὸ γεγονός τοῦτο πρέπει νά θεωρηθῇ ὡς αἰτία καὶ ἀρχὴ μεταναστεύσεως. Οἱ πρῶτοι ταξιδεύσαντες εἰς τὰ μακρυνὰ μέρη περιέγραψαν αὐτά καὶ τὰς ἐπιτυχίας τῶν καὶ παρεκίνησαν καὶ ὄλλους νά δοκιμάσουν τὴν τύχην τῶν εἰς τὴν μετανάστευσιν. Δὲν θά ήσαν αὐτοὶ ξένοι μεταξὺ ξένων" ὥσην στοι ἐν μέσῳ ἀγνώστων. Εἶχον προηγηθῆ αὐτῶν καὶ ἐγκατασταθῆ ἐκεῖ ὡς ἔμπορευόμενοι 'Ηπειρῶται (Μοσχοπολῖται) καὶ Μακεδόνες (Κοζανῖται), ιδρύσαντες ἀνθηράς 'Ελληνικάς Κοινότητας, μὲ 'Εκκλησίας, σχολεῖα, ἔφημερίδας, τὸ δὲ ἔμπορικὸν πνεῦμα τῆς φυλῆς μας, μὲ τὴν ἐλευθερίαν καὶ ἀσφάλειαν ποὺ ἐπεικράτει εἰς τὰς χώρας ἐκείνας, εὑρεν ἀπεριόριστον δρίζοντα δράσεως, καὶ πολὺ ταχέως τὸ ἔμπόριον περιήλθεν ἀποκλειστικῶς εἰς 'Ελληνικάς χεῖρας.

*Αρχικῶς ἔξενιτεύοντο μόνον ἀνδρες καὶ νέοι. Τὰ ὑπάρχοντα ὅλλα μέλη τῆς οἰκογενείας παρέμεναν εἰς τὰ χωρία των, ὅπου τὸ σύστημα τῶν 'Αρματωλικιῶν παρεῖχεν ἀρκετὴν ἀσφάλειαν. Οἱ μετανάσται, ἔργαζόμενοι εἰς τὰς ξένας χώρας, ἔστελναν τοὺς καρπούς τῶν μόχθων των εἰς τὰς οἰκογενείας των, καὶ τὸ χρῆμα τοῦτο δχι μόνον συνετήρη ἀνέτως αὐτάς, ὅλλα παρεῖχε γενικήν εὔεξίσιν

εἰς δλην τὴν περιφέρειαν, καὶ ἡ ζωὴ ἐκεῖ ἥρχισε πάλι νὰ εἶναι εὐχάριστος καὶ εύτυχισμένη. Ἡ περίοδος αὐτή, ἡ ὅποια ἐκράτησεν 100 περίπου ἔτη, ἔως τὸ 1800, πρέπει νὰ θεωρηθῇ ως ἡ χρυσῆ ἐποχὴ τῆς Ἀργιθέας καὶ τῶν Ἀγράφων γενικῶς, ως μαρτυρεῖται καὶ ἀπὸ τὰ ἔργα, τὰ ὅποια μᾶς ἀφησεν, ἡ ἐποχὴ αὐτή.

ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΑΘΛΙΟΤΗΣ, ΚΑΤΑΠΙΕΣΕΙΣ ΚΑΤΟΙΚΩΝ ΚΑΙ ΟΜΑΔΙΚΗ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΙΣ

Εἰς τάς περιφερείας αὐτάς, ἀπὸ τοῦ ἔτους ἐκείνου ἡ δλίγον πρότερον, πάντως ἀφ' ὅτου τὰ μέρη αὐτὰ ὑπῆχθησαν ὑπὸ τὸν τύραννον τῶν Ἰωαννίνων Ἀλῆ - Πασᾶ, ἡ κατάστασις ἥλλαξεν ἐπὶ τὸ χειρότερον. Τὰ μέχρι τότε προνόμια τῶν ἀρματωλικιῶν μετεβλήθησαν καὶ περιωρίσθησαν, διότι ὁ ἀπαίσιος αὐτὸς τύραννος δὲν ἦνείχετο ὑπηκόους, ἔστω καὶ μὲ σκιάν ἐλευθερίας. Κατὰ τύπον μόνον διετήρησεν τὸ ἀρματωλίκι τῶν Ἀγράφων. Οἱ φόροι εἰς τὸ εξῆς εἰσπράττονται ἀπὸ εἰδικούς του ἀνθρώπους. Ἡ ἀσφάλεια ἀνατίθεται εἰς ἐμπέρους καὶ ἐμπίστους εἰς τὸν τύραννον Ἀλβανούς, οἱ ὅποιοι, ως ἄτακτα καὶ κακοῦργα στίφη, περιέρχονται δλην περιφέρειαν, ἀπὸ χωρίου εἰς χωρίον, τρομοκρατοῦν τὸν πληθυσμόν, ἀρπάζουν καὶ βιαιοπραγοῦν, κυνηγοῦν, συλλαμβάνουν καὶ φονεύουν δους δὲν σκύβουν τὸν τράχηλον εἰς τὸν αἰμοβόρον τύραννον. Ἀπὸ τοιαῦτα ἀποσπάσματα Τουρκαλβανῶν συλλαμβάνεται εἰς τὸ Μοναστηράκι καὶ ἐκτελεῖται ὁ ἡρως Κατσαντώνης.

Εἰς κάθε περίπτωσιν ὑποθάλψεως ἡ περιθάλψεως τῶν καταδιωκομένων Κλεφτῶν, οἱ κάτοικοι τῶν περιφερειῶν ἐπλήρωναν πολὺ ἀκριβά τὴν συμπάθειάν τους. "Οταν ἐγένετο ἡ τρομερὰ καταστροφὴ τῶν Σουλιωτῶν, εἰς τὸ ἀπέναντι τῆς Ἀργιθέας θρυλικὸν Μοναστῆρι τοῦ Σέλτσου, τὰ χωρία μας, σπεύσαντα νὰ κρύψουν ἡ φυγαδεύσουν εἰς Ἐπτάνησα τοὺς ἐλαχίστους διασωθέντας Σουλιώτας, ἐπλήρωσαν πολὺ ἀκριβά τὴν συμπάθειάν τους πρὸς τοὺς ἀτυχεῖς ἡρωας ἀδελφούς των. Καὶ ἔχω ἀκούσει ἀπὸ γέροντες τοῦ χωριοῦ μας νὰ διηγοῦνται καὶ ἀναφέρουν τὸ περιστατικὸν αὐτό, ως ἐν τρομερὸν συμβάν τῆς περιφερείας μας.

Αὐτὴ ἡ φοβερὰ κατάστασις τῶν πιέσεων τοῦ τυράννου, τοῦ διαρκοῦς φόβου καὶ τῆς βαρείας φορολογίας τοῦ πληθυσμοῦ, μάλιστα αὐτῶν οἱ ὅποιοι εἶχαν συγγενεῖς εἰς τὰ ξένα καὶ ἐλάμβανον τὰ χρηματικά τῶν ἐμβάσματα, ἐστάθη ἡ ἀφορμὴ νὰ ἀρχίσῃ

μεγαλυτέρα διαρροή τῶν κατοίκων, μία δημαδική τρόπον τινά μετανάστευσις. Ἀφοῦ ἔχασαν πλέον τὴν ἀσφάλειαν τῆς ζωῆς, τῆς τιμῆς καὶ τῆς περιουσίας, ἀφοῦ δι' αὐτὰ τὰ ἀγαθά μιᾶς στοιχειώδους ζωῆς κατώκησαν τὰ ξεροθράχια αὐτά, ἐκτοπίσαντες τοὺς φυσικούς των κατοίκους, τὰ ἀγρίμα, ἔπειτε νὰ ἀντιμετωπίσουν ριζικά καὶ τὴν νέαν πλέον κατάστασιν. Δὲν ὑπῆρχε ἄλλη λύσις, παρὰ ἡ φυγὴ δι' ἄλλους τόπους. Καὶ ὁ τόπος, εἰς τὸν διποῖον ἀπέβλεπαν ως ἔξησφαλισμένην τὴν διαβίωσιν των, χωρὶς νὰ χάσουν τὸν ἔθνισμὸν καὶ τὴν θρησκείαν των (ἔτσι ἐνόμιζον τότε οἱ δυστυχεῖς, ἀλλὰ φεῦ, πολὺ γρήγορα ἔχασαν καὶ τὰ δύο!), ἀφοῦ ἄλλοι εἶχον προηγηθῆ καὶ συμπτύξει ἀκμαίας Ἑλληνικάς Κοινότητας, ως ἐλέχθη, ἥτο ἡ Αὔστρια.

Τοιουτοτρόπως ἤρχισεν ἀθρόα μετακίνησις τοῦ πληθυσμοῦ πρὸς τὰ ἔκει. Καὶ δὲν ἔφυγον θεοφαίως δλοι, ἀλλὰ οἱ ἐναπομείναντες, μὲ τὴν μεγάλην ἀραιώσιν τῶν κατοίκων ἐκ τῶν χωρίων των, ἀνεκουφίσθησαν ἀρκετά, ὥστε νὰ δύνανται νὰ ζοῦν ἀνετώτερον. Κυρίως παρέμειναν ἔκεινοι, οἱ διποῖοι δὲν εἶχον ιδικούς των εἰς τὴν Αὔστριαν, διὰ νὰ τοὺς καλέσουν καὶ δεχθοῦν. Αὗτοι ἔξηκολούθησαν εἰς τὰ χωρία των τὴν βιοτεχνίαν τῶν ὑφαντῶν. Ἡ παραγωγὴ, θεοφαίως τώρα, ἥτο μικροτέρα, ἀλλὰ καὶ ἡ διάθεσίς της εὐχερεστέρα εἰς τὰς γειτονικάς ἀγοράς καὶ αἱ τιμαὶ καλαί, ὥστε νὰ ἔξασφαλίζουν εἰς αὐτοὺς μίαν κάπως ἀνετηνή ζωήν.

ΑΝΑΔΑΣΩΣΙΣ

Ούδεν κακὸν ἀμιγὲς καλοῦ, καὶ ἀντιθέτως. "Οπως εἰδαμεν δλλαχοῦ, δ ὑπερπληθυσμὸς τῆς περιφερίας ἐπέφερε τὴν παντελῆ καταστροφὴν τῶν δασῶν καὶ τὴν ἐκ ταύτης τρομεράν διάθρωσιν τοῦ ἐδάφους, ἡ διποία καὶ μέχρι τῆς σήμερον εἶναι καταφανής εἰς πολλὰ σημεῖα. Ἀλλὰ μετὰ τὴν αἰσθητὴν ἐλάττωσιν τῶν κατοίκων, διὰ τῆς ἀποσυμφορήσεως ἡ μεταναστεύσεως αὐτῶν, δ τόπος ἤρχισε πάλιν νὰ ἀναπνέῃ. Ἐφ' ὅσον ἀνεπτύσσετο ἡ βιοτεχνία τῆς ὑφαντικῆς, ἡ καλλιέργεια περιωρίζετο μόνον εἰς τὰ περιθόλια καὶ ἡ κτηνοτροφία ἐγένετο πλέον οἰκόσιος καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἐλαχίστη, τόσον δ τόπος ἤρχιζε νὰ ἐπενδύεται μὲ βλάστησιν καὶ νὰ ἀναδασώνεται. Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ θέλω νὰ ἐπιστήσω τὴν προσοχὴν τοῦ ἀναγνώστου. Ἐπειδὴ ἡ περιφέρειά μας ἤρημώθη τελείως καὶ ἔπαυσε νὰ κατοικήται ἀπὸ τοῦ 1823, νομίζεται ἀπὸ δλούς

σχεδόν, ότι ή δρυγιώδης θλάστησις, ή όποια παρετηρήθη κατά τά έτη 1840 - 1850, κατά τὴν ἐποχὴν τῆς ἐπανακατοικήσεως, δφείλεται εἰς τὸ μεσολαβῆσαν αὐτὸ χρονικὸν διάστημα τῆς ἐρημώσεως, τῶν 20 δηλαδὴ περίπου ἑτῶν. Ἀλλὰ μία τοιαύτη ἐκδοχὴ οὐδόλως εὔ-
σταθεῖ. Τὰ πελώρια δένδρα, οἱ γίγαντες αὐτοὶ τῶν δασῶν τὰ
ὅποια εὑρέθησαν νὰ σκεπάζουν ὀλόκληρον τὴν περιφέρειαν Ἀρ-
γιθέας, ἀπὸ τῆς μιᾶς ἄκρας εἰς τὴν ἄλλην, δὲν ἦτο ποτὲ δυνατὸν νὰ
ἀναπτυχθοῦν καὶ γιγαντώσουν εἰς τόσον μικρὸν σχετικῶς χρονι-
κὸν διάστημα. Θὰ ἔχειαζοντο διπλάσιον καὶ ἀκόμη περισσότε-
ρον πρὸς τοῦτο χρόνον. Ἡ ἀναδάσωσις τῆς περιφερείας θὰ ἔπε-
πε, φυσικῶς καὶ λογικῶς, νὰ εἶχεν ἀρχίσει ἀρκετοὺς χρόνους
πρὸ τῆς τελείας ἐρημώσεως, οἱ όποιοι συμπίπτουν κατά τὴν ὡς
ἄνω ἐποχὴν τῆς ἀραιώσεως τοῦ πληθυσμοῦ διὰ τῆς ἀποσυμφορή-
σεως καὶ μεταναστεύσεως. Πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ φυσικῶς καὶ λο-
γικῶς ἀληθοῦν τοῦ ισχυρισμοῦ μου τούτου, ἀναφέρω τὸ ἔξῆς
γεγονός:

Δέκα λεπτά τῆς ὥρας, καὶ ἀκριθῶς ἀπέναντι τοῦ χωρίου μεσού,
εἰς τὴν θέσιν «Κελέσι», διεσώθη δάσος γιγαντιαίων ἔλατων, ὕψους
50 ἔως 60 μέτρων. Ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τελευταίως ἥρχισαν νὰ πίπτουν
ὑπὸ τὸν πέλεκυν τῶν κατοίκων, διὰ νὰ χρησιμεύσουν· ὡς καυ-
σόδυλα. Τῷ 1936, κατά τὴν κοπῆν διὰ «κόφτρας» ἐνός ἔλατου με-
τρίου μεγέθους, παριστάμενος καὶ ἔγω, ἐμέτρησα ἐκ περιεργείας
τοὺς κύκλους τοῦ κορμοῦ. «Ἐκαστος κύκλος, ὡς γνωστόν, ἀντι-
στοιχεῖ μὲν ἡλικίαν ἐνός ἔτους. Εὗρον 160 κύκλους, δηλαδὴ τὸ
δένδρον ἦτο ἡλικίας 160 ἑτῶν! Τὸ ἴδιον ἔκαμα ἀργότερα καὶ εἰς
ἄλλα ἔλατα, καὶ ἡ διαφορὰ πάντοτε ἦτο ἐλαχίστη, δεικνύουσα
ἄλλοτε μεγαλυτέραν καὶ ἄλλοτε μικροτέραν ἡλικίαν τῶν δένδρων.
Τοιουτοτρόπως θλέπομεν ὅτι τὰ δάση αὐτὰ ἥρχισαν νὰ ἀναπτύ-
σωνται πέριξ τοῦ ἔτους 1780, δηλαδὴ κατά τὴν ἐποχὴν τῆς ἀραιώ-
σεως τοῦ πληθυσμοῦ τῆς περιφερείας, καὶ ὅχι κατά τὴν πλήρη ἐρη-
μώσιν αὐτῆς. Ἐπειδὴ δὲ καὶ τώρα ἀκόμη διασώζονται παντοῦ με-
γάλα ἔλατα, θὰ εἶναι εύχερής ἡ διαπίστωσις τοῦ ισχυρισμοῦ μου
αὐτοῦ, παρὰ παντὸς ἔτι ἀμφιβάλοντος.

Ἐάν, τέλος, ὁ πληθυσμὸς τοῦ χωρίου μας ἦτο μεγάλος καὶ ἐ-
στηρίζετο εἰς τὴν κτηνοτροφίαν καὶ καλλιέργειαν, ὅπως σήμερον,
ποτὲ δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ δημιουργηθῇ ἔκει δάσος τόσον πλη-
σίον, καὶ μάλιστα νὰ ἀναπτυχθοῦν ἔλατα. Αὐτὸ ἀκριθῶς παρατη-
ρεῖται σήμερον, ὅπου, μόλις φυτρώσῃ δενδράκι, ἡ ἀποκεφαλίζεται

ἀπό τὸ ἀδηφάγα γίδια, ἢ, ἐν σωθῆ ἀπὸ αὐτά, κόπτεται ἀπὸ τὸν γιδοθοσκόν, διὰ τὴν χειμερινὴν τροφὴν τῶν γιδιῶν του ἢ καὶ διὰ θέρμανσιν αὐτοῦ καὶ τῆς οἰκογενείας του.

ΣΤ'. ΤΕΛΕΙΑ ΕΡΗΜΩΣΙΣ ΑΙΤΙΑ ΚΑΙ ΣΥΝΕΠΕΙΑΙ

Παρὰ τὴν λόγῳ τῶν πιέσεων τοῦ κατακτητοῦ καὶ τῶν δεινῶν συνθηκῶν τῆς ζωῆς ἀποσυμφόρησιν καὶ μετανάστευσιν, περὶ ἣς ὡμιλήσαμεν ἀνωτέρω, ἀρκετοὶ κάτοικοι παρέμειναν εἰς Στεφανιάδα καὶ εἰς ὅλα τὰ χωρία τῆς Ἀργιθέας καὶ ἔξηκολούθησαν τὸν τραχὺν ἀγώνα τῆς ἐπιθιώσεώς των. 'Ἄλλ.' ἥλθον οἱ χρόνοι τῆς ἐπαναστάσεως διὰ νὰ ἐπιτραχύνουν ἀκόμη περισσότερον τὴν ζωὴν τῶν κατοίκων καὶ νὰ τούς ἔξαναγκάσουν τελικῶς νὰ ἔγκαταλείψουν τὰ χωρία των μέχρι τελείας ἐρημώσεως αὐτῶν.

Τὰ αἴτια, λοιπόν, τῆς ἐρημώσεως εἶναι κυρίως πολεμικά καὶ ἔχουν ὡς ἔξῆς:

'Ο Καραϊσκάκης κατεῖχε τὸ ἄρματαλίκι τῶν Ἀγράφων, ἀλλ' ὡς φαίνεται, ἡ θέσις του δὲν ἦτο πολὺ στερεά. Ἐντεῦθεν δικαιολογεῖται καὶ ἡ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐπαναστάσεως καιροσκόπος πολιτική του ἔναντι τοῦ ἀγωνιζομένου 'Ἐθνους καὶ ἡ σύγκρουσίς του μὲ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἀγώνος. Μετά δύμως τὴν κατὰ τὸ 1823 ἐπιδρομὴν τοῦ Μουσαῆ - Πασᾶ τῆς Σκόδρας (ἢ Σκόντρα - Πασᾶ, κατὰ τοὺς ἐντοπίους) κατὰ τῆς περιφερείας τῶν Ἀγράφων καὶ τῆς παντελοῦς ἐρημώσεως της, μετά μάλιστα καὶ τὴν πτῶσιν τοῦ ἥρωος τῆς ἐπαναστάσεως Μάρκου Μπότσαρη, ὁ ὅποιος συνεπλάκη κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος εἰς Καρπενῆσι μὲ τὴν ἰδίαν καταστρεπτικὴν στρατιάν τοῦ Μουσαῆ - Πασᾶ, ὁ Καραϊσκάκης ἀφῆκε τὴν παλαιάν ἐπαμφοτερίζουσαν πολιτικήν του καὶ ἐτάχθη ἀνεπιφυλάκτως παρὰ τὸ πλευρὸν τῆς ἀγωνιζομένης Πατρίδος, θυσιασθεὶς ὑπὲρ αὐτῆς.

'Απὸ ἀφηγήσεις γερόντων ἐπληροφορήθην ὅτι ἡ εἰσθολὴ εἰς τὴν περιφέρειάν μας ἐγένετο διὰ τῆς 'Οξυᾶς, ἀφοῦ προηγουμένως κατεστράφη ἡ περιφέρεια 'Ασπροποτάμου, ὃπου ὁ Καπετάνιος Στουρνάρας ἀντέταξεν πείσμονα καὶ ἥρωϊκήν ἀντίστασιν. Καὶ αὐτὸς ὁ Καραϊσκάκης ἀντέστη εἰς τοὺς εἰσθολεῖς, ἀλλ' ἄνευ ἀποτελέσματος⁽¹⁾. Τότε συνετελέσθη ἡ καταστροφὴ καὶ τελεία ἐρή-

(1) Βλ. σελίς 25 «ἔρενπα δχνρώσεων».

μωσις τῆς περιφερείας Ἀργιθέας καὶ Ἀγράφων γενικῶς.

Είναι παράδοξον ότι ἀπό κανένα ἐκ τῶν γερόντων δὲν ἤκουσα διὰ σφαγάς καὶ ἔξοντωσιν τοῦ πληθυσμοῦ, παρὰ μόνον διὰ κάψιμον τῶν χωρίων. Πολλοὶ λόγοι, πράγματι, συνηγοροῦν εἰς τὸ νότιο πιστεύσωμεν ότι οἱ Τούρκοι δὲν προέβησαν εἰς τὴν ἔξοντωσιν τοῦ πληθυσμοῦ, ἀλλ᾽ ἀπλῶς ὑπεχρέωσαν τοὺς κατοίκους νὰ ἔγκαταλείψουν τὴν περιφέρειάν των. Μετὰ τὴν ἔγκατάλειψιν αὐτήν, οἱ Τούρκοι χάριν ἀσφαλείας των, μετέβαλον διὰ πυρὸς τὴν περιφέρειαν εἰς ἀκατοίκητον καὶ νεκράν ζώνην, νομίζοντες ότι διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ θὰ κατέπνιγον τὸ ἐπαναστατικὸν πνεῦμα τῶν φυγάδων. Εἰς τὴν καταστρεπτικὴν μανίαν των οἱ Τούρκοι, ἀφοῦ ἔκπυσαν δλας τὰς κατοικίας, ἐσεβάσθησαν μόνον τὰς ἔκκλησίας, τὰ μοναστήρια καὶ δλα γενικῶς τὰ γεφύρια. Ἡ ἔξαίρεσις αὐτή, περίεργος κατ᾽ ἀρχὴν — καὶ μάλιστα ἔξαίρεσις δι᾽ ἔκκλησίας καὶ μοναστήρια, ὅταν οἱ εἰσβολεῖς εἶναι ἀπιστοί καὶ ἀλλόθρησκοι, — μᾶς φέρει εἰς τὸ νὰ πιστεύσωμεν ότι, πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ «Δοθελετιοῦ», οἱ κατακτηταὶ ἡλθον εἰς συμφωνίαν μετὰ τῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς διὰ προσωρινὴν αὐτῶν μετατόπισιν.

ΚΑΘΟΔΟΣ ΠΡΩΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΝ. ΘΕΣΣΑΛΟΙ ΑΓΡΑΦΙΩΤΕΣ

Ἡ ὑπόθεσις αὐτὴ ἐνισχύεται ἀκόμη ἐκ τοῦ ότι οἱ πλεῖστοι τῶν φυγάδων κατοίκων Ἀργιθέας ἔγκατεστάθησαν παρὰ τὰ κράσπεδα τῆς Θεσσαλικῆς πεδιάδος καὶ τὰς πλησίον πόλεις. Αὗτοὶ καὶ οἱ ἀπόγονοι των ἔφερον, καὶ φέρουν μέχρι σήμερον, τὴν Ἀγραφιώτικην καταγωγὴν των ὡς τιμητικὸν τίτλον. Δὲν ὑπάρχει χωρίον τῆς Ἀργιθέας, τὸ δόποιον νὰ μὴν ἔχῃ κάποιον Θεσσαλὸν σήμερον, ἀπόγονον παλαιού κατοίκου του. Πολλοὶ τῶν πρώην κατοίκων τῆς Ἀργιθέας, ἢ οἱ ἀπόγονοί των, διέπρεψαν εἰς Θεσσαλίαν ὡς ἔμποροι, πολιτικοί ἢ δήμαρχοι. Ἀναφέρομεν, ὡς ἐπὶ παραδείγματι, μερικὰ δύναματα, δοσα διετηρήθησαν εἰς τὴν μνήμην μας: Ἡ Στεφανιάς ἔχει τὸν Κουσκλέκαν, τοῦ δόποιου ἀπόγονος ἔχρημάτισε Δήμαρχος Λαρίσης, τὸν Μαλλικιώσην, Δήμαρχον καὶ πολιτευτὴν Τρικκάλων, τοὺς Τσιρογιανναίους Τσιοτίου καὶ πλείστους ὄλλους, τῶν δόποιών τὰ δύναματα μοῦ διαφεύγουν τώρα, ἔγκατασταθέντας ἀπὸ Πόρτας μέχρι Φαναρίου. Ἐπίσης ἐνισχυτικὸν τῆς ὑποθέσεώς μας ότι τὰ χωρία ἔξεκενώθησαν κατόπιν συμφωνίας μὲ τοὺς εἰσθολεῖς Τούρκους, ἀποτελεῖ καὶ τὸ γεγονός ότι οἱ φυγάδες ἔγκατε-

στάθησαν τόσον πλησίον πρός τὰ χωρία τῆς καταγωγῆς των. "Εζών ἐν ἀρμονίᾳ πλέον ἐν μέσῳ συμπαγοῦς τουρκικοῦ πληθυσμοῦ, ἔλεύθεροι καὶ ἀνενόχλητοι, δημιουργήσαντες καὶ σοθαράς περιουσίας, αἱ ὅποιαι καὶ τοὺς ἐκράτησαν διὰ παντὸς ἔκει. Ἐάν δὲν ὑπῆρχε προηγουμένη συμφωνία καὶ δὲν ἐδημιουργεῖτο ἀρμονία οὐκ-βιώσεως, ἀλλὰ δυσμένεια καὶ διωγμὸς ἐκ μέρους τῶν Τούρκων, οἱ φυγάδες οὐδαμοῦ θὰ ἥδυναντον νὰ σταθῶσιν, ὡς ἀκριβῶς υπνέθη μὲ τοὺς δυστυχεῖς Σουλιώτας, ἐκ τῶν ὅποιων οἱ ἐπιζήσαντες εὗρον τελικῶς καταφύγιον εἰς Ἐπτάνησα. Τέλος, καὶ τὸ γεγονός ὅτι, κατὰ τὴν ὑπὸ τῶν νέων κατοίκων ἀνασκαφὴν τῶν ἐρειπίων τῶν παλαιῶν οἰκημάτων, δὲν εὑρέθησαν οἰκιακὰ σκεύη καὶ ἐργαλεῖα, ἐνισχύει τὴν πεποίθησίν μας ὅτι δὲν ἔλαθε χώραν θιαία καὶ θιαστική ἐγκατάλειψις τῶν χωρίων, ἀλλὰ συμπεφωνημένη ἐκ-κένωσις αὐτῶν. Ἐν πάσει περιπτώσει, τὸ γεγονός εἶναι ὅτι ἡ ἐρήμωσις ὑπῆρξε γενική, καὶ δὲν ἀπέφυγεν αὐτὴν κανέναν χωρίον. Εἰς αὐτὰ συγκαταλέγεται καὶ ἡ Στεφανιάδα, ἡ ὅποια ὑπῆρξεν, ὅπως δείχνουν τὰ ἐρείπια τῆς, ἐν ἀπό τὰ «Κεφαλοχώρια» τῆς δόλης περιφερείας.

ΑΡΙΘΜΟΣ ΚΑΤΟΙΚΩΝ ΑΡΧΑΙΑΣ ΣΤΕΦΑΝΙΑΔΟΣ. ΤΡΟΠΟΣ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ ΟΙΚΙΩΝ ΑΥΤΗΣ

Συχνά ἀναφέραμεν προηγουμένως περὶ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Στεφανιάδος καὶ τῆς δόλης περιφερείας κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀκμῆς, τῆς μεταναστεύσεως καὶ τῆς ἐρημώσεως. Ἀλλὰ πόσος ἦτο δὲν πληθυσμὸς αὐτός, εἰς ποιὸν ἀριθμὸν ἀνήρχοντο οἱ κάτοικοι τῆς Στεφανιάδος κυρίως; Αὐτὸ τὸ ἔρωτημα μὲ ἐθασάνιζεν ἀνέκαθεν. Πριν τελειώσωμεν τὴν παράγραφον αὐτὴν καὶ εἰσέλθωμεν εἰς νέαν, εἰς τὴν ὅποιαν θὰ διαπραγματευθῶμεν τὸν νέον οἰκισμὸν τῆς Στεφανιάδος, δὲν ὅποιος ἀποτελεῖ νέον σταθμὸν εἰς τὴν ιστορίαν τῆς καὶ τὴν ἔξελιξίν της, νομίζω ὅτι πρέπει νὰ λύσωμεν καὶ τὸ πρόθλημα αὐτὸ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν κατοίκων τῆς Στεφανιάδος, τούλαχιστον διὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἀκμῆς τῆς.

Σαφεῖς καὶ ἀσφαλεῖς πληροφορίαι δὲν ὑπάρχουν. Ἡ μόνη πηγὴ πρὸς λύσιν τοῦ προθλήματος εἶναι καὶ πάλιν δὲν Μπαρμπα - Γιωργάκης. Αὐτός μοὶ ἔλεγεν ὅτι δὲν ἴερεὺς πατήρ του εἶχεν ἀνακαλύψει εἰς τὰς σελίδας ἐνὸς παλαιοῦ ἐκκλησιαστικοῦ θιβλίου σημείωμα, κατὰ τὸ ὅποιον ἡ Στεφανιάς εἶχεν 800 οἰκογενείας κατὰ τὸ ἔτος 1710.

Δέν περιωρίσθην εἰς τὴν πληροφορίαν αὐτήν, καὶ προσεπάθησα μὲ ἐπιτόπιον ἔρευναν νὰ ἔξεύρω στοιχεῖα πλησιάζοντα εἰς τὴν πραγματικότητα. Τὸ συμπέρασμά του εἶναι ὅτι δ ἀνωτέρω ἀριθμός τῶν 800 οἰκογενειῶν εἶναι ὑπερβολικός. Τὰ στοιχεῖα, εἰς τὰ δποὶα στηρίζω τὴν γνώμην μου αὐτήν, εἶναι τὰ ἔξῆς:

‘Οκτακόσιαι οἰκογένειαι, ἀπὸ πέντε ἄτομα ἐκάστη κατὰ μέσον ὅρον (αὐτὸς εἶναι δ γενικὸς παραδεδεγμένος μέσος ὅρος ἀτόμων κατὰ οἰκογένειαν), μᾶς δίδουν 4.000 περίπου ψυχάς. ‘Αλλ’ αὐταὶ αἱ ψυχαὶ ἔπρεπε νὰ κατοικοῦν εἰς 600 τούλαχιστον οἰκήματα, ἔστω καὶ ἀν παραδεχθῶμεν ὅτι μερικαὶ στενῶς συγγενικαὶ οἰκογένειαι παρέμεναν ὑπὸ τὴν αὐτήν στέγην, ὡς συμβαίνει καὶ σήμερον μεταξὺ ἀδελφῶν. ‘Αλλ’ ἡ περιφέρεια, εἰς τὴν ὁποίαν ἔκτείνονται σήμερον τὰ ἔρείπια, ἥτο ἀδύνατον νὰ χωρέσῃ τὸν ἀριθμὸν αὐτὸν τῶν 600 οἰκημάτων, ἔστω ἀν παραδεχθῶμεν καὶ πάλιν ὅτι ὑπῆρχαν καὶ οἰκήματα μὲ κοινὴν καὶ συνεχῆ στέγην, μὲ ἐσωτερικά μόνον διαχωρίσματα. Τὸ ἔδαφος δύμως δὲν ἔπέτρεπε τὸν τρόπον αὐτῆς τῆς κατασκευῆς, τὰ δὲ ἔρείπια τῶν οἰκιῶν δείχνουν ὅτι ἡσαν μονοκατοικίαι, μὲ πολλὰ μικρὰ διαμερίσματα ἐκάστη, χρησιμεύοντα ὡς ὑφαντήρια ἢ ἀποθῆκαι. Θά ἡμεθα πολὺ πλησιέστερα εἰς τὴν πραγματικότητα, ἀν παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ Στεφανιάς εἶχε περὶ τὰ 300 ἢ 350 οἰκήματα, ἀριθμὸν κατοίκων μὴ ὑπερβαίνοντα τοὺς 1.500. Καὶ δ ἀριθμὸς αὐτὸς δὲν εἶναι εὐκαταφρόνητος, προκειμένου περὶ ἐνός πετρώδους, ἀγόνου καὶ πτωχοῦ μέρους, καὶ δικαιολογεῖ τὴν τιμητικὴν θέσιν τῆς Στεφανιάδος, ὡς μεγάλου χωρίου, «Κεφαλοχῶρι», ὡς καὶ πραγματικῶς ἥτο.

Μεγάλην ἐντύπωσιν κάμνει εἰς τὸν ἔρευνητὴν τῶν ἔρειπίων καὶ δ τρόπος τῆς τοιχοποίειας. ‘Ολαι γενικῶς αἱ οἰκοδομαί, καὶ αὐταὶ αἱ ἐκκλησίαι, ἡσαν κτισμέναι ἀπὸ ἔηρότοιχον, μὲ πέτρας ἀσπρες πελεκητές, ἀπὸ τὰ «μαντέμια» στὶς «Πλάκες», μὲ τελείαν ἐφαρμογὴν αὐτῶν, καὶ χωρὶς καμμίαν ἔξωθεν συγκολλητικὴν ὅλην (ἀσθεστον). Μόνον ἐσωτερικῶς ἔφερον ἐπίχρισμα ἀπὸ λάσπην μὲ ἄχυρα, κατασκευασμένην ἀπὸ τὴν εἰδικὴν ἀσπρην «γλύναν», ἡ ὁποία εύρισκεται ἐν ἀφθονίᾳ εἰς πολλὰ σημεῖα τῆς περιφερείας. Εἰς κανέν έρειπιον οἰκίας δὲν διεσώθη ὁ τοῖχος εἰς ὄψος, ὥστε νὰ δείχνῃ ἀν ἥτο μενόροφος ἢ διόροφος. Φαίνεται δύμως ὅτι ὑπῆρχον τιολλαὶ διόροφοι οἰκίαι, ὅπως μαρτυρεῖ ὁ ὅγκος τῶν πετρῶν. Εἰδικοὶ κτίσται, οἱ ὁποῖοι διὰ τὸ κτίσιμον νέων οἰκιῶν προμηθεύονται τὸ οἰκοδομικὸν ὄλικόν ἀπὸ τὰ χαλάσματα τῶν ἀρχαίων κτιρίων,

μοῦ ἔξήγησαν ὅτι ὁ δύγκος τῶν πετρῶν προσδιορίζει ἐπακριθῶς ποιά χαλάσματα ἦσαν ἀπὸ μονωρόφους καὶ ποῖα ἀπὸ διωρόφους οἰκίας, καὶ αὐταὶ ἦσαν αἱ περισσότεραι.

Τέλος, εἰς ὅλα γενικῶς τὰ ἔρείπια εὑρέθησαν κάρβουνα, ιαὶ αὐτὸ μαρτυρεῖ ὅτι ὅλαι αἱ οἰκίαι κατεστράφησαν διὰ πυρός.

Σ'. ΕΠΑΝΑΚΑΤΟΙΚΗΣΙΣ

ΜΕΡΙΚΟΣ ΕΠΑΝΑΠΑΤΡΙΣΜΟΣ

‘Ο εὔτυχὴς τερματισμὸς τοῦ ἑθνικοῦ ἀγῶνος ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας, ἔχάρισε τὴν ἐλευθερίαν εἰς μικρὸν τμῆμα τῆς Ἑλληνικῆς γῆς. ‘Ως πρὸς τὴν ίδικήν μας περιφέρειαν, μόνον τὸ πρὸς νότον τμῆμα τῶν Ἀγράφων ηύτυχησε νὰ περιληφθῇ ἐντὸς τοῦ ἐλευθέρου Ἑλληνικοῦ ἔδαφους, καὶ ἔνεκα τούτου ἥρχισεν ἀμέσως νὰ κατοικήται καὶ ὁ πληθυσμὸς του νὰ αὐξάνῃ διαρκῶς. ‘Επειδὴ ὅμως τὰ δριαὶ τοῦ νέου βασιλείου ἤκολούθησαν τὸν Πλατανιάν ποταμόν, διὰ τῆς Ἀφωρισμένης, ἡ Στεφανιάς — καὶ διλόκληρος ἡ Ἀργιθέα — δὲν ἀπήλαυσε τὸν γλυκὺν καρπὸν τῆς ἐλευθερίας (ἄν καὶ τὰ τέκνα της, ὅπως καὶ τὰ τέκνα τῶν ἄλλων Ἑλληνικῶν περιφερειῶν, ἥγωνισθησαν καὶ ἔθυσιάσθησαν ὑπὲρ αὐτῆς), ἀλλὰ παρέμεινεν ὑπόδουλος καὶ ἐντελῶς ἔρημος κατοίκων. Καὶ ὅχι μόνον δὲν ἔγειθη ἡ Ἀργιθέα τὰ ἀγαθὰ τῆς ἐλευθερίας, ἀλλὰ δυνάμειθα νὰ εἴπωμεν ὅτι τὰ δεσμά της συνεσφίγησαν ἀκόμη περισσότερον. Διότι οι Τούρκοι, πρὸς κάλυψιν τῆς πρὸς τὴν ἐλευθέραν Ἐλλάδα ὁροθετηκῆς των γραμμῆς, ἔκτισαν ἐντὸς τῆς Ἀργιθέας δύο στρατῶνας (καζάρμες), μίαν εἰς Ὁξιάν καὶ ἑτέραν εἰς Λιάσκοβον καὶ προκεχωρημένα φυλάκια (κούλιες) εἰς “Αη - Λιά Πετρίλου, εἰς Ἀφωρισμένην καὶ εἰς Βραγγιανά, τὰ δὲ μεγάλα ἐνδιάμεσα κενὰ ἔφρουροῦντο διὰ κινητῶν ἀποσπασμάτων. ‘Η διὰ φυλακίων φρούρησις ἦτο πολὺ μεγαλυτέρα, μὲ τὰ φυλάκια πολὺ πλησίον ἀλλήλων, εἰς τὴν ἀπὸ τὴν ἐλευθέραν Ἐλλάδα πλευράν.

Μόλις κατὰ τὸ 1840 περίου παρουσιάζονται ως μόνιμοι κάτοικοι Στεφανιάδος μερικαὶ οἰκογένειαι, τέσσαρες συγκεκριμένως, αἱ τοῦ Καραούζα, τοῦ Καραγιώργου, τοῦ Καϊμακάμη καὶ τοῦ Ἐλασσῶνα. Ποῦ διέμεναν αἱ οἰκογένειαι αὐταὶ, ἀπὸ τὸ μεταξὺ τῆς ἔρημώσεως καὶ ἐπαναπατρισμοῦ διάστημα, πόθεν ἤλθον γενικῶς καὶ πότε, εἶναι ἄγνωστον. Δι’ ἐμὲ τὸ ζήτημα αὐτὸ παραμένει μυστήριον, τὸ δποῖον, παρὰ τὰς προσπαθείας μου, δὲν κατώρθωσα νὰ

ξειχνιάσω. Λέγεται καὶ πιστεύεται ἀπὸ πολλοὺς ὅτι αἱ τέσσαρες αὐταὶ, ἀποικίσασαι τὴν Στεφανιάδα οἰκογένειαι, δὲν ἦσαν ἐκ τῶν παλαιῶν κατοίκων, ἀλλὰ ξένοι, οἱ ὅποιοι ἦλθαν διὰ νὰ καταλά-
βουν τὰ ἔρημα κτήματα τῶν φυγάδων, καὶ ἔπλασαν αὐτοὶ τὸν μῦ-
θον περὶ παλαιῶν κατοίκων διὰ νὰ κατοχυρώσουν τὴν κυριότητὰ
τῶν ἐπὶ τῶν κτημάτων. Παρὰ τὴν μὴ ὑπαρξίν ἀποδεικτικῶν στοι-
χείων, ἔγω νομίζω ὅτι καὶ αἱ τέσσαρες οἰκογένειαι ἦσαν ἐκ τῶν παλαιῶν κατοίκων τοῦ χωρίου μας. Διότι, ἀν δὲν ἦσαν ἀληθῶς παλαιοὶ κάτοικοι, θὰ ἦτο εὔκολον νὰ ἀναγνωρισθοῦν ὡς ἐπήλυδες καὶ νὰ ἀποκαλυφθῇ ἡ ἀπάτη των ἀπὸ τοὺς εἰς Θεσσαλίαν φυγόν-
τας, ἔγκατασταθέντας καὶ ἐπιζώντας πραγματικοὺς παλαιοὺς κα-
τοίκους τῆς Στεφανιάδος, οἱ ὅποιοι κατὰ τὰ πρῶτα μετεπαναστα-
τικὰ χρόνια ἤρχοντο εἰς τακτικὴν ἐπικοινωνίαν μὲ τὸν τόπον τῆς γεννήσεως των. Ἐπὶ πλέον, καὶ οἱ εἰς τὰ γειτονικὰ χωρία ἐπανα-
πατριζόμενοι, γνωριζόμενοι καλῶς μεταξύ των, θὰ ἀντελαμβάνον-
το τοὺς ξένους τῆς Στεφανιάδος καὶ θὰ ἐπρόδιδον τὴν ἀπάτην καὶ τοὺς σκοπούς τῆς ἀπάτης. Καὶ τελευταῖον, ὅπερ δι’ ἐμὲ εἶναι καὶ τὸ σιθαρώτερον στοιχεῖον, τὸ ὅποιον μὲ κάμψει νὰ πιστεύω χωρίς ἀμφιθολίαν ὅτι καὶ αἱ τέσσαρες οἰκογένειαι ἦσαν παλαιοὶ κάτοικοι Στεφανιάδος, εἶναι ὅτι, ἀν δὲν ἦσαν τοιοῦτοι, πῶς ἔγνώριζον ὅλας τὰς τοπωνυμίας τῆς περιφερείας, αἱ ὅποιαι, μεταδοθεῖσαι ἐξ· αὐ-
τῶν, διεσώθησαν μέχρι σήμερον;

Ἄλλὰ διατί νὰ μὴ ἐπιστρέψουν καὶ οἱ ὄλλοι ἐπιζήσαντες πα-
λαιοὶ κάτοικοι μετά τῶν οἰκογενειῶν των, ἐφ' ὅσον δὲν ὑπῆρχε πλέον φόβος, αὐτοὶ δὲ οἱ Τούρκοι ἐνίσχυον παντοιοτρόπως τὴν ἰδέαν τοῦ ἐπαναπατρισμοῦ, διὰ τὴν ἡμέρευσιν πάλιν τοῦ τόπου καὶ τὴν ἐπάνοδον τῶν κατοίκων εἰς τὴν πρώτην των ζωὴν καὶ ἀσχολίας των; Αὕτο πάλιν εἶναι ὄλλο λογικοφανὲς ἔρωτημα, εἰς τὸ ὅποιον ἡ ἀπάντησις εἶναι πολὺ εὔκολος.

‘Απὸ τῆς ἐποχῆς ποὺ ἔγκατέλειψαν ὑπὸ συνθήκας τρόμου καὶ φόβου τὸ χωρίον τους, ἔχουν παρέλθει εἴκοσι καὶ πλέον ἔτη. Πολ-
λοὶ τῶν φυγάδων δὲν ζοῦν πλέον, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐπιζώντες δὲν ἔχουν τίποτε τὸ εὐχάριστον νὰ ἐνθυμηθοῦν ἀπὸ τὸν τόπον τῆς γεννήσεως των, εἰ μὴ μόνον φτώχειαν, δυστυχία, φόβους καὶ κιδύνους. Οι-
κίαι δὲν ὑπάρχουν πλέον καὶ πρέπει ἐξ ἀρχῆς πάλιν νὰ ἐνδιαφερ-
θοῦν καὶ μοχθήσουν διὰ τὴν στέγασίν των, πρῶτον ὅρον τῆς ἐπα-
νεγκαταστάσεώς των. Τὰ χωράφια των, εἰς τοῦτο τὸ μεταξύ, ἔ-
χουν μεταβληθῆ εἰς δάση δύρια καὶ ἀπροσπέλαστα, ὅπως καὶ

γενικῶς δλόκληρος ἢ περιοχῆ. Καὶ τὸ σπουδαιότερον, καὶ αὐτὴ ἡ ἀσφάλεια δὲν ἔχει ἐμπεδωθῆ ἀκόμη ἀρκούντως, ὅπως θὰ ἴδωμεν καὶ κατωτέρω.

Ἐξ ἀντιθέτου, εἰς τὰ μέρη ὅπου ζοῦν τώρα, ἔχουν πλέον τιροσ-αρμοσθῆ πρὸς τὸ περιβάλλον, ἢ εὔφορος περιφέρεια τῆς Θεσσαλίας τοῖς χαρίζει πλούσια καὶ ἄφθονα, καὶ μὲ δλιγώτερον κόπον, τὰ ἀγαθὰ τῆς ζωῆς. "Ἔχουν τὰ σπίτια των, τὰς ἐργασίας των, τὰς περιουσίας των, καὶ γενικῶς ἔχουν τακτοποιηθῆ πάρα πολὺ κυλά, πολλοὶ δὲ ἐκ τῶν πρώην προσφύγων, ἢ τὰ παιδιά των, διαπρέπουν εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν πολιτικήν. Αἱ σχέσεις των μὲ τοὺς Τούρκους εἰναι πλέον εἰρηνικαὶ καὶ ἀρμονικαὶ καὶ δὲν χαρακτηρίζονται ἀπό αὐτοὺς ὡς ραγιάδες, ὅπως προηγουμένως. Οἱ Τούρκοι ἀναγνωρίζουν ὅτι καὶ οἱ ὑπόδουλοι ἔτι "Ελληνες, θλέπουν, δχι μακρὰν τῶν συνόρων, ἐν ἐλεύθερον, δμόφυλον καὶ δμόθρησκον "Εθνος, καὶ προσθέπουν εἰς αὐτὸν ὡς ὕστατον καταφύγιον κατὰ τῶν πιέσεων καὶ διώξεων τοῦ κατακτητοῦ αὐθέντου, δπόθεν, αὐξάνοντες τὰς τάξεις τῶν ἐλευθέρων, θὰ ἥτο δυνατὸν μίαν ἡμέραν νὰ ἐπιστρέψουν πρὸς ἐκδίωξιν τοῦ κατακτητοῦ τούτου. Λοιπόν, ἀφ' ἐνὸς τὰ ἀγαθὰ τῆς ζωῆς ὅπου ἔχαιροντο εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα, ἀφ' ἐτέρου ἢ ἡπιότης τῶν Τούρκων, δὲν ἐνίσχυον τοὺς παλαιοὺς κατοίκους τῆς Στεφανιάδος καὶ τῆς ἀλλης περιφερείας νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὰ κατεστραμμένα χωρία των.

Καὶ ἀπὸ τοὺς εἰς Αὐστρίαν, ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν, μεταναστεύσαντες οὐδεὶς ἐπιστρέφει εἰς τὸν τόπον τῆς καταγωγῆς του. Διότι ἐκ τῶν παλαιῶν οἱ πλεῖστοι ἔχουν ἀποθάνει, οἱ ἐπιζώντες ἀπολαμβάνουν πλούσια τὰ ἀγαθὰ τῆς ξένης καὶ ἐλευθέρας χώρας, τὰ δὲ τέκνα των ἔχουν ἀφομοιωθῆ πλέον πρὸς τὸ περιβάλλον καὶ τοὺς ἐντοπίους καὶ ἔχασσαν, σύν τῷ χρόνῳ, κάθε ἵχνος ἐθνισμοῦ καὶ θρησκείας.

Ἄλλα καὶ ἀπὸ τὴν ἐλευθέραν Ἑλλάδα, τὸ «Ἐλληνικό», ὅπως τὸ ἔλεγαν, δὲν ὑπῆρχε ἐλπίς νὰ ἔλθουν νὰ κατοικήσουν εἰς τὰ ἔρημα μέρη τῆς Ἀργιθέας. Ἐκτὸς τοῦ ὅτι καὶ ἡ ἐλευθέρα Ἑλλάς ἥτο ἀραιῶς κατῷκημένη, ἀλλὰ καὶ ἡ λέξις «Τούρκικο» ὅπως ἥτο πράγματι ἢ περιοχή μας τότε, ἥτο πολὺ ἀποκρουστικὴ διὰ τοὺς μόλις ἀπελευθερωθέντας "Ελληνας, καὶ πολὺ δικαίως. Καὶ ἥλθον μὲν κατόπιν ἀρκετοὶ ἔξ αὐτῶν εἰς τὰ μέρη μας, ἀλλὰ τοῦτο συνέθη μετὰ τὴν δριστικὴν προσάρτησιν τῆς Ἀργιθέας (1881).

"Ωστε, μὴ ὑπαρχόντων κατοίκων ἢ οἰκιστῶν, ἡ Στεφανιάς θὰ

έμενεν ἔρημος, μετά τῆς περιοχῆς της, διὰ πολλὰ ἀκόμη ἔτη; Διότι καὶ οἱ πρῶτοι ἐπιστρέψαντες, δὲν θὰ ἔμεναν ἐκεῖ βεβαίως ἐπὶ πολύ, λόγῳ τῆς ἀγριότητος τοῦ τόπου καὶ τοῦ ἐδάφους. Τὰ δάση εἶχον στοιχειώσει, εἶχον μεταβληθῆ εἰς πραγματικάς «ζουγκλας» εἰς σημείον ἔξαφανισμοῦ κάθε ἵχνους δρόμου ἢ διαβάσεως. Μόνον ἀπό τὰ λαγκάδια καὶ τὰ ρέμματα ἔγενετο κάποια ἐπικοινωνία, ἀλλὰ ἀφοῦ προηγουμένως ἐκόθυντο, διὰ τὸ ἄνοιγμα κάποιας διόδου, θάτα καὶ θάμνοι. Αὐτὴν τὴν εἰκόνα τῆς καταστάσεως μᾶς διέσωσαν οἱ πρῶτοι ἐλθόντες Ἡπειρώται. Διότι, πράγματι, οἱ Ἡπειρώται παρέμειναν ἡ μόνη ἐλπίς διὰ ἓνα νέον ἐποικισμὸν τῆς περιοχῆς μας, τῆς ἐγκαταλελειμένης καὶ ὀγρίας μέχρι τότε.

ΕΠΟΙΚΙΣΜΟΣ ΕΞ ΗΠΕΙΡΩΤΩΝ

Ἡ Ἡπειρος, φύσει ἄγονος καὶ δρεινή, δὲν ἔρημώθη, ὅπως ἡ Ἀργιθέα, Ἀπεναντίας, ἣτο πολυκατωκημένη. Οἱ Ἡπειρώται ἔζητον διέξοδον, καὶ μόλις ἐπληροφορήθησαν καὶ ἀντελήφθησαν καὶ οἱ ἴδιοι ὅτι εἰς τὰ Ἀγραφα ὑπάρχει τόπος πρόσφορος πρὸς ἐγκατάστασιν, μετεκινήθησαν οίκογενειακῶς πρὸς τὰ ἐκεῖ. Σήμερον, τὸ ἥμισυ τῶν κατοίκων τῆς Ἀργιθέας είναι Ἡπειρωτικῆς καταγωγῆς, μὲ συντριπτικὴν πλειονότητα εἰς τὰ κάτω χωρία. Τοιουτορόπως, διὰ μίαν ἀκόμη φοράν τὸ Ἡπειρωτικὸν αἷμα ἀνενεώθη εἰς τὴν περιφέρειάν μας.

Ἄλλ' ἀς ἐλθωμεν νὰ παρακολουθήσωμεν λεπτομερῶς τὸ μεταναστευτικὸν τοῦτο ρεῦμα τῶν Ἡπειρωτῶν, τούλαχιστον εἰς τὸ χωρίον μας Στεφανιάδα, ὅπου ἔχουμεν ὅλα τὰ στοιχεῖα καὶ γνωρίζουμεν ἐκ τοῦ πλησίον πρόσωπα καὶ πράγματα.

Ο ΚΑΠΕΤΑΝ ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΡΑΟΥΛΗΣ

Κατά τὸ ἔτος 1850, ἡ ὀλίγον πρὸ αὐτοῦ, ἐμφανίζεται εἰς τὴν περιφέρειάν μας ὁ καπετάνιος Γεώργιος Καραούλης. Τόπος καταγωγῆς του ἦτο ἡ Μίγερι (Τετράκωμον) Ἀρτης. Οἱ συγγενεῖς του, οἱ ὅποιοι τὸν ἡκολούθησαν καὶ ἐγκατεστάθησαν μαζὶ του εἰς Στεφανιάδα, κατήγοντο ἀπό τὰ χωρία τῆς Ἀρτης, Μίγερι, Σεκλίστα καὶ Ράμια. Τὸ πραγματικό του ἐπώνυμον ἦτο Ἀραποστέργιος, τὸ δὲ Καραούλης προήλθεν, ὡς ἐπικρατήσαν προσωνύμιον ἐκ τῆς λέξεως «καραούλι» (σκοπιά - παρατηρητήριον), ὑποδεσίαν τὴν ὅποιαν ἔξετέλη, μικρὸς ὅν, ἀκολουθῶν τὸν ἀρματωλὸν Γῶγον Μπακόλαν.

Γενναῖος καὶ δξυδερκῆς καθὼς ἥτο, ἐπεθλήθη ἀμέσως εἰς τὴν περιφέρειάν μας καὶ ἀνεγνωρίσθη ὡς ἀρματωλὸς Ἀγράφων, μὲ περιωρισμένην δικαιοδοσίαν ἐπὶ τῆς Ἀργιθέας μόνον, διότι τὰ λοιπὰ "Ἀγραφα" εὑρίσκοντο ἐντὸς τοῦ ἐλευθέρου Ἑλληνικοῦ κράτους. Ἡ ἐπικράτησίς του ἐπὶ τοῦ ἀρματωλικίου καὶ ἡ ἀναγνώρισις αὐτοῦ ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐγένετο κατόπιν μεγάλων ἀγώνων πρὸς ἄλλους μνηστήρας, τοὺς δποίους ἐν τέλει καὶ ἔξουδετέρωσε.

"Ως ἕδραν τοῦ ἀρματωλικίου ἔξελεξε τὴν Στεφανιάδα καὶ ἐκεῖ ἐγκατέστησε τὸ στρατηγεῖον τοῦ καπετανάτου. Ἐπεδόθη ἀμέσως εἰς τὴν κατάληψιν κτημάτων καὶ, «ἀντισάσεως μὴ οὕσης», κατέλασθε μεγάλα τμῆματα, τὰ καλλίτερα καὶ ἐπιδεκτικώτερα καλλιεργείας, τὰ δποία ἀργότερον ἔξησφάλισαν τὴν ζωὴν αὐτοῦ καὶ τῆς οἰκογενείας του.

Κατ' ἀρχάς ἥλθον μαζύ του καὶ οἱ στενοὶ συγγενεῖς του Τσαπρατίλεοι, Λεναῖοι, Γιάχος, Σίθος καὶ Χήρας, ἀργότερον δὲ καὶ ἄλλοι, ὅστε ἐντὸς δλίγου τὸ χωρίον εὑρέθη νὰ κατοικήται ἀπὸ 15 περίπου οἰκογενείας, γεγονός πολὺ σημαντικὸν διὰ τὴν περίστασιν ἔκεινην.

Καὶ δὲν περιωρίσθη ὁ Καραούλης μόνον εἰς τὴν κατάληψιν καὶ κατοχὴν καλλιεργησίμου ἐκτάσεως μέσα ἢ γύρω ἀπὸ τὸ χωρίον. Ἐπεξέτεινε τὰς καταλήψεις καὶ εἰς ἄλλας, περισσότερον ἀπομεμακρυμένας περιοχάς, δπως εἰς Μακρυχώραφο, Κερασούλα - Μηλιάς, Παληοκαρυά, Βατόθρυση, Ἀγριοκάστανο, Μάραθο, Συκιά, Λιτρίσι, Κερασούλα - Ζιώγγου, Κιουζιοκάρι, κλπ. Τοιουτοτρόπως, ἡ Στεφανιάς ἀργότερα εὑρέθη, χάρις εἰς τὴν διορατικότητα τοῦ Καραούλη, μὲ τεραστίαν κοινοτικὴν περιφέρειαν, τὴν δποίαν κατέχει καὶ σήμερον.

Τὴν κατάληψιν κάθε χρησίμου ἔδαφους ἔκαμνεν ὁ Καραούλης κατὰ τὸν ἔξῆς πρακτικὸν τρόπον: ἐπήγαινεν εἰς τὸν προσδιωρισμένον μέρος μὲ τοὺς ὑπηρέτας του, ἔκοβε μερικὰ δένδρα καὶ ἐστηνε μίαν πρόχειρον καὶ κακότεχνον καλύθην. Ἐτοποθέτει καὶ μερικοὺς σωροὺς λίθων, ὡς σύνορον τῆς ιδιοκτησίας του, τῆς δποίας ούδεις πλέον ἡμποροῦσε νὰ τοῦ ἀμφισθητῇσῃ τὴν κυριότητα. Ἐὰν κανεὶς τῶν νέων ἐποίκων ἦθελε κτήματα πρὸς καλλιέργειαν, ἐγένετο «σέμπρος» εἰς τὸν Καραούλην εἰς ἔνα τῶν προαναφερθέντων κτημάτων των. Ὁ «σέμπρος» ἀναλαμβάνων τὴν ὑποχρέωσιν τῆς ἐκχερσώσεως τοῦ κτήματος, ἤρχετο εἰς συμφωνίαν μὲ τὸν Καρ-

ούλην δι' ὥρισμένον χρόνον ἐπικαρπίας τοῦ κτήματος, μετά τὴν πάροδον τοῦ ὄποιου, τὸ κτῆμα ἐπανήρχετο εἰς τὸν ἴδιοκτήτην Καραούλην, ἔτοιμον πλέον, ἐκχερσωμένον καὶ καλλιεργήσιμον. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀπέκτησε μεγάλην περιουσίαν καὶ πλούτον. Ἡ περιουσία αὐτῇ διετηρήθη ἐπὶ πολλὰ ἔτη, ἔως ὅτου ἔχαθη, ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μου, εἰς τοὺς ἀπογόνους του.

Κανεὶς δὲν ἔτόλμα νὰ ἔναντιωθῇ εἰς τὰ συμφέροντα τοῦ Καραούλη. Κάποτε ἦλθεν εἰς σύγκρουσιν, διὰ κτηματικάς διαφοράς, μὲ τὸν Βασίλειον Καραγιώργον, ἀνθρωπὸν ἐπίσης δυναμικόν. Καίτοι συγγενῆς του, (γαμβρός ἐπὶ ἐξ ἀδελφῆς ἀνεψιᾶς του) δὲν ἔδιστασε νὰ ἀποφασίσῃ τὴν δολοφονίαν του. Ἔθαλε στενόν του συγγενῆ, καὶ ἔστησεν ἐνέδραν παρὰ τὴν Συκιά - Κοράκου. Ὁ Καραγιώργος ἐτραυματίσθη βαρέως, ἀλλ' ἐπέζησε, καταστάς διὰ θίου ἀνάπτηρος ἀπὸ τὴν μίαν χεῖρα⁽¹⁾.

Τὸ τέλος τοῦ Καραούλη ὑπῆρξε τραγικόν. Ἐπιστατῶν περὶ τὸ 1870 εἰς τὴν κατασκευὴν ἐνὸς αὐλακιοῦ διὰ τὸ πότισμα τῶν κτημάτων του εἰς τὴν Βατόθρυσιν, καὶ προσπαθήσας νὰ περάσῃ κάτω ἐνὸς καμμένου ἔλατου, ποὺ τοῦ ἔφραζε τὸν δρόμον του, ἐπεσεν ἀπὸ τὴν ζώνην του τὸ πιστόλιόν του, τὸ ὄποιον ἔξεπυρσοκρότησε, ἡ σφαίρα τὸν εὗρεν εἰς τὸ στῆθος καὶ τὸν ἀφῆκε νεκρόν.

Ο Καραούλης δὲν ἀφῆκε ἄρρεν τέκνον, ἀλλ' ἐξ υἱοθεσίας ἀνεψιόν του ἐπ' ἀδελφῆ, κληρονόμον περιουσίας καὶ ὀνόματος καὶ μόνον μίαν ίδικήν του θυγατέρα, Τασίαν καλουμένην, σύζυγον Γεωργίου Ἀνδροπούλου ἐξ Ἀγράφων καὶ εἰς Καρδίτσαν κατοικοῦντα, ἀπόγονοι δὲ αὐτοῦ εύρισκονται εἰς Καρδίτσαν καὶ ἀλλαχοῦ. Ἄλλα θά διμιλήσωμεν καὶ ἐφ' ἔξῆς διὰ τὴν σπουδαίαν καὶ πολυτάραχον αὐτὴν προσωπικότητα τοῦ καπετάν Γεωργίου Καραούλη.

ΠΩΣ ΥΠΕΔΕΧΘΕΑΝ ΟΙ ΠΑΛΑΙΟΙ ΤΟΥΣ ΝΕΟΥΣ ΚΑΤΟΙΚΟΥΣ

"Οταν δὲ Καραούλης καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ ἐλθόντες ἐξέλεξαν ως

(1) Ἐνθιμοῦμαι μὲ συγκίνησιν ἀπὸ τὰ παιδικά μου χρόνια τὴν τραγικὴν συνέχειαν τῆς ιστορίας αὐτῆς, ὅταν εἰς τὸ νεκροταφεῖον τοῦ χωρίου ἔσκαβαν τάφον διὰ τὴν ταφὴν κάποιου, ἔθυγαλαν σκελετὸν μὲ τὴν πλάτην τρομερὰ παραμορφωμένην. "Ολοὶ ἀνεγνώρισαν ἐκ τοῦ τραύματος τὸν σκελετὸν τοῦ Βασίλη Καραγιώργου!

τόπον ἐγκαταστάσεώς των τὴν Στεφανιάδα, αἱ πρὸ αὐτῶν τέσσαρες ἐγκατεστημέναι οἰκογένειαι ὅχι μόνον δὲν ἔδυσφόρησαν, ἀλλ' ἀπεναντίας ἔχάρησαν δι' αὐτό. Ἐκτὸς τοῦ ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ Καρασούλη ἀπετέλει δι' αὐτοὺς μεγάλην ἐγγύησιν ἀσφαλείας, ἀλλὰ καὶ ἡ πρασέλευσις νέων οἰκογενειῶν ηὕξανεν αὐτομάτως τὸν πληθυσμὸν τῆς Στεφανιάδος κατά 2)3 περίπου. Ἐπίσης οὐδεμίαν δυσπρέσκειαν ἢ ἀντίδρασιν ἔδειξαν οἱ παλαιοί, δταν δὲ Καρασούλης καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ ἔλθοντες ἐπεδόθησαν μετὰ σπουδῆς εἰς τὴν κατάληψιν καλλιεργησίμου ἔδαφους. Ἀπ' ἐναντίας, παρεδειγματίσθησαν ἀπό αὐτὸν καὶ μετὰ τῆς αὐτῆς, ὡς καὶ ἐκεῖνος δραστηριότητος, ἐπεδόθησαν εἰς τὴν ἀπόκτησιν Ιδιοκτησίας. Ἐκ τῶν παλαιών τεσσάρων οἰκογενειῶν, ἢ μὲν τοῦ Καραγιώργου κατέλασθεν ἔξ ἀρχῆς μεγάλην καὶ γόνιμον ἔκτασιν, ἐνῷ ἀντιθέτως, ἢ τοῦ Καρασούζα δὲν ἔδειξε πολὺ ἐνδιαφέρον εἰς τὴν ἀπόκτησιν κτημάτων καὶ τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ὅτι οἱ καταπληκτικῶς πολλαπλασιασθέντες ἀπόγονοι τῆς οἰκογενείας αὐτῆς, εὑρέθησαν εἰς πολὺ δύσκολον οἰκονομικήν θέσιν, ἀκριθῶς λόγῳ τῆς ἐλλείψεως κτηματικῆς περιουσίας.

Ο σύνδεσμος μεταξὺ τῶν παλαιών οἰκιστῶν καὶ τῶν ἐπηλίδων ἐνισχύθη, μετ' οὐ πολύ, ἔτι περισσότερον διὰ τῶν μεταξὺ αὐτῶν γάμων. Ἐντὸς δὲ λίγων ἔτῶν ἢ διάκρισις παλαιῶν καὶ νέων κατοίκων ἔξελιπεν. "Ολοι μαζὶ πλέον, μὲ ἀγάπην, δμόνοιαν καὶ ἀληλοθοίθειαν, ἐπεδόθησαν εἰς τὴν προσπάθειαν πρὸς θελτίωσιν τῶν δρῶν τῆς ζωῆς. Πρώτη των ἐνέργεια ἦτο ἢ ἐκκαθάρισις τοῦ χωρίου καὶ τῶν πέριξ ἀπό τὰ δάση, πρὸς δημιουργίαν χωραφιῶν. Καὶ γενικῶς εἶπεν, ἀπό τῆς ἐποχῆς αὐτῆς νέα ζωὴ ἀρχίζει διὰ τὴν Στεφανιάδα.

Η ΖΩΗ ΤΩΝ ΠΡΩΤΩΝ ΚΑΤΟΙΚΩΝ ΤΗΣ ΣΤΕΦΑΝΙΑΔΟΣ

"Ἄσ ξλθωμεν τώρα νὰ περιγράψωμεν ἐν ταῖς λεπτομερείαις τὴν νέαν αὐτὴν ζωὴν. "Ἐχω ἀκούσει τόσας φοράς, καὶ μὲ τόσας λεπτομερείας, περὶ τῆς καταστάσεως καὶ τῆς ζωῆς τῶν πρώτων κατοίκων τοῦ χωρίου, ἀπό τοῦ στόματος ἀνθρώπων, ἢ ποὺ τὴν ἔξησαν οἱ ἴδιοι τὴν ζωὴν αὐτὴν, ἢ τὴν ἀκουσαν ἀπό τοὺς γονεῖς των, ὥστε νὰ μὴ δισκολεύωμαι καθόλου σήμερον νὰ δώσω πιστὴν εἰκόνα τῆς ζωῆς ταύτης.

Κοινὸν γνώρισμα καὶ χαρακτηριστικὸν τῶν παλαιῶν καὶ τῶν

νέων κατοίκων ὑπῆρξεν ἡ πενία, ἡ φτώχεια. Οἱ πρῶτοι εὑρέθησαν εἰς μίαν ἀθλιὰν κατάστασιν δικαιολογουμένην ἀπὸ τὴν ἀγριότητα τῆς φύσεως καὶ τὴν μοναξιάν των, στοιχεῖα τὰ δόποια παρέλυσον φυσικῶς κάθε ἐνέργειάν των πρὸς καλλιτέρευσιν τῶν ὅρων τῆς ζωῆς των. Καὶ πρέπει νὰ πιστεύσωμεν ὅτι, ἂν δὲν προσήρχοντο οἱ νέοι κάτοικοι, καὶ οἱ πρῶτοι δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ παραμείνουν ἐκεῖ ἐπὶ πολύ. Ἀλλὰ μήπως καὶ ἡ κατάστασις τῶν νέων, ὅταν μετηνάστευσαν εἰς τὴν Στεφανιάδα, ἦτο καλλιτέρα; Κάθε ἄλλο. Πτωχοὶ καὶ αὐτοὶ κτηνοτρόφοι, δὲν ἔφεραν παρὰ δλίγα ὁ καθεὶς γύδια καὶ τὰ πτωχικά των ὑπάρχοντα, τὰ δόποια ἥσαν τόσα, ὥστε νὰ μεταφέρωνται εὐχερῶς καὶ ἀκόπως ἐπὶ τῶν ὅμων. Καὶ αὐτὸς ὁ «πολὺς» Καραούλης, ὅνομα μόνον μεγάλον ἔφερεν εἰς τὴν νέαν του πατρίδα, ὅχι δῆμως καὶ πλούτη. Καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ τὸ πρῶτον ἐλθόντες στενοὶ συγγενεῖς του⁽¹⁾ οὐδεμίαν ἀπολύτως περιουσίαν προσεκόμισαν, πλὴν τῶν ρούχων, τὰ δόποια ἔφόρουν.

Ἡ κοινὴ λοιπὸν πενία ὑπῆρξεν ἐξ ἀρχῆς ἡ κοινὴ μοῖρα καὶ τῶν παλαιῶν καὶ τῶν νέων κατοίκων. Καὶ ἵσως τοῦτο νὰ ἀπέβῃ εἰς καλὸν καὶ συμφέρον ὅλων, διότι ἐφ' ὅσον τίποτε δὲν εἶχε νὰ φθονήσῃ ὁ ἔνας τοῦ ἄλλου, κοινὴ γάρ ἡ μοῖρα, συνεδέθησαν στενῶς ἀμέσως μεταξύ των καὶ ὅλοι μαζὶ ἐτράπησαν εἰς τὸν κοινὸν ἀγῶνα τῆς ἐπιθιάσεώς των.

Αἱ τέσσαρες παλαιαισὶ οἰκογένειαι τῶν Καραούζα, Καραγιώργου, Καΐμακάμη καὶ Ἐλασσώνα, κατώκησαν εἰς τὸ τμῆμα ἐκεῖνο τοῦ χωρίου, ὅπου καὶ σήμερον τὸ κέντρον του. Ὡς οἰκίας των κατεσκεύασσαν σπιτοκάλυσθα, ἐντὸς τῶν ἐκκαθαρισμένων ἐρειπίων τῶν παλαιῶν σπιτιών, τὰ δόποια ἐκτισαν μὲν μεγάλην προχειρότητα καὶ ἐστέγασαν μὲ σχιστάς σανίδας ἀπὸ δένδρα ἐλάτων. Γύρω ἀπὸ τὰ σπιτοκάλυσθα αὐτά, ἔξηκολούθει νὰ θασιλεύῃ ἡ ἀγριότης τῆς φύσεως μὲ τὴν δρυιώδη βλάστησιν, καλύπτουσαν τὰ πάντα, καὶ αὐτὰ ἀκόμη τὰ ἐρείπια τοῦ παλαιοῦ χωρίου. Τὸ γεγονός τοῦτο ἐπιμαρτυρεῖ τὸ συμπέρασμα ὅτι καὶ αἱ πρῶται αὐταὶ τέσσαρες οἰκογένειαι θὰ ἥσαν νεοφερμέναι εἰς τὸ χωρίον, διότι ἀλλως, ἂν ἥσαν δηλαδὴ ἐκεῖ ἀπὸ πολλῶν χρονῶν, θὰ εἶχαν ἐκκαθαρίσει τὸ ἔδαφος ἀπὸ τὴν ἀγριάν βλάστησιν, ίδίως εἰς τὰ γύρω τῶν οἰκιῶν των.

(¹) Χάριν τῆς ἴστορίας τῆς οἰκογενείας μου ἀναφέρω ἐδῶ ὅτι, εἰς ἐκ τῶν πρώτων ἐλθόντων συγγενῶν τοῦ Καραούλη, γαμβόδες ἐπ' ἀδελφῇ του, ἦτο δ ΓΙΑΝΝΑΚΗΣ ΓΙΑΧΟΣ, πρόπαππός μου. Ἐκ τοῦ δύναματος τῆς οικύγον του γαὶ προμάρτης μου ΣΤΛΘΩΣ, ἡ οἰκογένειά μου ἔλαβε τὸ ἐπόνυμον ΣΤΑΘΗΣ.

Υπὸ τοιαύτην κατάστασιν καὶ ὑπὸ τοιούτους ὅρους διαθέι-
σεως εὗρον τοὺς παλαιούς οἱ νέοι κάτουικοι τῆς Στεφανιάδος. Καὶ
αὐτοὶ ἔγκατεστάθησαν εἰς τὸ ἴδιον μέρος, γύρω ἀπὸ τοὺς πα-
λαιούς, καὶ ἐκεῖ ἔστησαν τὰς καλύθας των. Καὶ αὐτό, πράγματι,
ἥτο τὸ καλλίτερον μέρος διὰ τὴν ἔγκατάστασιν των.

Τὸ μέρος ἐπίπεδον, τὸ πλέον ἐπίπεδον εἰς δλον τὸ ἔρειπωμέ-
νον παλαιὸν χωρίον, τὰ διπωροφόρα δένδρα ἄφθονα, τὰ ἔρείπια
συμπαγῆ, παρέχοντα ἔτοιμον τὸ πρὸς οἰκοδομὴν ψιλικόν, ἡ ρυμο-
ταμία δρόμων ἀνέπαφος, οἱ κῆποι περιμανδρῷμένοι, χρήζοντες μό-
νον ἐκκαθάρισμα τῶν ἀγριοδένδρων, αἱ θρῦσαι καλαὶ καὶ τὸ πόσι-
μον ὅδωρ ἄφθονον καὶ δροσερὸν καὶ αἱ πέτριναι γέφυραι, δι' ᾧ
θὰ ἐπερνοῦσαν κατὰ τὸν χειμῶνα τὰ δρμητικὰ ρεύματα, ἐν καλῇ
καταστάσει. Καὶ ἐπὶ πλέον, πολὺ πλησίον καὶ γύρω τοῦ νέου οἰ-
κισμοῦ, ἐσώζοντο αἱ παλαιὶ θαυμάσιαι ἐκκλησίαι, εἰς τὰς διοίας
θὰ προσήρχοντο μετὰ πίστεως διὰ προσευχὴν καὶ διὰ νὰ ἀντλοῦν
θάρρος ἐν μέσῳ τῆς περιβαλλούσης ἐρημίας τῆς φύσεως. Ποῦ
ἄλλοι, λοιπόν, θὰ εὕρισκον ίδεωδέστερον μέρος διὰ κατοικίαν καὶ
ἔγκατάστασίν των;

Εἰς τὴν ἐκκαθάρισιν τοῦ χωρίου ἀπὸ τὰ ἀγριόδενδρα ἐπεδό-
θησαν ἀμέσως μετὰ δραστηριότητος. Ἀφῆκαν μόνον τὰ ἄφθονα καὶ
δλῶν τῶν εἰδῶν καρποφόρα δένδρα, καὶ αὐτάς τὰ καρυδιάς, ποὺ
θὰ ἔδιδαν εἰς αὐτοὺς τοὺς γευστικούς καρπούς των. Ἐπίσης ἐπε-
δόθησαν εἰς τὴν καλλιέργειαν τῶν κήπων τοῦ χωρίου, οἱ διοίοι,
μὲ τὴν ἀγρανάπαυσιν τόσων ἔτῶν καὶ μὲ τὰ ἄφθονα ποτιστικά νερά,
ἀπέδιδαν ὑπεραρκετά διὰ τὴν διατροφὴν τῶν κατοίκων.

"Ἐτρεφον κατοικίδια ζῶα, μάλιστα γίδια, τὰ δποῖα, θοηθού-
σης τῆς γύρω θλαστήσεως καὶ τῶν καταφύτων λειψώνων, ἔγέννων
δις τοῦ ἔτους. Καὶ τὰ γίδια μὲν ἔκεινα ἥσαν εὑεργετικά τότε διὰ
τοὺς κατοίκους καὶ ἀκίνδυνα διὰ τὴν περιφέρειαν, ἀλλὰ οἱ σημε-
ρινοὶ ἀπόγονοί των εἶναι οἱ καταστροφεῖς τῆς Στεφανιάδος καὶ τῆς
ὅλης χλωρίδος τῆς, δι' ὃ καὶ τὸ ἀνάθεμα τῶν συγχρόνων πρὸς δλα
γενικῶς τὰ γίδια τῆς περιφερείας μας!"

Τὸ ἀγριον μέλι ἥτο ἐπίσης ἐν ἀφθονίᾳ, τότε. "Αγριον, ὅχι
διὰ τὴν διαφορὰν τῆς γλυκύτητος ἢ τῆς γεύσεως ἀπὸ τὸ ἄλλο
γνωστὸν μέλι, ἀλλὰ διότι παρήγετο χωρίς καμμίσιν ἀνθρωπίνην
μέριμναν ἢ φροντίδα. Εἰς δλας τὰς κοιλότητας τῶν γηραιῶν δέν-
δρων ὑπῆρχε τὸ ἀγριον μελίσσι. Οἱ χωρικοὶ ἐτρύγων αὔτὸ χωρίς
πολὺν κόπον. "Αρκεῖ νὰ ἔκοπτον τὸ δένδρον, νὰ ἀνοιγαν τὴν κοι-

λότητα, νά έκαπνιζαν δλίγον τάς μελίσσας διά νά τάς ζαλίσουν, ώστε νά μή τούς κεντρούν, καὶ είχον ἀφθονον καὶ θαυμάσιον μέλι. Καὶ τὸ μέλι μὲν ἔχθησιμοποίουν πρὸς τροφὴν τῶν, τάς δὲ κηρήθρας διὰ ἀγνὸν κηρὸν τῶν ἐκκλησιῶν τῶν καὶ διὰ φωτισμὸν τῶν σπιτιῶν τῶν.

Ἄλλὰ καὶ τὸ κυνῆγι ἀφθονοῦσε τότε εἰς τὴν περιφέρειαν τῆς Στεφανιάδος, παρέχον πλουσίαν καὶ θρεπτικὴν τροφὴν εἰς τοὺς κατοίκους της. Μεγάλα θηράματα, ὅπως ζαρκάδια, ἀγριόχοιροι καὶ ἔλαφια ὑπῆρχον πάμπολλα ἔκει καὶ διετηρήθησαν μέχρι τοῦ 1905, ὅπότε μὲ τὴν καταστροφὴν τῶν δασῶν, ἔξελιπταν καὶ αὐτά, πρὸς μεγάλην ζημίαν εἰς τὴν ἐν γένει γραφικότητα τῆς περιφερείας. Τὸ κυνῆγι ἐγένετο μὲ πυροθόλα ὅπλα, ἀλλ' οὐχὶ σπανίως, μάλιστα καὶ μὲ μεγαλυτέραν ἐπιτυχίαν, καὶ μὲ «σίδερα», ἥτοι σιδηράς παγίδας, τάς ὅποίας ἐνθυμοῦμαι ἀκόμη ἀπὸ τὰ παιδικά μου χρόνια. Τέλος, καὶ τὸ κυνῆγι τῶν λαγωῶν ἥτο ἀρκετά μεγάλον. “Οταν ὑπῆρχε χιών, οἱ κάτοικοι ἀκολουθοῦσαν τὰ ἔχη τῶν, τοὺς εὔρισκαν καὶ τοὺς ἐφόνευον διὰ ροπάλων.

Τοιαύτη ἥτο ἡ κατάστασις ἀπὸ ἀπόψεως θιωτικῶν ἀσχολιῶν τῶν πρώτων κατοίκων τῆς Στεφανιάδος καὶ αὐτὴν τὴν σκληράν ζωὴν ἔζησαν κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς ἐγκαταστάσεώς των. Ζωὴ σκληρά, μὲ πολλάς στερήσεις, ἀλλὰ γραφική δι’ ἡμᾶς, οἱ ὅποιοι σήμερον προσπαθοῦμε νά τὴν συλλάθωμε διὰ μόνης τῆς φαντασίας.

H'. ΑΚΑΤΑΣΤΑΣΙΑΙ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΑΝΤΑΡΣΙΩΝ — ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΩΝ ΕΠΕΙΣΩΔΙΩΝ — ΛΗΣΤΕΙΩΝ

Ἡ ζωὴ τῆς νέας αὐτῆς κοινωνίας, ὅπως τὴν εῖδαμε καὶ διπος τὴν περιγράψαμεν ἀνώτερω, ὅσον σκληρά καὶ ἀν ἥτο, ἐν τούτοις θὰ ἥτο καὶ πάλιν ὑποφερτή διὰ τοὺς πτωχοὺς καὶ δλιγάρκεις ἀνθρώπους, ἀν δὲν διεκόπτετο ἀπὸ συχνὰς ἀκαταστασίας καὶ ἀναταραχάς, αἱ ὅποιαι ἔξηνάγκαζον αὐτοὺς νά ἐγκαταλείπουν τὰ πάντα καὶ νὰ καταφεύγουν πρὸς διαφύλαξιν μόνον τῆς ζωῆς τῶν, εἰς τὸ «Ἐλληνικό», δηλ. εἰς τὸ γειτονικὸν ἔδαφος τῆς ἐλευθέρας ‘Ἐλλάδος.

Τὰ αἴτια, τὰ προκαλέσαντα τὴν ἀνώμαλον περίοδον, τὴν ὄποιαν θὰ διαπραγματευθῶμεν εἰς τὴν παράγραφον αὐτὴν, εἶναι

κυρίως ἀναταραχαῖ ἐκ τῶν ἔσω, ἐπιδρομαὶ ἐκ τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος πρὸς ὑποκίνησιν ἐπαναστάσεως, ἐπιθέσεις τῶν Τούρκων

Ιερὰ Μονὴ Σπηλιᾶς - Αγράφων. Ἀνατολικὴ ἀποψίς.

πρὸς καταστολὴν τῶν ἀνταρσιῶν καὶ ληστρικαὶ ἐπιδρομαὶ Ἑλλήνων καὶ Τούρκων,